

Doktori (PhD) értekezés

Mintál Noémi
2011

**Zrínyi Mikós Nemzetvédelmi Egyetem
Kossuth Lajos Hadtudományi Kar
Hadtudományi Doktori Iskola**

Mintál Noémi

**A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni
hivatott nemzetközi export-ellenőrző rendszerek a 21.
század elején**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Babos Tibor alezredes, PhD

Budapest, 2011.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
a) A tézis	5
b) A kutatómunka igazolása.....	8
1. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK ALAPVETÉSEI.....	12
1.1. Bevezetés	12
1.2. A non-proliferációs export-ellenőrzés jelentősége, természete	12
1.3. A CoCom, mint az első non-proliferációs export-ellenőrző rezsím.....	16
1.4. A tömegpusztító fegyverek különböző típusai proliferációjának megakadályozására létrehozott export-ellenőrző rezsimek	22
1.4.1. A Zangger Bizottság és a Nukleáris Szállítók Csoportja.....	22
1.4.2. Ausztrália Csoport.....	29
1.4.3. Rakétatechnológia Ellenőrző Rendszer.....	32
1.4.4. Wassenaari Magállapodás.....	34
1.5. Közös elemek a rezsimek működésében.....	39
1.6. Részkövetkeztetések	46
2. A GLOBALIZÁLT VILÁG OKOZTA KIHÍVÁSOK A NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZÉS TERÜLETÉN.....	48
2.1. Bevezetés	48
2.2. Az export-ellenőrzés kihívásai a globalizáció korában.....	50
2.3. Az export-ellenőrzés kiterjesztése a kettős felhasználású termékekre.....	57
2.4. Az export-ellenőrzés fokozott jelentősége a 21. század elején.....	61
2.5. Részkövetkeztetések	70
3. AZ EURÓPAI UNIÓ NON-PROLIFERÁCIÓS REZSIME	73
3.1. Bevezetés	73
3.2. Az EU és a WMD proliferációja elleni küzdelem.....	75
3.3. A kettős felhasználású termékek és technológiák export-ellenőrző rendszere az EU-ban	80
3.4. Az EU-rezsím gyakorlati működése	89
3.4.1. Az engedélyezés, illetve megtagadás folyamata.....	89
3.4.2. Az ellenőrzés elvei	91
3.4.3. Az információk megosztása	94
3.5. Magyarország és a non-proliferációs exportok ellenőrzése	96
3.5.1. Magyarország csatlakozik az export-ellenőrző rezsimekhez.....	97
3.5.2. A kettős felhasználású termékek külkereskedelmének ellenőrzése	99
3.6. Részkövetkeztetések	103
4. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK PROBLÉMÁI	105
4.1. Bevezetés	105
4.2. A non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek belső problémái	106
4.3. A rezsimek külső hiányosságai.....	116
4.4. Részkövetkeztetések	119

5. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK JÖVŐJE: EGY SZUPERREZSIM LÉTREHOZÁSÁNAK IDŐSZERŰSÉGE, LEHETŐSÉGEI.....	121
5.1. Bevezetés	121
5.2. Az újjászervezés irányelvei.....	121
5.3. A létrehozandó szuperrendszer jellemzői.....	126
5.4. Az államok ellenállása a (szerkezet)átalakítással szemben	135
5.5. Részkövetkeztetések	139
BEFEJEZÉS	141
ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK	142
A KUTATÓMUNKA ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI	146
TOVÁBBI KIMUNKÁLÁST IGÉNYLŐ FELADATOK	147
AJÁNLÁS	148
FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE	149
Nyomtatott források	149
On-line források	153
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE.....	165
PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK.....	166

„Az egyik legsürgősebb prioritásunknak a tömegpusztító fegyverek proliferációja elleni fellépésnek kell lennie. (...) Ha nem gátoljuk meg a világ leghalálosabb fegyvereinek elterjedését, egy demokrácia sem érezheti magát biztonságban.”¹
Les ASPIN

BEVEZETÉS

„Amikor az embert megragadja egy új kutatási terület, az a szerelem sajátos formája.”²
David Van REYBROUCK

a) A tézis

A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni hivatott nemzetközi export-ellenőrző rendszerek a nemzetközi közösség fontos szegmensét alkotják, hiszen részes államaik a tömegpusztító fegyverek (Weapons of Mass Destruction, a továbbiakban: WMD) elterjedése, proliferációja ellen együtt, összefogással lépnek fel. A bipoláris rend végjátéka után, új politikai, gazdasági és nemzetközi entitások születésével, meglévők átalakulásával, a nemzetközi non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek helye, szerepe dinamikusan változik a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. A WMD elterjedése elleni küzdelem ugyanakkor nem csak nemzetközi intézményi szinten, hanem az egyes, önmagukat proliferáció ellen harcolónak valló államok vonatkozásában is átértékelődik, s új értelmezést kap napjainkban.

A WMD és hordozó eszközeik előállításához szükséges termékek és technológiák ellenőrzése egy adott állam biztonságát, külpolitikáját, valamint non-proliferációs érdekeit szolgálja. Ezek magukba foglalnak olyan ellenőrzéseket, melyek korlátozzák bizonyos államok katonai és terrorizmus-támogató képességeit is. A legtöbb állam, amely rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, kereskedelmi

¹ As quoted by then-Secretary of Defense Les Aspin in his speech on December 7, 2003 to the National Academy of Sciences announcing the launching of the Defense Department's Counterproliferation Initiative in RUSSELL, James A.: WMD Proliferation, Globalization, and International Security: Whither the Nexus and National Security?; Strategic Insights; Vol. 5, No. 6; July 2006; pp. 1-11.; online: <http://edocs.nps.edu/npspubs/institutional/newsletters/strategic%20insight/2006/russellJul06.pdf> (2011. január 23.); p. 1.

² Tudományos idézetek; online: <http://www.citatum.hu/kategoria/Tudomany/2> (2011. április 30.)

csatornákon keresztül vásárolta meg a megépítésükhöz szükséges összetevőket. Ezért az export-ellenőrzés fontos eszköze a proliferáció lassításának, valamint a WMD-hez kapcsolódó technológiákhoz, haditechnikai eszközökhöz történő hozzáférés korlátozásának: sokkal drágábbá teheti ugyanis a tömegpusztító fegyver-programokat mind pénzügyileg, mind pedig diplomáciailag. Az export-ellenőrzést azonban más non-proliférációs intézkedéseknek is támogatniuk kell, mint például bizalom- és biztonságerősítő intézkedéseknek, szankcióknak, vagy fegyverzet-ellenőrző megállapodásoknak.

Mindez azonban nem elég egy állam hatékony export-ellenőrzésének végrehajtásához. Ahhoz, hogy valóban hatékony legyen, az export-ellenőrzést a nagyobb szállító államokkal kell harmonizálni. Ez az a terület, ahol komoly problémák vannak, hiszen a technológia-kereskedelem globalizált volta és a proliferációs veszély változó természete újfajta megközelítést igényel. Ha az államok nem tudják fokozni export-ellenőrzésüket, alkalmazkodva a globalizált világhoz, a kiszélesedett kereskedelemhez, a fejlett technológiákhoz, az internet adta lehetőségekhez, a nemzetközi ellenőrzés hatékonysága romlik, ezzel egyenes arányban növekszik a mindenkori terror-fenyegetettség mutatója.

Egy globalizált piacon a nemzetközi gazdaság egyre növekvő számú tranzakciója elősegíti a csúcs-technológiai termékek cseréjét, amelyek akár WMD gyártására, fejlesztésére is használhatók, ezáltal fenyegetik a nemzetközi békét és biztonságot. Ezzel egy időben fokozódik a piaci szereplők műszakilag bonyolult termékeinek kereskedelme, melyek magasabb hozzáadott értéket, nemzetközi versenyképességet és nagyobb piaci részesedést nyújtanak számukra. A kormányok általában tudatosan alakítják politikájukat úgy, hogy hazai iparuk elérje a nemzetközi versenyképességet. Az export-ellenőrzéssel szemben támasztott egyik legfontosabb követelmény tehát, hogy megtalálja a megfelelő egyensúlyt a nemzetközi biztonság, a nemzetbiztonság, valamint a gazdaság érdekei között.

Mindennek tükrében számos összetett kérdés fogalmazódik meg a WMD elterjedésének megakadályozását illetően: mit jelent ma a WMD előállításához szükséges termékek és technológiák ellenőrzése, amikor ezeket a termékeket leginkább nem állami szereplők állítják elő, és kereskednek velük a feketepiacon? Hogyan ellenőrizhetőek ezek a termékek és technológiák a globalizáció időszakában, amikor az interdependencia és az integráció törvényei mindinkább uralkodóvá válnak? Voltaképpen létezhet-e olyan hatékony ellenőrzés, amely a nemzetközi

közösség teljes körű biztonságát szavatolni tudná? E bonyolult körülmények közt a doktori értekezés az alábbi konkrét kérdésekre keresi a választ:

- Mely nemzetközi biztonsági tényezők tették szükségessé a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek létrehozását?
- Milyen kihívásokkal szembesülnek ezek a rezsimek a 21. század elején?
- Hogyan működik a WMD ellenőrzése szűkebb környezetünkben, az Európai Unióban?
- Van-e realitása annak, hogy a rezsimek tevékenységüket egy szuperrezsimben fejtsék ki?

A doktori értekezés tézise, hogy a non-proliferációval kapcsolatos kereskedelem ellenőrzése döntő hatással van a nemzetközi békére és biztonságra, ezért az államok részéről kiemelt figyelmet és összefogást igényel. Másként fogalmazva: a kereskedelem-ellenőrzés a globalizálódó gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, valamint a technológia rohamos fejlődésével egyre összetettebb - már-már kontrollálhatatlan - feladattá válik, ezért a nemzetközi közösségben szereplő államok összefogása, együttműködése, ellenőrzési politikájuk összehangolása nélkül lehetetlen. A doktori értekezés konkrétan arra tesz javaslatot, hogy a jelenlegi non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek integrálásával egy szuperrezsim jöjjön létre, amely jogilag kötelező érvényű nemzetközi szervezet magába foglalja a legjelentősebb szállító államokat, racionalizálja és egyszerűsíti a rezsimek működési mechanizmusait.

A tézis igazolása céljából e disszertáció vizsgálja: a non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek létrejöttének szükségességét, tanulmányozza, hogy a globalizáció által megjelenő új biztonsági kockázatok milyen kihívásokkal szembesítik a multilaterális non-proliferációs rezsimeket, valamint az Európai Unió WMD proliferációja elleni küzdelmét, annak magyar sajátosságait. Mindezeket figyelembe véve lehet felállítani egy szuperrezsim létrehozásának lehetőségeit, feltételeit.

b) A kutatómunka igazolása

A kutatómunka aktualitása és jelentősége abban rejlik, hogy a 2001. szeptemberi amerikai terrortámadást követően félreérthetetlenül bebizonyosodott: gyakorlatilag bármilyen polgári használatra szánt eszköz fegyverré válhat. Ezért a kormányok részéről alapvető igényként jelentkezik, hogy tovább fokozzák biztonságukat, értékeik, állampolgáraik és érdekeik védelmét. Általános tendencia ezért, hogy igyekeznek még inkább megakadályozni a WMD elterjedését, amit ma a nemzetközi szervezetek és államok biztonságpolitikai alapidokumentumai az egyik legnagyobb veszélyként azonosítanak. A 2011-ben készülő kormányhatározat az új Nemzeti Biztonsági Stratégiáról a WMD és hordozó eszközeik elterjedése kapcsán a megelőzést és a nemzetközi rezsimek erősítését szorgalmazza. A téma szempontjából szintén fontos, hogy az euro-atlanti térségben a globális fenyegetésekkel, a globalizáció okozta kihívásokkal szembeni közös fellépést szorgalmazza. A tervezet alapján a tudományos és technológiai fejlődés új biztonságpolitikai kihívásokat teremhet, melyek összkormányzati megközelítéseket követelnek.

A kutatás tárgyát a WMD non-proliferációs export-ellenőrzése képezi, mely összefügg az államok biztonsági, gazdasági és kereskedelmi érdekeivel. A téma interdiszciplináris jellegénél, valamint komplexitásánál fogva az elemzés történelmi összefüggésben vizsgálja a rezsimek létrejöttét, a globalizációhoz történő adaptációit, az EU e célra létrehozott rezsimét, valamint az esetleges hatékonyság-növelő intézkedéseket.

A doktori értekezés általános célja, hogy tanulmányozza a non-proliferációs rezsimek működését a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, feltárja azok hiányosságait, s javító szándékkal, tudományos igénnyel olyan szempontrendszer felállítására tegyen javaslatot, amely fokozza e rezsimek ellenőrzési lehetőségeit, hatékonyságát. A javaslat az, hogy racionalizálni kell a közös céllal, hasonló eszközökkel, azonban különböző intézményekben működő export-ellenőrző rezsimek működését, s ezáltal a WMD területén egyszerűbben és hatékonyabban szabályozható export-ellenőrzést kell létrehozni. Mivel e szakterület nem minden esetben kapja meg a nemzetközi, valamint a magyar politikaformálók figyelmét, egyben célom az is, hogy jobban rávilágítsak működésük mikéntjére, neuralgikus

pontjaira, s ezzel hozzájáruljak a kérdés jobb hazai megismertetéséhez is.

A kutatási cél elérése érdekében az alábbi kutatási részcélokat tűztem ki:

- az események kronologikus bemutatásával vizsgálom és elemzem, hogy a második világháborút követően létrejött non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek milyen változásokon mentek keresztül a WMD elterjedésével párhuzamosan;
- elemzem és értékelem a különböző rendszereket abból a szempontból, hogy mennyire szolgálják a részes államaik biztonsági és gazdasági érdekeit, valamint a globalizált gazdasági rendszerben mennyire felelnek meg az általuk aláírt nemzetközi kötelezettség-vállalásnak;
- vizsgálom és elemzem, hogy meghatározható-e egy egységes követelmény-rendszer az Európai Unió egészére vonatkozóan az export-ellenőrzés területén, s ezen belül a magyar rendszer hol helyezkedik el;
- elemzem, hogy a non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek milyen hiányosságokkal szembesülnek munkájuk során;
- megoldási javaslatot fogalmazok meg a tekintetben, hogy van-e (és milyen feltételekkel) lehetőség a rezsimek erőfeszítéseinek egy közös rezsimben történő egyesítésére.

A doktori értekezés nem elemzi a WMD létrehozásának lehetőségeit, körülményeit, technikai, valamint minőségi és mennyiségi mutatóit, azok változásait, és csak érintőlegesen említi az illegális fegyverek kereskedelmének útjait és megvalósulási módjait, mert ezek messze vezetnének a kereskedelem ellenőrzésétől. Nem cél a hagyományos fegyver-kereskedelem ellenőrzésének bemutatása, ahogyan a fegyverkorlátozások és –csökkentések vonatkozásában a hidegháború óta létrejött bi- és multilaterális megállapodások vizsgálata és elemzése sem.

A kitűzött célok elérése érdekében az alábbi kutatási módszereket alkalmaztam: tanulmányoztam és elemeztem a kutatási témával kapcsolatos nemzetközi megállapodások alapidokumentumait, a vonatkozó európai uniós és a hazai jogszabályokat; feldolgoztam és elemeztem a releváns hazai és külföldi szakirodalmat, a témával foglalkozó hazai és külföldi szakemberek kutatási eredményeit; személyes megbeszéléseket folytattam és interjúkat készítettem számos hazai és külföldi kormányhivatalnokkal, elemeztem és összehasonlítottam álláspontjaikat. Célzott keresést folytattam az interneten a kutatási témával

kapcsolatos információk, elemzések, szakdolgozatok, disszertációk és publikációk fellelésére; mindezekből következtetéseket vontam le, és megoldási javaslatot fogalmaztam meg.

A kutatás időben az első export-ellenőrzési rezsím, a Multilaterális Export-ellenőrzést Koordináló Bizottság (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls, a továbbiakban: CoCom) 1949-es létrehozásától napjainkig terjed. A kutatás térben felöleli a nyugati világhoz geostratégiaileg kapcsolódó régiókat, így elsősorban az atlanti térséget, Észak-Amerikát és Európát. A tézis kifejtéséhez elengedhetetlenül szükséges esetekben pedig globális összefüggéseket is érint.

A disszertáció elsődleges és másodlagos források felhasználásával igyekszik bemutatni a máig létrejött non-proliferációs export-ellenőrzéssel foglalkozó rezsimek működését. A doktori értekezés alapvetően könyvtári és internetes kutatások felhasználásával készült, mert abból a módszertani tézisből indultam ki, hogy a csúcs-technológiák és WMD kereskedelme ellenőrzésének vizsgálatához a levéltári kutatások nem szolgáltatnak érdemleges forrásokat.

Korlátozó tényezőt jelentett, hogy a minősített források hozzáférhetősége nem volt mindig biztosított. Számos esetben kellett szembesülnöm azzal a ténnyel, hogy fontos források hazai könyvtárakban, vagy az interneten nem lelhetőek fel: létezésüket az irodalom említi ugyan, de számomra nem váltak kutathatóvá.

A tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos első nemzetközi korlátozás (1925. Genfi Egyezmény³) óta eltelt nyolcvanöt év megfelelő mélységben történő bemutatása jelentős kihívást jelentett volna. A feldolgozandó-kutatandó anyag méretére tekintettel többször felmerült egy résztémára szűkítés lehetősége. Szakmai tapasztalatokra, valamint a magyar szakirodalomban kevésbé hangsúlyos voltára hivatkozva határoztam a szűkítés mellett. A döntést, hogy a non-proliferációs export-ellenőrző rezsimekre szűkítsem a témát, az támasztotta alá, hogy ezt a területet a második világháború óta eltelt időszakot vizsgálva, csupán az export-ellenőrzés jelentőségére koncentrálva, azok hibáinak feltárására irányulva, valamint megoldási javaslattal élve, Magyarországon még nem vizsgálták. Ilyen megközelítést nem találtam az eddig kiadott források között.

A szakirodalom zömmel angol nyelvű, amerikai eredetű, ehhez képest a nem

³ Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare; Signed at Geneva: 17 June 1925; pp. 1-2.; online: http://www.un.org/disarmament/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf (2011. január 23.)

amerikai, viszont angol nyelven elérhető szakirodalom számottevően korlátozott. Megfigyelhető, hogy távol-keleti és európai szakértők és tudósok is inkább angolul publikálnak annak érdekében, hogy gondolataik a lehető legszélesebb olvasóközönség számára is elérhetővé váljon. A téma magyar irodalma viszonylag szűk, ezek mindegyikét felhasználtam a disszertáció megírásakor.

A források mintegy 80%-a öt éves, vagy annál régebbi. Ennek oka, hogy elsőként az 1990-es évek végén merül fel egy szuperrezsím létrehozásának gondolata, mely akkoriban éveken keresztül foglalkoztatta a szakembereket és kutatókat. Tekintettel azonban arra, hogy számos részes államnak nem áll érdekében a nevezett szervezet létrehozása, a téma lekerült a napirendről.

A kutatómunka hitelességét, mélységét és objektivitását a feldolgozott források minősége és mennyisége igazolja. Annak ellenére, hogy a hazai források elérhetősége sok esetben korlátozott, a nemzetközi szakirodalom és a dokumentumok könyvtárakon és interneten keresztül elért könyvei, tanulmányai, disszertációi, kimutatásai analizálásával és szintetizálásával a témafeldolgozás nem ütközött akadályba. Ezt bizonyítja a doktori értekezésben feltüntetett 374 hivatkozás, valamint az irodalomjegyzékben felsorolt 240 tétel.

A kutatás során építettem személyes tapasztalataimra, melyet a külkereskedelem és az államigazgatás területén eltöltött évek alatt szereztem. Mivel kormányhivatalnokként ez idő alatt számos alkalommal meg kellett oldanom az egyes ügyletek engedélyezése, vagy megtagadása miatt felmerült gyakorlati problémákat, több ország hasonló beosztású, illetve azonos munkaterületen dolgozó hivatalnokával és kormánytisztviselőjével volt módom konzultálni az adott államban létező lehetőségekről, szabályokról, valamint az alkalmazott gyakorlatról. Ezen nemzetközi tapasztalatokat felhasználtam elemzéseim során, ami nagyban racionalizálta okfejtéseimet.

A doktori értekezés támaszkodik a németországi George C. Marshall European Center for Security Studies-ban és a NATO Iskolában, valamint számos hazai biztonságpolitikai kurzuson és szemináriumon szerzett és tudományos igényességgel feldolgozott személyes szakmai tapasztalatra.

A kidolgozott munka során az általános kutatási módszereket, az analízist, a szintézist, az indukciót, az analógiát, a hadtudomány specifikus vizsgálati eljárásainál a történeti eljárást, az összevetést és tendenciavizsgálatot alkalmaztam.

A kutatási témám részeredményeit különböző tudományos folyóiratokban, magyarul és angolul publikáltam.

1. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK ALAPVETÉSEI

*„Miénk a nukleáris óriások és az érzelmi csecsemők világa.
Többet tudunk a háborúról, mint a békéről,
többet a gyilkolásról, mint az életről.”⁴*
Omar Nelso BRADLEY

1.1. Bevezetés

A WMD és azok hordozó eszközeinek illetéktelen kézbe kerülése, a kereskedelmi ellenőrzések fellazulásának megakadályozása fokozott figyelmet követel a nemzetközi szervezetektől éppúgy, mint az államok döntéshozóitól. Az első fejezet a multilaterális export-ellenőrzési rezsimek non-proliferációban betöltött szerepét elemzi, valamint értékeli az export-ellenőrzés jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban a nemzetközi béke és biztonság megteremtése vonatkozásában. A fejezet rámutat a non-proliferációs export-ellenőrzésben résztvevő multilaterális rezsimek történelmi szükségességére, kialakulásukra, nemzetközi jogi hátterükre, jelentőségükre, valamint a közös elemekre.

A fejezet tézise, hogy az export-ellenőrzés maga nem homogén, s annak megértéséhez elengedhetetlen az egyes szereplők behatóbb vizsgálata. Sorra veszi mindazon közös jegyeket, melyek valamennyi, illetve közülük néhány rezsim sajátjai, valamint elemzi a különbségeket, a non-proliferációs export-ellenőrzés sajátos ismérveit.

1.2. A non-proliferációs export-ellenőrzés jelentősége, természete

Az export-ellenőrzést sokan sokféleképpen⁵ definiálták. E disszertáció az Egyesült Nemzetek Szervezete (United Nations, a továbbiakban: ENSZ) meghatározását használja, mely a következőképpen fogalmaz: „Bizonyos fegyverrendszerek és alkotórészeik nemzetközi átadását szabályozni hivatott intézkedések

⁴ Idézetek a háborúról; online: <http://www.citatum.hu/kategoria/Haboru/5> (2011. április 30.)

⁵ Például Stanford University; Office of the Vice Provost and Dean of Research; Research Policy Handbook; Export Controls; online: <http://rph.stanford.edu/10-2.html> (2011. január 13.), valamint The State University of New York, The Research Foundation; Export Controls Definitions; online: <http://www.rf.buffalostate.edu/research-compliance/export-controls/glossary.html> (2011. január 13.);

összessége. Az export-ellenőrzés a fegyverzet-ellenőrzés egyik formája, amelynek célja a proliferációra érzékeny technológiák elterjedésének megakadályozása. Egyoldalú és többoldalú érvényesítése is előfordulhat. A multilaterális export-ellenőrzés politikai megállapodásokból áll, amelyek a résztvevők nemzeti kereskedelem-politikáját hangolják össze.”⁶

Az államok gyakran használták és használják a mai napig a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokba történő beavatkozást katonai céljaik elősegítése érdekében. Ez a 20. század két világháborújában, és a hidegháború idején különösen gyakran elő is fordult.

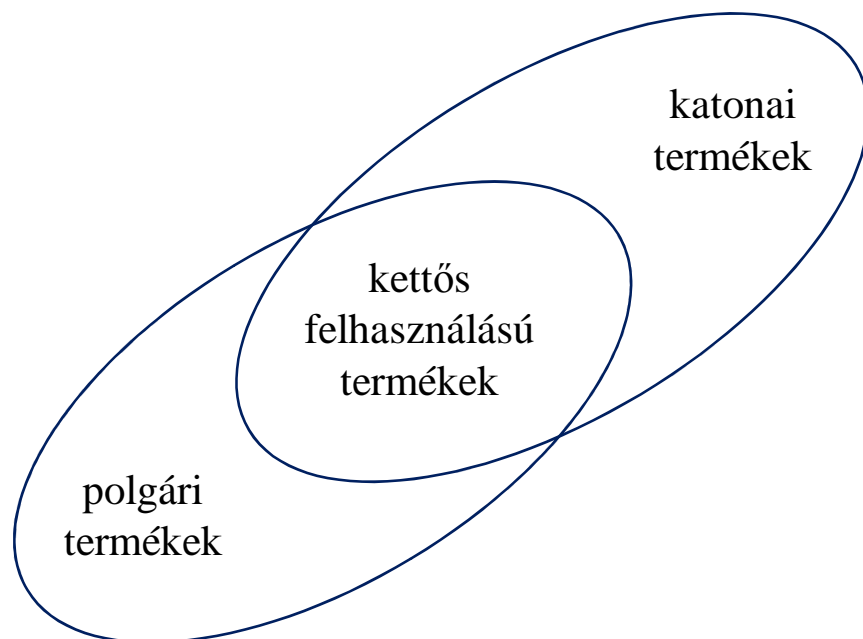
A második világháborút követően nyilvánvalóvá vált a nyugati világ számára, hogy az a stratégiai előny, mellyel a szovjet blokk országaival szemben rendelkezett, nagyrészt a technológiai elsőbbségének volt köszönhető. Az 1950-es évek közepétől az 1970-es évek közepéig tartó periódus valójában a multilaterális export-ellenőrzés fejlődését formáló évek voltak. Ebben az időszakban a nukleáris fejlődés és a kereskedelem sok állam számára biztonsági kérdéssé vált. A nukleáris energia óriási lehetőségekkel új iparággá vált. A biztonsági veszélyt az „n. ország veszélye” jelentette. Más szóval, a szakértők arra törekedtek, hogy megtudják, melyik ország lesz a következő, amelyik nukleáris fegyverre tesz szert, mivel nem volt semmiféle kötelezettség-vállalás a nukleáris, vagy más tömegpusztító fegyverekről történő lemondást illetően. Nem létezett non-prolifерációs norma, így az államok nem is törekedtek arra, hogy nukleáris fegyverek megszerzése iránti ambícióikat elrejtseék. Ezért a nukleáris veszély leküzdésére nemzetközi keretet hoztak létre: a nemzeti export-ellenőrzéseket.

A proliferációra érzékeny technológiák kereskedelmét, különösen a nukleáris szférában, bilaterális megállapodások alapján vezették. Némelyik közülük speciális garanciákat és non-prolifерációs kötelezettség-vállalásokat tartalmazott. Az államok megpróbálták meghatározni, hogy mely termékeket kell ellenőrzés alá vonni, ugyanis attól féltek, hogy megkerülik őket a kereskedelemben, mivel nem létezett univerzális kötelezettség-vállalás az export-ellenőrzésre.

Az 1970-es évek végétől az 1990-es évek végéig a környezet megváltozott. Ez a multilaterális export-ellenőrzés fejlődésének és kiteljesedésének periódusa. A

⁶ TULLIU, Steve – SCHMALBERGER, Thomas (szerk.): A biztonság megértése felé; Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerősítési kislexikon; UNIDIR Genf, Svájc; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest; 2003; pp. 1-295.; p. 159.

nukleáris ipar magas szintre jutott, a vegyi és biológiai iparok is jelentős módon elősegítették a technológiai változásokat. Ahogy az ipar fejlődött, egyre inkább előtérbe került a kettős felhasználású termékek kereskedelme a proliferáció új és egyszerűbb eszközeként. Ezek a termékek általános definíció szerint olyan cikkek, amelyeket eredetileg polgári célra szántak, azonban bizonyos paramétereik miatt katonai célra egyaránt fel lehet használni azokat. Ettől a fogalomtól azonban eltér az Nukleáris Szállítók Csoportjának értelmezése, ahol megkülönböztetik a kifejezetten nukleáris célra tervezett vagy készített termékeket az egyéb ipari területen is használatos termékektől. Ugyanebben az időben kezdtek működni és erősödni az export-ellenőrző rezsimek. Mindennek eredményeképpen a proliferációs veszélyek elmozdultak az n. országról azokra a veszélyekre, amelyek a kettős felhasználású technológiák terroristák kezébe kerüléséből, a diverzióból és a titkos tevékenységekből származnak.

1. ábra: A kettős felhasználású termékek sematikus ábrája; készítette: a szerző

A környezetben történt változások következtében a globális export-ellenőrzés továbbfejlődött. Az export-ellenőrzést átalakították és a kettős felhasználású felszerelések fegyverek céljára történő használatához kötötték. Mivel a kettős felhasználású technológia fejlődött, a legtöbb rezsim támogatta, hogy az államok a proliferációra érzékeny termékekre hozzanak létre export-ellenőrzést. Az évezred

végére export-ellenőrzési norma alakult ki, valamint maga az export-ellenőrzés egyre inkább integrálódott a non-proliferációs rezsimekbe.⁷

Ennek körülményeit Richard T. Cupitt fogalmazta meg a legérthetőbben. Egy olyan világban, melyben nem ellenőrzik a fegyverek, azok összetevői, valamint a kettős felhasználású termékek forgalmát, sok ország fokozná e termékek kereskedelmét. Ez fejlődésük alapjául is szolgálhat, ami csillapítaná a szegénységet, és érdekelté tenné ezeket az országokat a világgazdaság és a politikai rend fenntartásában. Ez utóbbiak a fejlett államok biztonságát növelnék. Néhány vállalat jelentős profitra is szert tenne a kereskedelem fokozása következtében. Ezek a vállalatok segítenének a fejlett államok hadseregének és gazdaságuk technológiai előnyének fenntartásában, ami szintén javítaná ezen államok biztonságát.

Egy ilyen „elképzelt világ” ellen szól, hogy Kínának és Oroszországnak például sokkal veszélyesebb stratégiai és hagyományos fegyverrendszerei lennének. Néhány proliferációs program sokkal fejlettebb lenne, beleértve Észak-Koreát, Iránt, Irakot, Indiát, Líbiát, Szíriát, Izraelt és Pakisztánt. A terrorista szervezetek könnyebben hozzáférnének a proliferációra érzékeny termékekhez. Sőt, az ellenőrzés okozta költségek nélkül más országoknak, vagy csoportoknak is érdekében állna a WMD fejlesztése. Az export-ellenőrzés hiánya általában aláaknázná a non-proliferációs normákat, mivel egy kormány sem hajtaná végre hatékonyan a rezsimekben vállalt kötelezettségeit.⁸

A mai globális export-ellenőrzés lényege, hogy az államok egy csoportja saját export-ellenőrző rendszerével szeretné megakadályozni, hogy egy másik csoport megszerezze azt a proliferációra alkalmas technológiát, amiről az első csoport úgy gondolja, nem kellene neki.⁹ Ez különösen nehéz egy olyan világban, amelyben néhány szereplő saját érdekei és/vagy profitszerzése céljából megkerüli az ellenőrzést.¹⁰

⁷ OZGA, Deborah A.: Strengthening of Export Controls; Paper presented at the UN Conference on Disarmament Issues: “Arms Control Disarmament and Their Future” Sponsored by the UN Department for Disarmament Affairs; Osaka, Japan; 19-22 August 2003; <http://disarmament2.un.org/rcpd/pdf%20Osaka/Osaka%20Ozga.pdf> (2007. december 17.); pp. 2-4.

⁸ CUPITT, Richard T.: The Future of Export Controls; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 27-30; p. 27.

⁹ EVANS, Samuel A.: Defining Dual-Use in the Wassenaar Arrangement: An international assessment of the discourses around technology; Presentation given to the ESRC New Directions in WMD Proliferation Seminar Series 27 February 2006; pp. 1-7.; online: <http://www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/Papers/Seminar%203/Evans.pdf> (2011. január 1.); p. 5.

¹⁰ DAVIS, Lynn E.: Arms control, export regimes, and multilateral cooperation in KHALILZAD, Zalmay – WHITE, John P. – MARSHALL, Andrew W. Marshall: Strategic Appraisal: The Changing

Megjegyzendő, hogy nincs megegyezés a szakemberek és a tudósok között arról, hogy a WMD definíció magába foglalja-e a hordozó eszközöket is. Az ENSZ¹¹, az EU¹² és a NATO¹³ non-proliferációs alapidokumentumai, továbbá a magyar Nemzeti Biztonsági Stratégia¹⁴ és Nemzeti Katonai Stratégia¹⁵ is külön említi a hordozó eszközöket, míg a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek különbözőképpen használják a kifejezést. E disszertáció konzekvensen a WMD és hordozó eszközeiről beszél, mert szempontunkból fontos, hogy melyek azok az eszközök, amiket kifejezetten arra a célra szántak, hogy WMD-t célba juttassanak. Ugyanakkor számos, kifejezetten polgári célra szánt eszköz is lehet hordozó eszköz, például az antrax terítésénél ezek borítékok voltak. Egy biológiai fegyver esetében egy megfertőzött egyed, legyen az ember vagy állat, szintén lehet hordozó. Ilyen helyzetekben nyilvánvalóan nem lehet előzetes engedélyezéssel élni.

1.3. A CoCom, mint az első non-proliferációs export-ellenőrző rezsim

A második világháborút követően nyilvánvalóvá vált a Nyugat számára, hogy a Szovjetunióval és annak szövetségeseivel folytatott ellenőrizetlen kereskedelem növelheti a kommunista veszélyt, alááshatja a nemzetközi békét és biztonságot, s ezáltal a saját biztonságukat is. A szabad világ országai rájöttek arra, hogy a szocialista országokkal szembeni stratégiai előnyük nagymértékben a technológiai fölényüktől függ. E közös aggodalomból fakadt, hogy az Amerikai Egyesült Államok (United States of America, a továbbiakban: USA) kezdeményezésére néhány Észak-atlanti Szerződés Szervezete (North Atlantic Treaty Organisation, a továbbiakban: NATO) tagállam - az USA, Belgium, az Egyesült Királyság, Franciaország, Hollandia, Luxemburg és Olaszország - 1949-ben létrehozta CoCom-

Role of Information in Warfare; pp. 1-475; online:

http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1016/MR1016.chap12.pdf (2011. január 7.); p. 366.

¹¹ United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) on Non-proliferation of weapons of mass destruction; 28 April 2004; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (2011. január 21.)

¹² Fight against the proliferation of weapons of mass destruction - EU strategy against proliferation of Weapons of Mass Destruction; online:

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st15708.en03.pdf> (2011. február 12.)

¹³ Weapons of Mass Destruction; North Atlantic Treaty Organisation; online:

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50325.htm (2011. április 30.)

¹⁴ 2073/2004. (III.31.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról; online: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf (2011. április 30.)

¹⁵ 1009/2009. (I. 30.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról; online: http://www.honvedelem.hu/files/9/13818/nemzeti_katonai_strategia_feher_konyv.pdf (2011. április 30.)

ot.¹⁶

A CoCom létrehozásának célja az volt, hogy megakadályozza a részes államokat és azok vállalatait abban, hogy fejlett, stratégiai technológiai termékeket, csúcstechnológiákat és szolgáltatásokat exportáljanak a keleti blokk országaiba, melyeket bizonyos esetekben akár a legkorszerűbb katonai termékek előállításához egyaránt fel lehetett volna használni. E deklarált célon felül természetesen nyilvánvaló volt, hogy lassítani is akarták a Varsói Szerződés (Warsaw Pact, a továbbiakban: VSZ) államainak gazdasági fejlődését. Ausztrália, Dánia, Görögország, Japán, Kanada, a Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Portugália, Spanyolország és Törökország csak később csatlakozott a CoCom munkájához.¹⁷

Az együttműködés alapját egy közös embargós lista jelentette, melyet a részes államok együtt dolgoztak ki és konszenzussal fogadtak el. A hidegháborút jellemző fegyverkezési verseny gyors technológiai fejlődése következtében az embargós listát rendszeresen felülvizsgálták és aktualizálták. Ennek eredményeként új termékek kerültek fel rá, míg az elavultabbak, általánosan beszerezhetőek, lekerültek róla.

A CoCom embargó listája három allistából állt¹⁸:

1. nemzetközi lőszerlista;
2. nemzetközi atomenergia lista;
3. ipari lista (kettős felhasználású termékek listája).

Ezen ellenőrzött termékekhez való hozzájutás nagyban növelte volna a VSZ államainak stratégiai katonai potenciálját, amennyiben a szovjetek és azok szövetségesei megszerezték volna azokat. Mivel a lista korszerűsítésében jelentős szerepet játszottak a politikai, gazdasági és katonai megfontolások, ezért mindig konfliktusokat és vitákat gerjesztett a lista tartalmának meghatározása. Vagyis az, hogy mely termékeket kell ellenőrzés alá vonni. A kettős felhasználású termékeket

¹⁶ YASUHARA, Yoko: The Myth of Free Trade: The Origins of COCOM 1945-1950; The Japanese Journal of American Studies; No. 1991; pp. 127-148.; online: <http://wwwsoc.nii.ac.jp/jaas/periodicals/JJAS/PDF/1991/No.04-127.pdf> (2011. január 7.); pp. 128-133.

¹⁷ MASTANDUNO, Michael: Economic Containment: COCOM and the Politics of East-West Trade; Cornell University Press; 1992; pp. 1-353.; p.5, note 10 in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 36.

¹⁸ The National Academies of Sciences and Engineering: Finding Common Ground: US Export Controls in a Changed Global Environment; The DISAM Journal; Summer 1991; pp. 1-16; online: http://www.disam.dsca.mil/pubs/Vol%2013_4/Finding%20Common%20Ground%20U%20S%20Exp%20ort%20Controls%20in%20a%20Changed%20Global%20Environment.pdf (2011. január 7.)

tartalmazó ipari lista volt az, ami a legtöbb széthúzás forrását jelentette.¹⁹ Alapvető érdekütközések mutatkoztak ugyanis az USA és a nyugat-európai országok között abban, hogy milyen mértékben kívánatos egy gazdasági embargó. Az utóbbiaknak érdekükben állt a kelet-európai államokkal folytatott kereskedelem.

A részes államok saját hatáskörben engedélyezhették a kevésbé érzékeny termékek exportját, míg a Bizottság hozzájárulására volt szükség a kritikus termékek exportengedélyéhez. A CoCom-ban minden részes állam vétőjoggal rendelkezett az exportengedélyek vonatkozásában.²⁰ A rezsim munkáját természetesen alapvetően befolyásolták a nemzetközi kapcsolatok. A politikai ellenállás mélyülésével a CoCom részes államai rendszerint sokkal szigorúbban ellenőrizték a kereskedelmet.²¹

A CoCom, bár hivatalosan soha nem tette nyilvánossá célországainak listáját, valamikor biztos szerepelt azon Afganisztán, Albánia, Bulgária, Csehszlovákia, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Jugoszlávia, Kambodzsa, Kína, Kuba, Laosz, Lengyelország, Magyarország, Mongólia, a Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Szovjetunió és Vietnám.²²

A CoCom Párizsban, az amerikai nagykövetségen székelte.²³ Kicsi és titkos szervezet volt, hetente tartottak konzultációkat.²⁴ A Bizottság azonban nem volt nemzetközi intézmény, hiszen nem nemzetközi szerződésen, vagy jogon, hanem „Gentlemen’s Agreement”-en, vagyis informális megállapodáson alapult. Tulajdonképpen informális és önkéntes együttműködés volt, amit részes államainak kollektív célja és politikai akarata tartott össze. Ezért a CoCom-nak nem volt módja

¹⁹ MASTANDUNO, Michael: Economic Containment: COCOM and the Politics of East-West Trade; Cornell University Press; 1992; pp. 1-353.; pp. 78-82.; in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 37.

²⁰ ADLER-KARLSSON, Gunnar: Western Economic Warfare, 1947-67: A Case Study in Foreign Economic Policy; Stockholm; Almqvist and Wiksell; 1968; p. 65 in Ibid.

²¹ SOÓS, Oszkár – VARGA, Zoltán: A magyar exportellenőrzés jelenlegi helyzete és az EU csatlakozás érdekében elvégzendő feladatok; Ipari Szemle; 1997. évi 5. szám; pp. 85-89. és 6. szám; pp. 76-78.

²² CoCom - a little list - the Co-Ordinating Committee on Multilateral Export Controls' industrial list of commodities subject to embargo; online: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0REL/is_n8_v90/ai_8803766/pg_1 (2011. január 7.)

²³ BUCHAN, David: Confusion in Shadowy Paris HQ; Financial Times; March 31, 1994, p. 4. in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 36.

²⁴ A megállapodás létszámáról máig nem áll rendelkezésre pontos információ, a különböző források eltérő adatokat szolgáltatnak.

kényszeríteni tagjait ajánlásai elfogadására.²⁵ Egy veterán diplomáciai tudósító olyan messzire ment, hogy a Bizottságot a „Marshall terv titkos melléklete”-ként aposztrofálta.²⁶

A CoCom azonban számos hiányossággal küzdött, ami aláásta hatékonyságát, sikerét: Egyrészt a túlterhelt személyzet miatt, másrészt mivel részes államai részéről sok esetben általános közömbösség mutatkozott az engedélyezéssel kapcsolatban. A gyenge végrehajtás, a kemény büntetések hiánya, valamint a hatalmas profit reménye következtében gyakoriak voltak a szabálysértések.²⁷

Az 1980-as évek második felében alapvető változások kezdődtek az együttműködés történetében az általános politikai enyhülésnek köszönhetően. A CoCom párizsi 1987-es Magas Szintű Értekezletén az USA kezdeményezte, hogy bizonyos biztonsági követelmények teljesítése esetén a CoCom-on kívüli baráti országokkal való kapcsolatban a kereskedelmi korlátozásokat könnyítsék, vagy akár teljesen oldják fel. Ennek politikai eredményeként Ausztria, Finnország, Írország, Svájc, Svédország és Új-Zéland hamarosan csatlakozott az együttműködéshez.

1990-ben a CoCom segítette a kelet-európai államoknak abban, hogy olyan ellenőrzéseket alkalmazzanak, melyek meggátolják a katonai technológiák elterjedését. Szintén szerepet játszott a Bizottság azon erőfeszítések koordinálásában, melyeknek célja volt, hogy megelőzzék az „agyelszívást”²⁸, különösen azon projektek vonatkozásában, amelyeket bármelyik tagállam támogatott.

A Szovjetunió összeomlásával azonnali nyomás alakult ki a CoCom megszüntetésére, s az ellenőrzések befejezésére. Németország és Franciaország különösen hittek abban, hogy az USA a rezsimet arra használta, hogy előmozdítsa a kereskedelmi és külpolitikáját, olyan eljárást használva, ami többé már nem volt elfogadható.

Az 1993. április 4-én Vancouver-ben megrendezett USA-Oroszország Csúcstalálkozón a két ország elnöke megállapodott abban, hogy lebontják azokat az

²⁵ LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 34.

²⁶ KNES, Michael: Coordinating Committee for Multilateral Export Controls and the Wassenaar Arrangement; online: <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Coordinating-Committee-for-Multilateral-Export-Controls-and-the-Wassenaar-Arrangement.html> (2011. január 7.)

²⁷ Ibid.

²⁸ The Wassenaar Arrangement on the Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies (successor to COCOM), Inventory of International Nonproliferation Organisations and Regimes; Center for Nonproliferation Studies; Last Update: 29 January 2010; pp. 1-7.; online: http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/wass.pdf (2011. január 10.)

akadályokat, amelyek meggátolják Oroszország hozzáférését a fejlett technológiákhoz és a hozzájuk kapcsolódó szolgáltatáshoz a globális piacon.²⁹

A CoCom mégis viszonylag lassan alkalmazkodott a közép-európai politikai változásokhoz. Csak az 1993. november 16-i Magas Szintű Értekezleten³⁰ jutottak arra a megállapodásra, hogy fokozatosan megszüntetik a CoCom-ot, és egy olyan intézményt hoznak létre utódjául, ami a hidegháborús gazdasági hadviselés helyett a non-proliférációs export-ellenőrzésre koncentrál. Az átmeneti, „NoCom”³¹ időszakban a CoCom ellenőrzéseit nemzeti megfontolások alapján továbbra is fenntartották.³²

Ennek értelmében az 1994. március 31-i Magas Szintű Értekezlet döntött a CoCom feloszlásáról és tárgyalásokat kezdett egy új export-ellenőrző rezsim létrehozására. A javaslatot az amerikaiak tették: Lynn Davis államtitkár 1994 elején kifejtette: „úgy döntöttünk, hogy jó ok van egy szabályos átmenetre, melyben a megállapodást óvatosan lezárjuk és létrehozunk egy új rezsimet azzal a céllal, hogy válaszoljon az új biztonsági veszélyekre.”³³ Bejelentette továbbá, hogy a számítógépek és telekommunikációs eszközök vonatkozásában széles körben megkönnyítené a korlátozásokat az egykori keleti blokk országaiba.

A CoCom tehát nem volt alkalmas a hidegháború utáni világ problémáinak kezelésére, sem pedig a non-proliféráció megakadályozására. Az Irak-iráni háború után egy inspekciós csoport ugyanis felfedezte, hogy Irak könnyen jutott hozzá nyugati ipari eszközökhöz, és azokat WMD programra használta.³⁴

²⁹ Ibid.

³⁰ ANTHONY, Ian - DE GEER, Anna – KOKOSKI, Richard – STOCK, Thomas: Multilateral weapon-related export control measures; SIPRI Yearbook 1995; p. 619.

³¹ NOMANI, Asra Q.: US lifts Curbs on Exporting Of Computers; The Wall Street Journal, March 31 1994, p. A2; in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 37.

³² CORNISH, Paul: The Arms Trade and Europe; Chatham House Papers; Royal Institute of International Affairs; London; Pinter; 1995; pp. 1-116.; p. 35.

³³ Testimony of Under Secretary of State for International Security Lynn DAVIS, US Senate, Committee of Banking, Housing and Urban Affairs; The Export Administration Act of 1994: Hearings Before the Subcommittee on International Finance and Monetary Policy; 103d Cong.; 2d sess., February 3 and 24, 1994; pp. 178-179 in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 37.

³⁴ LEWIS: James A.: LOOKING BACK: Multilateral Arms Transfer Restraint: The Limits of Cooperation; Arms Control Today; November 2005; online: http://www.armscontrol.org/act/2005_11/NOV-LOOKINGBACK (2011. január 7.)

A CoCom feloszlatásáról szóló döntést a globalizálódó gazdaság és a nemzeti gazdasági versengés inspirálta.³⁵ Az USA úgy érezte, hogy a technológiai embargó megakadályozta az orosz védelmi átalakítást, valamint az orosz és kínai piacgazdaságok fejlődését. Az egykori ellenségekkel való együttműködés bonyolult volt. A mintegy két éven át tartó tárgyalások legvitatottabb ügye Oroszország részvétele volt a megalakuló utódszervezetben.³⁶ A CoCom története ugyanakkor azt is bizonyította, hogy nem mindegyik részes állam volt „úriember” a CoCom-ban.³⁷

A holland Frans Engering-et, a CoCom utolsó elnökét nevezték ki a multilaterális tárgyalások elnökének, hogy segítse a CoCom utódszervezetének létrehozását. 1994. október végén azt állította, hogy még azév végéig létrehozzák az Új Fórumot.³⁸ Akkorra azonban a tárgyalásokban patthelyzet alakult ki, mert Oroszország fegyvereket adott el Iránnak.³⁹ Ezért az USA azt sürgette, hogy az új rezsimet Oroszország nélkül hozzák létre, tekintettel arra, hogy Oroszország az amerikaiak határozott kérése ellenére folytatta az eladásokat.⁴⁰

Összegzésként megállapítható, hogy a CoCom nem volt klasszikus értelemben vett non-proliferációs rezsim. Hiányzott a globális hatálya és csak az ellenséges szocialista országokra vonatkozott. Célja nem a WMD elterjedésének megakadályozása volt. Csak azokat a fejlett ipari eszközöket ellenőrizte, amire a szovjeteknek és szövetségeseiknek szükségük volt ahhoz, hogy létrehozzák az USA-val egyenrangú katonai arzenáljukat.

³⁵ IVANTSOV, Igor: Russia wants no reformed CoCom, but completely new body, ITTAR-TASS; March 17, 1994; in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 34.

³⁶ LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 34.

³⁷ YAMAMOTO, Takehiko: Nonproliferation Export Controls: A Japanese Perspective; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 26-27.

³⁸ New Forum for Export Control by End 1994; Tech Europe; November 4, 1994; in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 37.

³⁹ Update: Washington, Moscow Deadlocked on Iran Arms Sales; Export Control News 8; December 30, 1994; in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 7.); p. 37.

⁴⁰ PIERRE, Andrew J. – TRENIN, Dmitri V. (szerk.): Russia in the World Arms Trade; New York: Carnegie Endowment for International Peace; 1997; p. 107.

1.4. A tömegpusztító fegyverek különböző típusai proliferációjának megakadályozására létrehozott export-ellenőrző rezsimek

A 21. század elejére a WMD minden fajtája (nukleáris, vegyi, biológiai), valamint a kettős felhasználású, valamint az azokat célba juttató eszközök kereskedelmének ellenőrzésére létrehoztak rendszereket. Ezek mindegyike az államok önkéntes részvételével, különböző hatékonysággal működik. Legfőbb céljuk azonos: az exportok ellenőrzésével lassítani a WMD elterjedését. Alapvető különbségük az ellenőrzött WMD fajtája: mindegyik rezsimnek megvan a saját profilja, ennek következtében a WMD minden típusát lefedik az ellenőrzések.

A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimeket és azok részes államait a szakirodalom számos elnevezéssel illeti. Ezen doktori értekezés következetesen ezeket a kifejezéseket használja. A kereskedelmi engedélyezés kapcsán egységesen kezeli a WMD-t annak ellenére, hogy technikai paramétereik nyilvánvalóan teljesen különböznek, ezáltal kezelésük is eltérő.

1.4.1. A Zangger Bizottság és a Nukleáris Szállítók Csoportja

A Zangger Bizottság (Zangger Committee, a továbbiakban: ZC) célja, hogy első non-proliferációs rezsimként létrehozza a nukleáris anyagok export-ellenőrzését.

Az 1970-ben hatályba lépő, jogilag kötelező érvényű Atomsorompó Szerződés (Nuclear Non-Proliferation Treaty, a továbbiakban: NPT) létrehozását követően annak jelentősebb, és az összes nukleáris fegyverrel rendelkező állama megalkotta a ZC-t. Céljuk az volt, hogy pontosan betartassák az NPT 3. cikkének 2. paragrafusát, mely szerint harmonizálni szükséges az NPT részes államai nukleáris export-ellenőrző politikáit. A ZC létrehozott egy ellenőrzési listát⁴¹, amely azokat a termékeket, anyagokat, felszereléseket és képességeket tartalmazta, amiket ha nem békés célra használnak fel, hozzájárulhatnak nukleáris program létrehozásához.

A ZC minden tagja levelet írt a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (International Atomic Energy Agency, IAEA) főigazgatójának, melyben jelezték szándékukat az export-ellenőrzés végrehajtására, valamint felkérték az IAEA-t, hogy tegye közzé: az NPT 3.2. cikke értelmében minden részes állam „vállalja, hogy nem ad: (a) forrást vagy speciális hasadó anyagot, és (b) felszerelést és anyagot, amit arra

⁴¹ Welcome to the Homepage of the Zangger Committee!; online: <http://www.zanggercommittee.org/Seiten/default.aspx> (2011. április 30.)

terveztek vagy készítették, hogy hasadó anyagok gyártására vagy használatára dolgozzák fel, nukleáris fegyverrel nem rendelkező állam számára békés célokkal, hacsak a forrás vagy speciális hasadó anyag képezi az IAEA garanciák tárgyát.” Ezek alapján az IAEA saját dokumentumként publikálta a memorandumokat és leveleket (IAEA dokumentum INFCIRC/209⁴²).

Az NPT explicit módon nem ellenőrzi a nukleáris termékek és technológia kereskedelmét. Ezt a ZC részes államai - saját döntésük értelmében – az NPT alapján hajtják végre. Egy listán szereplő terméket tilos exportálni nem-NPT részes államba, hacsak a végfelhasználó teljes körűen el nem fogadja az IAEA garanciákat.⁴³ A részes államok rendszeresen üléseznek és felülvizsgálják az ellenőrzési listát is.⁴⁴

A ZC tehát nem a szuverén államok önkéntes társulása alapján létrejött export-ellenőrző rezsim, hanem az NPT nukleáris exportjait ellenőrző bizottság, azonban fontos szerepe van a proliferáció megelőzésében. Tagjai kivétel nélkül részes államai a Nukleáris Szállítók Csoportjának is (utóbbi nyolc részes állammal nagyobb tagsággal rendelkezik).

A Nukleáris Szállítók Csoportjának (Nuclear Suppliers Group, a továbbiakban: NSG) célja, hogy megakadályozza az olyan államokban történő nukleáris fegyverek felhalmozását, amelyeket az NPT keretében nem ismernek el nukleáris fegyverrel rendelkező országgént.⁴⁵

Létrejöttét India - egy nukleáris fegyverrel hivatalosan nem rendelkező állam - 1974-es nukleáris robbantása idézte elő. Ezt követően néhány nukleáris termékeket szállító ország (az Amerikai Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Japán, Kanada, a Német Szövetségi Köztársaság és a Szovjetunió) megállapodást kötött az NSG, egy informális csoport létrehozására.⁴⁶ Ebben az időben Franciaország nem volt az NPT tagja, így bevonása az új rezsimbe azt a célt

⁴² Communication Received from Members Regarding the Export of Nuclear Material and of Certain Categories of Equipment and Other Material; 3 September 1974; online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf209.shtml> (2011. április 30.)

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Zangger Committee and NPT; online: <http://www.zanggercommittee.org/NPT/Seiten/default.aspx> (2011. április 30.)

⁴⁵ ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmaments and International Security; pp. 615-639.; p. 617.

⁴⁶ STRULAK, Tadeusz: The Nuclear Suppliers Group; The Nonproliferation Review; Vol. 1, No. 1; 1993; pp. 2-10.; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a790409035~fulltext=713240930> (2011. január 23.)

is szolgálta, hogy rajta keresztül se áramoljanak érzékeny anyagok a nukleáris fejlesztési programokon dolgozó államokba.

Az NSG azzal kívánja megelőzni a nukleáris fegyverek proliferációját, hogy részes államai nemzeti hatáskörben ellenőrzik a nukleáris és az ahhoz kapcsolódó anyagok, felszerelések, szoftverek és technológiák exportját. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy engedélyhez kötik a nukleáris és a hozzájuk kapcsolódó termékek exportját. Ennek érdekében a rezsim 1978 februárjában Irányelveket dolgozott ki, melyeket IAEA dokumentumként⁴⁷ publikáltak. Az Irányelvek kidolgozását az a törekvés motiválta, hogy támogassák a békés célokra szánt nukleáris exportokat, valamint segítsék biztosítani, hogy az ilyen exportokat nem térítik el nem ellenőrzött nukleáris folyamatok vagy nukleáris robbantási tevékenységek céljából. Ennek érdekében hozták létre a terméklistákat is.⁴⁸

Az NSG másik jelentős dokumentuma a Nukleáris Átadások Irányelvei⁴⁹. Ez szabályozza az olyan termékek exportját, amiket kimondottan nukleáris használatra terveztek, vagy készítettek. Magukban foglalnak: „(1) nukleáris anyagokat; (2) nukleáris reaktorokat és az ehhez szükséges felszereléseket; (3) reaktorok működéséhez szükséges nem nukleáris anyagokat; (4) erőművek működéséhez, anyagok újra-feldolgozásához, dúsításához és átalakításához, és fűtőanyag- és nehésvíz-gyártáshoz szükséges nukleáris anyagokat; valamint (5) technológiákat, amik a fent említett termékek bármelyikéhez társíthatók”.

Az iraki titkos nukleáris program 1. Öbölháború utáni felfedezése lehetővé tette, hogy az NSG részes államai megegyezzenek a kettős felhasználású termékek ellenőrzésében is. A kettős felhasználású termékek listáját az IAEA-nál⁵⁰ publikálták,

⁴⁷ Communication Received from Certain Member States Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment or Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254; February 1978; online:

<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc254.shtml> (2011. január 23.)

⁴⁸ ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmaments and International Security; pp. 615-639.; pp. 617-618.

⁴⁹ Communication Received from the Permanent Mission of Brazil regarding Certain Member States' Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254/Rev.9/Part1; 1 November 2007; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PDF/infcirc254r9p1-071107.pdf> (2011. január 21.)

⁵⁰ Communication Received from Certain Members Regarding Guidelines for Transfers of Nuclear-related Dual-Use Equipment, Materials, Software, and Related Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254/Rev.5/Part2; 16 May 2003; online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/2003/infcirc254r5p2.pdf> (2011. január 21.)

és azóta már többször átdolgozták.⁵¹ 1992-ben az NSG létrehozta az Irányelveket a Nukleáris Hoz Kapcsolódó Kettős Felhasználású Felszerelések, Anyagok és Technológiák Átadására⁵². Ezek olyan termékek, melyeknek van nukleáris és nem nukleáris felhasználásuk is. A Kettős Felhasználású Irányelveket az INFCIRC/254 2. részeként publikálták és az eredeti Irányelvek az INDCIRC/254 1. része lett, tehát kibővítették az ellenőrzési kört.⁵³

Az NSG minden egyes részes állama a saját nemzeti jogának és gyakorlatának megfelelően elfogadta a fenti Irányelveket. Úgy döntöttek, hogy nemzeti szinten hozzák meg az egyes export engedély-kérelmekre vonatkozó döntéseket a saját nemzeti export-engedélyezési kívánalmaikkal összhangban.

Az IAEA 1997-ben aláírt - számos államban már hatályba is lépett - Kiegészítő Jegyzőkönyve⁵⁴ szintén fontos szerepet játszik az NSG listás termékei transzferjének ellenőrzésében. A Kiegészítő Jegyzőkönyv célja, hogy képessé tegye az IAEA-t a titkos nukleáris tevékenységek felfedezésére. Ennek érdekében megkívánja az államoktól, hogy jelentsenek az IAEA-nak a listás termékek exportjáról, ahogyan azt a jegyzőkönyv 2. melléklete részletezi. Ez volt az első alkalom, amely világos jogi kötelezettséget rótt a szállító államokra, hogy e termékek exportját ellenőrizzék.

Az NSG 2000. júniusi párizsi ülése nagy jelentőséggel bírt, hiszen a viták fő hangsúlya a fokozott átláthatóságon, a nukleáris biztosítékok fokozásán, a békés nukleáris együttműködés biztosításán volt. Emögött az állt, hogy a nukleáris export-ellenőrzés tekintettel legyen a technológiai változásokra is.⁵⁵ Az átláthatóság hangsúlyozásának a nukleáris export-ellenőrzésben két eleme van: 1) informálni a

⁵¹ BLACKFORD, Jacob: Multilateral Nuclear Export Controls After the A. Q. Khan Network; Institute For Science and International Security (ISIS); January 13, 2005; p. 5; online: <http://www.isis-online.org/publications/exportcontrol/multilateralexportcontrols.pdf> (2007. június 3.)

⁵² Communication Received from Certain Members Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology; Annex; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254/Rec.1/Part2; July 1992; online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infirc254r1p2.pdf> (2011. január 21.)

⁵³ History of the NSG; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/01-history.htm> (2011. január 21.)

⁵⁴ Model Protocol Additional to the Agreement(s) between State(s) and the International Atomic Energy Agency for the Application of Safeguards; INFCIRC/540 (Corrected); online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infirc540c.pdf> (2011. január 21.)

⁵⁵ Nuclear Suppliers Group Plenary Meeting; Press Statement; Paris, 22-23 June 2000; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PRESS/2000-Press.pdf> (2011. január 21.)

nem részes államokat az NSG tevékenységeiről, valamint 2) javítani az információ-áramlás hatékonyságát a részes államok között.⁵⁶

2002 decemberében az NSG rendkívüli plenáris ülést tartott Bécsben, ahol megegyezés született néhány átfogó módosításról annak érdekében, hogy erősítsék az Irányelveiket. A részes államoknak szándékában állt, hogy megelőzzék a nukleáris terrorizmus céljára szánt nukleáris exportokat, ezért a plenáris ülés hangsúlyozta, hogy a hatékony export-ellenőrzés fontos eszköze a nukleáris terrorizmus elleni harcnak.⁵⁷

2009/2010-ben a rezsim elnökségét Magyarország látta el. A 2009-es budapesti plenáris ülésen a részes államok kiemelték, hogy az ülést olyan időszakban tartották, amikor növekvő kihívásokkal szembesül a nemzetközi nukleáris non-proliferációs rezsim. Kinyilvánították ugyanakkor azt is, hogy ez lehetőségeket biztosít a fejlett és fejlődő államok számára a békés célú nukleáris technológiák alkalmazásának kialakítására. A Csoport felhívott minden államot: tanúsítsanak fokozott éberséget és alkalmazzák a „legjobb gyakorlatot” (best practice) annak érdekében, hogy az exportált termékek, vagy technológiák egyike se járuljon hozzá nukleáris fegyverprogramhoz.⁵⁸

A bizalom kapcsán megjegyzendő, hogy az iraki példa, valamint az Észak-Koreával és Iránnal kapcsolatos tapasztalatok azt is megmutatták: az NPT-ben való tagság nem jelent száz százalékos garanciát a nukleáris proliferációval szemben, valamint a szállító államoknak még a részes államokkal szemben is elővigyázatosságot kell tanúsítaniuk.

Például az 1995 márciusában az Aum Shinrikyo által elkövetett szarin támadás a tokiói metróban egy kiterjedt vegyi fegyverprogram felfedéséhez vezetett. Egy szekta mintegy 30 millió USA dollár értékű programot hozott létre összetett anyagok gyártására, amelyeknek elsődleges hatóanyaguk a szarin volt. Egy sztenderd proliferátor taktika használatával leányvállalatokat használtak az anyagok beszerzéséhez. Beszámolók szerint prekursorokat vásároltak több mint 200 vállalattól annak érdekében, hogy 60 tonnánál is nagyobb készletet halmozzanak fel.

⁵⁶ ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmaments and International Security; pp. 615-639.; pp. 618-619.

⁵⁷ What are the activities of the NSG?; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/04-activities.htm> (2011. január 21.)

⁵⁸ Public Statement; NSG Plenary Meeting; Budapest, 11-12 June 2009; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PRESS/2009-10-Budapest.pdf> (2011. január 24.)

Tudósokat is toboroztak a szektába és segítséget kértek az egykori szovjet fegyvertudósoktól.⁵⁹

2003. augusztus 8-án kínai vámhivatalnokok feltartóztattak egy észak-korai teherhajót, miközben tajvani vizeken haladt keresztül. A hajóról kiderítették, hogy foszfor-pentaszulfidot szállított, ami kettős felhasználású vegyi anyag, a VX halálos idegméreg gyártásában használható. A szállítmány Olaszországból származott, ahol exportengedélyt kapott a szállításhoz Bangkok-ba. A bankok-i importőr aztán újraexportálta a terméket Észak-Koreába Tajvan-on keresztül. A tajvani vámhivatalnokoknak jogában állt a tajvani export-ellenőrzési törvény alapján lefoglalni a szállítmányt.⁶⁰

A történelem folyamán először fordult elő, hogy nem egy állam, vagy egy terrorista csoport, hanem egy egyén hozott létre nemzetközi üzletet annak érdekében, hogy a nukleáris technológiák teljes skáláját adja el bárkinek, aki meg akarja venni azokat. Az amerikai hírszerzés kinyomozta, hogy a titkos hálózatot eredetileg azzal a céllal hozta létre, hogy ellássa Pakisztánt a nukleáris hatalommá váláshoz szükséges technológiával. Ezután új célokat keresett. Az ideológia nem volt fontos: Dr. Abdul Qadeer Khan nyilvánosan a Nyugat nukleáris technológiai monopóliuma elleni iszlám bombáról beszélt, a legnagyobb motiváló ereje mégis a pénzügyi haszonszerzés volt. Bizonyítható, hogy centrifuga-technológiát adott el Iránnak, Észak-Koreának és Líbiának. Nem lehet azonban pontosan tudni, hogy ezeken felül még mely államoknak, valamint milyen típusú és minőségű fegyverekhez való összetevőket exportált Hollandiából.⁶¹

A Khan-hálózat megmutatta, hogy az államoknak ugyan szándékukban állt a listás termékek exportját ellenőrizni, mégis óriási nehézségekbe ütköztek. Céljuk a jövőre vonatkozóan továbbra is az, hogy a rendszer sokkal nehezebbé tegye a proliferáló országok számára a listás eszközök gyártását, exportálását.

A 2004. év karakteres fordulatot hozott a nukleáris termékek exportjának

⁵⁹ KELLY, Sean: WMD Proliferation Trends and Challenges; Director, Arms Control and Counter-Proliferation Branch; Global Transshipment and Enforcement Seminar: Synergies of Strategic Trade Control Elements; Peninsula Hotel, Bangkok; 18 to 21 July 2006; pp. 1-8.; online: <http://www.exportcontrol.org/library/conferences/1379/005> -- [WMD Proliferation Trends and Challenges -- Sean Kelly -- 0950-1015.pdf](#) (2011. január 11.); pp. 5-7.

⁶⁰ Ibid.; pp. 4-5.

⁶¹ SANGER, David E.: The Khan Network; Conference on South Asia and the Nuclear Future; Stanford University; 4-5 June 2004; pp. 1-12.; online: http://iis-db.stanford.edu/evnts/3889/Khan_network-paper.pdf (2011. január 21.); p. 5.

ellenőrzésében, amit a kormányzatokra kényszerített kötelező intézkedés jelentett: a Khan-hálózat lelepleződése nyomán az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsa (Security Council, a továbbiakban: BT) először fogadott el határozatot ebben a vonatkozásban. Bár a 2004. április 28-án elfogadott 1540-es határozat⁶² a nem állami szereplők okozta veszélyekre fókuszál, ez a határozat az első intézkedés, ami az összes államra vonatkozik. Mivel a határozat az ENSZ Alapokmány 7. fejezetén⁶³ alapszik, értelemszerűen hordozza az ENSZ BT szankciók, vagy katonai erő alkalmazásának veszélyét abban az esetben, ha nem teljesítik azokat.⁶⁴ A határozat felhív minden államot, hogy tartózkodjon az olyan nem állami szereplők támogatásának minden formájától, akik megszerzik, fejlesztik, gyártják, szállítják, átadják, vagy használják a nukleáris, vegyi vagy biológiai fegyvereket.

A határozat legfontosabb eleme annak az elvnek a létrehozása, miszerint az államok felelősek azért, ami elhagyja a határaikat. Az országok többé már nem formálhatnak jogot ártatlanságra, amikor veszélyes termékek lépik át a határaikat, ha azokat hatékony ellenőrzéssel meg lehetett volna állítani. Ez új terhet ró egyrészt az olyan államokra (Pakisztán), melyek nem részes államai sem a NPT-nek, sem pedig más export-ellenőrző megállapodásnak, valamint nem volt explicit nemzetközi elkötelezettségük, hogy ellenőrizzék az exportjaikat. Másrészt olyan államokra is terhet ró, amelyek tranzit központként szolgálnak, valamint korábban szintén nem voltak határozottan elkötelezettek a határaikon átmenő termékek ellenőrzése iránt (Egyesült Arab Emírátságok).

A határozat további fontosabb eleme annak univerzális alkalmazása.⁶⁵ Felhívja a tagállamok figyelmét, hogy az export-ellenőrzésnek jogszabályokon kell alapulnia és érvényesnek kell lennie a tranzitra, az újraexportra és a brókertevékenységre egyaránt, valamint, hogy jogszabályi keretet hozzanak létre és

⁶² United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) on Non-proliferation of weapons of mass destruction; 28 April 2004; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (2011. január 21.)

⁶³ Eljárás a béke veszélyeztetése, a béke megszegése és támadó cselekmények esetében; UN Charter; Chapter VII: Action with respect to threats to the peace, breaches of the peace, and acts of aggression; online: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml> (2011. január 5.)

⁶⁴ CRAFT, Cassidy: Challenges of UNSCR 1540: Questions about International Export Controls; CITS Briefs; Center for International Trade and Security; University of Georgia; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Briefs/CITSBrief_002.pdf (2008. december 21.)

⁶⁵ BLACKFORD, Jacob: Multilateral Nuclear Export Controls After the A. Q. Khan Network; Institute For Science and International Security (ISIS); January 13, 2005; online: <http://www.isis-online.org/publications/exportcontrol/multilateralexportcontrols.pdf> (2007. június 3.); p. 9.

megfelelő büntető és polgári jogi szankciókkal szerezzenek érvényt ezeknek a jogszabályoknak és rendeleteknek azok megsértése esetére. A Khan-hálózat megmutatta, hogy a multilaterális export-ellenőrző és non-proliférációs rendszert aláaknázzhatják az olyan államok, amelyek nincsenek a rendszerben.

Az elmúlt években számos alkalommal megerősítette a BT ezt a döntését, legutóbb a 2010. június 9-én jóváhagyott 1929-es határozatával.⁶⁶ Ebben felhívja a tagállamok figyelmét az ENSZ BT elsődlegességére a veszélyek kezelése terén, aggodalmát fejezi ki a jelenlegi non-proliférációs rezsimben bekövetkező változások miatt, és szigorúbb nemzeti szabályozások elfogadását írja elő a proliferációra érzékeny termékek és technológiák vonatkozásában. Fontos változás azonban, hogy a mellékletekben már szerepelnek felsorolások személyekről és entitásokról, akik nukleáris vagy ballisztikus rakéta-tevékenységekben vesznek részt. Számukra ellenőrzött termékek nem szállíthatók.

Összegzésként megállapítható, hogy az NSG volt az első, valódi multilaterális non-proliférációs export-ellenőrző rezsim, mely létrehozásával elindult egyfajta közös gondolkodás és fellépés a nukleáris fegyverek proliferációja ellen. Ez a rezsim azonban önmagában kevés, hogy legyőzze a proliferációt, hiszen a WMD-nek számos más fajtája is létezik.

1.4.2. Ausztrália Csoport

Az Ausztrália Csoport (Australia Group, a továbbiakban: AG) célja, hogy minimalizálja a vegyi és biológiai fegyverek proliferációjának veszélyét. A gyakorlatban az AG részes államai ellenőrzik az exportjukat annak érdekében, hogy bizonyos vegyi, biológiai ágensek, valamint kettős felhasználású vegyi és biológiai termékeket gyártó létesítmények és felszerelések ne járuljanak hozzá a vegyi és biológiai fegyverek (Chemical and Biological Weapons, a továbbiakban: CBW) elterjedéséhez. A Csoport ezt azzal éri el, hogy harmonizálja részes államai nemzeti export-ellenőrzési intézkedéseit.

1984 elején az ENSZ vizsgálóbizottságot küldött a Közel-Keletre. A bizottság jelentésében két dolog nyert megállapítást: 1) Irak vegyi fegyvert használt az Irak-iráni háborúban, ezzel megszegve a Genfi Egyezményt, valamint 2) a vegyi fegyver-

⁶⁶ United Nations Security Council Resolution 1929 (2010) on Non-proliferation; 9 June 2010; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/79/PDF/N1039679.pdf?OpenElement> (2011. január 13.)

gyártó kapacitása kiépítéséhez szükséges vegyi anyagok és berendezések túlnyomó részét legális kereskedelmi csatornákon keresztül szerezte be.

Az iraki fegyverprogram sikere több államot is arra késztetett, hogy lépéseket tegyen a vegyi fegyverek gyártására (is) felhasználható vegyi anyagok exportjának ellenőrzésére. Céljuk ezzel, hogy kizárják annak a lehetőségét is, hogy vegyiparuk szándékosan, vagy gondatlanságból hasonló programokat segítsen elő. Ezen válasz-intézkedések természetesen országoként nagymértékben különböztek egymástól, ami lehetőséget adott arra, hogy a vegyi fegyverkezést folytató államok kijátszák az eltérő szabályozásokat. Ennek elkerülésére az ausztrál kormány 1985-ben azzal a javaslattal élt, hogy az export-ellenőrzést bevezető államok vizsgálják meg nemzeti szinten hozott intézkedéseik összehangolásának lehetőségét, valamint fokozottan működjenek együtt a vegyi és - a kilencvenes évektől már - biológiai fegyverek elterjedésének megakadályozásában.

A javaslattevőről Ausztrália Csoport néven ismertté vált nemzetközi együttműködés első ülése 1985 júniusában zajlott le Brüsszelben. A tizenöt részes állam és az Európai Bizottság megvizsgálták, hogyan lehet hatékonyabbá tenni az export-ellenőrzést a proliferáció megakadályozása érdekében.⁶⁷

Ma az AG minden részes állama több mint hatvan vegyi fegyver prekurzort ellenőriz az alábbi kategóriák szerint:

- kettős felhasználású vegyi gyártó képességek, felszerelések és a hozzájuk kapcsolódó technológiák,
- növényi kórokozók,
- állati patogének,
- biológiai hatóanyagok és
- kettős felhasználású biológiai felszerelések és a hozzájuk kapcsolódó technológiák.

A Csoport által elfogadott intézkedéseket állami szinten hajtják végre annak ellenére, hogy minden részes állam egyetért abban, hogy sokkal hatékonyabbak lennének, ha a releváns vegyi, biológiai ágensek és felszerelések minden lehetséges exportőre minden országban hasonló intézkedéseket vezetne be.

Az AG minden részes állama tagja a Vegyifegyver Tilalmi Egyezménynek (Chemical Weapons Convention, a továbbiakban: CWC), a Biológiai Fegyver

⁶⁷ The Origins of the Australia Group; online: <http://www.australiagroup.net/en/origins.html> (2011. január 21.)

Tilalmi Egyezménynek (Biological and Toxin Weapons Convention, a továbbiakban: BTWC) és elkötelezetten támogatja azokat a konvenciókat, melyek célja megszabadítani a világot a CBW-től. A Vegyifegyver Tilalmi Szervezet (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons, a továbbiakban: OPCW) a CWC végrehajtó szervezete, melynek célja, hogy a CWC céljait elérje, vagyis biztosítsa előírásainak végrehajtását, valamint fórumot nyújtson a részes államok közti együttműködéshez.⁶⁸ A CWC tartalmaz bizonyos előírásokat a hatály alá tartozó vegyi anyagok államok közti kereskedelmének vonatkozásában. Ezeket az anyagokat három listába csoportosították. Az első listában található vegyületek exportja és importja nem részes államokba alapvetően tilos, azonban részes államok között bizonyos mennyiségben és meghatározott célokra engedélyezett. A második listában található vegyi anyagok külkereskedelme nem részes államokkal szintén nem engedélyezett. A harmadik lista vegyi anyagait nem részes államokba csak végfelhasználó szerinti állam által tett végfelhasználásról szóló nyilatkozat birtokában lehet szállítani. Ezekről a szállításokról minden részes államnak évente kell jelentést tennie az OPCW-nak.⁶⁹

Látható tehát, hogy a nevezett egyezmények elvi alapja eltér a non-proliferációs export-ellenőrző rezsimekétől, hiszen nem közvetlenül a kereskedelmet ellenőrzik, hanem „csak” utólagos bejelentési kötelezettséget ír elő a részes államaik számára.

Az AG Irányelveit a vegyi, vagy biológiai termékek kereskedelmére 2009 januárjában fogadták el, amely a következőket tartalmazza⁷⁰: Ezen irányelvek célja, hogy korlátozza a CBW-proliferáció és -terrorizmus veszélyét. Az irányelvek az AG ellenőrzési terméklistájára és annak későbbi módosításaira is vonatkoznak. Az exportok iránti kérelmeket elutasítják, ha a kormányok úgy ítélik meg a rendelkezésükre álló információk alapján, hogy az ellenőrzött terméket CBW programra vagy CBW terrorizmusra kívánják használni.

Különösen 2001. szeptember 11-e utóhatásaként és az azt követő amerikai antrax bioterrorizmus időszakában az USA azon dolgozott, hogy erősítse a rezsimet. Az Egyesült Államok határozottan bátorít minden országot, hogy alkalmazzon olyan

⁶⁸ About the OPCW; online: <http://www.opcw.org/about-opcw/> (2011. április 30.)

⁶⁹ International Transfer of Scheduled Chemicals under the Chemical Weapons Convention; online: <http://www.opcw.org/our-work/non-proliferation/international-transfer-of-scheduled-chemicals/#c109> (2011. április 30.)

⁷⁰ Guidelines for Transfers of Sensitive Chemical or Biological Items; January 2009; online: <http://www.australiagroup.net/en/guidelines.html> (2011. január 21.)

nemzeti export-ellenőrzést, ami konzisztens az AG sztenderdjeivel. Ez jó kezdetet biztosít egy szilárd és egységes export-ellenőrző rendszer működtetéséhez és segíti a bizalom erősítését - mind nemzetileg, mind nemzetközileg - annak érdekében, hogy egy ország ipara ne tegye lehetővé a vegyi és biológiai fegyverek proliferációját.⁷¹

Összegzésként megállapítható, hogy az AG tevékenysége fontos, mivel a nemzetközi vegyi és biológiai ipar a proliferátorok célpontja, a CBW programok nyersanyagainak forrása.⁷² Önmagában azonban nem képes a proliferáció megakadályozására. Ehhez szükség van további rezsimekre is.

1.4.3. Rakéatechnológia Ellenőrző Rendszer

A Rakéta-technológiai Ellenőrzési Rendszer (Missile Technology Control Regime, a továbbiakban: MTCR) célja, hogy korlátozza a rakéták, a teljes rakétarendszerek, az ember nélküli légi járművek és a hozzájuk kapcsolódó technológiák proliferációját.⁷³ Ez olyan rendszerekre vonatkozik, amelyek egyrészt képesek 500 kg-os hasznos teher szállítására legalább 300 km-es távolságra, másrészt amelyeket WMD szállítására szántak.⁷⁴

A rakéták jelentik a legfenyegetőbb hordozó eszközt a WMD részére kijelölt célpontok elérése esetén, mert gyorsak, magas a berepülési túlélőképességük, és indítás után már nem hívhatók vissza.⁷⁵ Néhány szövetséges állammal (Egyesült Királyság, Franciaország, Japán, Kanada, Német Szövetségi Köztársaság és Olaszország) együtt az USA ennek érdekében 1987 áprilisában létrehozta az MTCR-t.

Az ellenőrzés a közös export-ellenőrzési politikának megfelelően működik, amit „MTCR Irányelvek”-nek neveznek. Az MTCR-ellenőrzések közös terméklista alapján történnek, mely az MTCR mellékleteként ismert. Tartalmazza az összes kulcsfontosságú felszerelést és technológiát, amelyek szükségesek a rakéták fejlesztéséhez és/vagy gyártásához.

⁷¹ SCHLOSSER, John: Multilateral Nonproliferation Treaties and Regimes; US Department of State; Remarks to the Transshipment Enforcement Conference for Middle East States; Barcelona, Spain; May 20, 2002; online: <http://www.state.gov/t/np/rls/rm/10546pf.htm> (2009. december 21.)

⁷² Objectives of the Group; online: <http://www.australiagroup.net/en/objectives.html> (2011. január 21.)

⁷³ ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmaments and International Security; pp. 615-639.; p. 624.

⁷⁴ Objectives of the MTCR; online: <http://www.mtcr.info/english/objectives.html> (2011. január 21.)

⁷⁵ SCHLOSSER, John: Multilateral Nonproliferation Treaties and Regimes; US Department of State; Remarks to the Transshipment Enforcement Conference for Middle East States; Barcelona, Spain; May 20, 2002; online: <http://www.state.gov/t/np/rls/rm/10546pf.htm> (2009. december 21.)

A mellékletben rögzítették az 1. kategóriás és 2. kategóriás termékek listáját. Ezek mind katonai, mind kettős felhasználású felszerelések és technológiák széles skáláját foglalják magukba.

A legnagyobb korlátozást az 1. kategóriás termékek esetében alkalmazzák. Ezek a termékek magukba foglalnak teljes rakéta-rendszereket (ballisztikus rakéták, űrből indítható eszközök és rakéták) és ember nélküli légi járműrendszereket, melyek képesek 300 km-re 500 kg-os terhet szállítani; gyártási létesítményeket az ilyen rendszerek számára; valamint nagyobb alrendszereket, például rakéta-állványokat, visszatérő eszközöket, rakéta-hajtóműveket és irányító rendszereket.

A 2. kategóriába tartoznak az olyan teljes rakéta-rendszerek (ballisztikus rakétarendszerek, űrből indítható eszközök és a kapcsolódó rakéták) és ember nélküli légi járműrendszerek, melyeket nem tartalmaz az 1. kategória. Számos felszerelést, anyagokat és technológiákat is tartalmaz, a legtöbbjüket azonban másra is használják, mint WMD szállítására.

Az MTCR Irányelvek egyik kritikus területe az űrprogram. Itt ugyanis különbséget kell tennie a technológiák békés célú fejlesztése és a WMD korlátozások között. Konkrétan: az elsőt támogatnia, míg a másodikat tiltania kell. Tehát az MTCR részes államai ellenőrzik az űrből indítható járművek felszereléseinek és technológiájának exportját, mivel ezek gyakorlatilag azonosak a ballisztikus rakétáknál használtakkal. Ezek pedig valódi veszélyt is jelentenek a rakéta proliferáció vonatkozásában.⁷⁶

Az MTCR létrehozása után, Irak végrehajtotta az első sikeres nagy hatótávolságú ballisztikus rakéta repülési tesztet, az Al-Hussein-t. Az iraki rakéta-program, mely erősen függött a külföldi beszerzésektől és ennél fogva sérülékeny az utánpótlás miatt, annak a fajtáját képviselte a proliferációs tevékenységeknek, amire az MTCR-t tervezték. Irak kifejlesztette az Al-Hussein-t és más nagy hatótávolságú rakétarendszereket is, Bagdad azonban végül képtelen volt teljesen megvalósítani a rakéta-ambícióit, részben az MTCR ellenőrzései miatt.⁷⁷ Az iraki eset jól példázza azokat az eredményeket, amiket az MTCR exportengedély-kérelmek megtagadásával és a kapcsolódó erőfeszítésekkel értek el.

⁷⁶ MTCR Guidelines and the Equipment, Software and Technology Annex; online: <http://www.mtcr.info/english/guidelines.html> (2011. január 21.)

⁷⁷ McCARTHY, Timothy V.: The Missile Technology Controls Regime in BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): Nonproliferation Regimes At Risk; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2011. január 21.); p. 19.

Az 1990-es években a rakéta proliferáció hatóköre és sebessége is nőtt. Külföldi technológiák megszerzésével többek között India, Észak-Korea, Irán és Pakisztán is kifejlesztett fegyverprogramokat. Az egyre fejlettebb és nagy hatótávolságú rakétarendszerek beszerzése súlyosbította a már különben is instabil katonai-stratégiai környezetet a Közép-Keleten, Dél-és Észak-Kelet-Ázsiában.

Összegzésként megállapítható, hogy az MTCR nem közvetlenül a WMD proliferációt ellenőrzi, hanem azok hordozó eszközeinek elterjedését kívánja megakadályozni. E rezsím nélkül tehát az ellenséges szándékú államok vagy terroristák könnyebben célba juttathatnák pusztító fegyvereiket.

1.4.4. Wassenaari Megállapodás

1995. december 19-én a hágai békepalotában a CoCom részes államai és a tárgyalásra meghívottak konszenzusra jutottak az új szervezet létrehozásáról, mely Wassenaari megállapodás a hagyományos fegyverek és a kettős felhasználású termékek és technológiák export-ellenőrzéséről (The Wassenaar Arrangement on the Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies, a továbbiakban: WA) néven ismert.⁷⁸ A WA célja, hogy hozzájáruljon a regionális és nemzetközi biztonsághoz és stabilitáshoz azzal, hogy elősegíti az átláthatóságot a hagyományos fegyverek, valamint a kettős felhasználású termékek és technológiák kereskedelmében; ezáltal megakadályozza azok destabilizáló hatású felhalmozását.

A tárgyalások 1994 és 1996 között a Hága melletti holland városban, Wassenaar-ban zajlottak, melyről később a rezsím a nevét kapta. Az értekezlet célja az volt, hogy definiálják az új nemzetközi non-proliferációs rezsím hatáskörét, célját és tagságát.

A beiktató plenáris ülést 1996. április 2-3-án tartották Bécsben. Mivel nem értek el konszenzust minden kérdésben, az ülést felfüggesztették. 1996. július 11-12-én folytatták, amikor egyezsége jutottak a „Kezdeti Elemek” kérdése, a rezsím alapdokumentuma vonatkozásában. A WA sok mindent átvett a CoCom szerkezetéből.⁷⁹

⁷⁸ The Wassenaar Arrangement on the Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies (successor to COCOM), Inventory of International Nonproliferation Organisations and Regimes; Center for Nonproliferation Studies; Last Update: January 29 2010; pp. 1-7.; online: http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/wass.pdf (2011. január 10.)

⁷⁹ LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 21.); p. 37.

Az amerikai politikaformálók azt gondolták, hogy a CoCom-tagok biztonsági gondjai hasonlóak. Valójában azonban nagy különbségek voltak a kis és nagy országok érdekei között. Sok európai állam úgy gondolta, hogy az amerikaiak saját, Iránnal szembeni egyoldalú embargójukat akarják ráerőltetni a többi államra. Mások nem találták veszélyesnek a Kínának szánt eladásokat.⁸⁰ Egyben azonban minden állam egyetértett: az export-korlátozás továbbra is szükséges és fontos, mert megakadályozza a nyugati világgal ellenséges államokat abban, hogy fejlett technológiához jussanak.⁸¹

A „Kezdeti Elemek” az alábbi megállapításokat foglalja magában:⁸²

- Duplikáció nélkül erősíti meg a WMD-re és azok szállító eszközeire meglévő ellenőrzési rezsimet, valamint más nemzetközileg elismert intézkedéseket.
- Hangsúlyozza az együttműködést annak érdekében, hogy megelőzze a hadfelszerelések felhalmozódását, valamint a kettős felhasználású termékek katonai végfelhasználását.
- Nem irányul közvetlenül semmilyen állam, vagy államcsoport ellen és nem akadályozza a tisztességes polgári tranzakciókat sem. Szintén nem akadályozza az államokat azon jogukban, hogy olyan legális eszközöket szerezzenek meg, melyekkel megvédhetik magukat az ENSZ Alapokmány 51. cikkelye értelmében.

A WA-nak két ellenőrzési terméklistája van: a lőszer lista és a kettős felhasználású termékek és technológiák listája. A hagyományos fegyverek export-ellenőrzését tartalmazó lista nyolc fegyver-kategóriába sorolható⁸³: 1) harckocsik, 2) páncélozott harcjárművek, 3) nagy kaliberű tüzérség, 4) ember nélküli légi járművek, 5) katonai és támadó helikopterek, 6) hadihajók, 7) rakéták vagy rakétarendszerek, valamint 8) könnyű és kézi fegyverek. Az e termékekre kiadott exportengedély-kérelmek megtagadásáról félévente információkat cserélnek a részes államok.

⁸⁰ LEWIS: James A.: LOOKING BACK: Multilateral Arms Transfer Restraint: The Limits of Cooperation; Arms Control Today; November 2005; online:

http://www.armscontrol.org/act/2005_11/NOV-LOOKINGBACK (2011. január 23.)

⁸¹ KNES, Michael: Coordinating Committee for Multilateral Export Controls and the Wassenaar Arrangement; online: <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Coordinating-Committee-for-Multilateral-Export-Controls-and-the-Wassenaar-Arrangement.html> (2011. január 20.)

⁸² Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies; Guidelines&Procedures, including the Initial Elements; December 2009; pp. 1-14.; online: <http://www.wassenaar.org/guidelines/docs/Initial%20Elements%20-%202009.pdf> (2011. január 2.); p. 2.

⁸³ The Wassenaar Arrangement at a Glance; Arms Control Association; online: <http://www.armscontrol.org/factsheets/wassenaar> (2011. január 21.)

A kettős felhasználású termékek és technológiák listájának két melléklete van: a proliferációra érzékeny termékek (alap)listája és a korlátozott számú, nagyon érzékeny termékek listája. Az alaplistán található termékek és technológiák engedély-kérelmének megtagadásáról évente kétszer cserélnek információt a részes államok. A mellékletekben szereplő elutasított engedély-kérelmekről hatvan napon belül, továbbá szintén évente kétszer cserélnek információt a részes államok.⁸⁴

Minden, a listán szereplő termék esetében az adott nemzeti export-ellenőrző hatóság jogköre döntést hozni arról, hogy engedélyezi-e a kért exportot, vagy sem. Ha egy exportőr nagyon érzékeny terméket kíván az állam területéről kivinni, az export-ellenőrző hatóságok megegyeztek abban, hogy „különleges éberséget” tanúsítanak a kérés végrehajtásában.⁸⁵ A kezdeti európai ellenállás után amerikai javaslatra szintén megállapodtak abban, hogy még az 1996 nyári kommunikében megemlítenek egy államot – Afganisztánt – a válságövezetek példájaként, ahova egy WA részes állam sem exportál fegyvereket.⁸⁶

A fent részletezett önkéntes információ-csere 1996. szeptember 1-én kezdődött, mely tehát röviden annyit jelent, hogy az ellenőrzött termék exportjának engedélyezéséről vagy annak megtagadásáról bizonyos időn belül értesíteni kell a többi részes államot. Ez az előírás csak akkor hatékony, ha értelmes konzultációkat eredményez a megtagadott engedélyekről, vagyis engedélyezze-e egy másik részes állam ugyanarra a termékre és végfelhasználó esetére az exportot. A hagyományos fegyverpillérre vonatkozó információ-csere tartalmazza az ENSZ Regiszter hét kategóriáját: 1) harckocsi, 2) páncélozott harcjármű, 3) támadó helikopter, 4) harci repülőgép, 5) hadihajó, 6) nehéz tüzérség, 7) rakéták és rakétaindítók.⁸⁷ A föld-levegő rakétákat nem tartalmazza „más (nem az USA) államok ellenállása miatt”.⁸⁸

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Extreme Vigilance: Sub-set of Tier 2 Items – „Best Practices”; Agreed at the WA Plenary; 1 December 2000; online: http://www.wassenaar.org/publicdocuments/2000/2000_extremevigilance.html (2011. január 21.)

⁸⁶ Agence France Presse: US wants watchdog group to rally members behind arms embargo; 13 December 1996

⁸⁷ WALKLING, Sarah: Wassenaar Members Resolve Most Differences During July Plenary; Arms Control Today 27; 1 July 1996; pp. 23-28.; online: <http://www.armscontrol.org/node/2262> (2011. január 21.); p. 23.

⁸⁸ Transcript: Davis Press Briefing on Wassenaar meeting; Vienna, December 13, 1996; online: <http://www.atnet.at/am-delegation/davis.htm> (2007. május 23.)

Ami a gyakorlati működést illeti, 1996. november 1-e óta a listák alapján történik az exportok ellenőrzése. A listák megléte és a hozzájuk kapcsolódó adminisztratív eljárások a CoCom örökségei.⁸⁹

A WA számos elemében hasonlít elődintézményéhez, de néhány jellemző vonásában mégis eltér tőle. Például a WA Bécsben székel, egy kis titkárság is segíti a munkáját, mely mintegy 10 embert alkalmaz. Szintén hasonlóan a CoCom-hoz, a WA alapja a nemzeti ellenőrzések koordinációja. A rezsim politikáját nem a titkárság alkotja, hanem maguk a részes államok. A WA sokkal nyitottabb, mint a CoCom. Az export-ellenőrző rezsimekre jellemző, hogy az informális megállapodásból hiányzik a jogi alap.⁹⁰ A kezdeti 33 részes államú tagság nagyobb azonban, mint bármely más multilaterális export-ellenőrző megállapodás, kivéve az NSG-t, és közel kétszer annyi államot foglal magába, mint az egykori CoCom. A WA tagsága felölel számos egykori CoCom célországot is.

1996 júliusában 36 állam volt, tagja egy vagy több export-ellenőrző rezsimnek. Brazília és Izland voltak akkor az egyetlenek, amelyek részes államok voltak más non-proliferációs export-ellenőrző rezsimekben, de a WA-ban nem.⁹¹ Bulgária esetében az államok keményen lobbiztak azért, hogy felvegyék a rezsimbe, miután eredetileg elutasították a csatlakozását.⁹² Az ilyen érdekeket többek között motiválhatják biztonsági aggodalmak, belpolitikai érdekek, valamint az az óhaj, hogy a multilaterális rezsimen keresztül teljes jogú tagjaivá váljanak a nemzetközi közösségnek.⁹³ Oroszország azt kérte, hogy Fehér-Oroszországot és Kazahsztánt is vegyék fel a WA-ba, mivel vámuniót alkotnak Oroszországgal, és Fehér-Oroszország közvetlenül is kifejezte csatlakozási szándékát. A tagok felvétele kapcsán a részes államoknak folytatniuk kell az erőfeszítéseket, hogy Kína részes állama legyen a

⁸⁹ LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 21.); p. 39.

⁹⁰ LITAVRIN: Russia, the Wassenaar Arrangement, and the Creation of International Restraint on Arms Transfer; p. 113 in REINICKE, Wolfgang H.: From Denial to Disclosure: Dual-Use Trade in a Globalizing Industry; in REINICKE, Wolfgang H.: Global Public Policy: Governing without Government?, Washington, D.C.; Brookings; 1998; pp. 181-182.

⁹¹ GREENE, Owen: Launching the Wassenaar Arrangement Challenges for the new arms export control regime; Saferworld, London; 1996; pp. 1-10., p. 8.

⁹² Bulgaria Ignored at Post-CoCom Talks; Pari Daily; April 5, 1996; online: <http://www.bizwiz.com/cgi-bin/nwstory.pl?terms=96nw9522649> (2011. január 7.)

⁹³ BERTSCH, Gary K. - GRILLOT, Suzette (szerk.): Arms on the Market: Reducing the Risk of Proliferation in the Former Soviet Union; Routledge; 1998; pp. 1-239.; p. 219.

rezsimeknek, elsősorban a WA-nak.⁹⁴ Ennek érdekében Kínának előrehaladást kell elérnie non-proliférációs és hagyományos fegyverek eladásakor a nemzetközi normák betartása területén.

A szankciók alkalmazásának problémája minden rezsim kritikus területe. A WA részes államai egyetértettek abban, hogy büntető előírások bevezetése szükséges az illegális bróker-tevékenységek ellenőrzésére, tekintet nélkül a fegyver típusára. Abban is megállapodásra jutottak, hogy nagyobb éberséget tanúsítanak azon kettős felhasználású termékek exportjának, melyeket katonai végfelhasználásra szánnak.⁹⁵

Név	Létrehozás éve	Célja
CoCom	1949.	Megakadályozni, hogy részes államai fejlett, stratégiai technológiai termékeket, csúcstechnológiákat és szolgáltatásokat exportáljanak a keleti blokk országaiba
ZB	1970.	Létrehozni a nukleáris anyagok exportellenőrzését.
NSG	1974.	Megakadályozni az olyan államokban történő nukleáris fegyverek felhalmozását, amelyeket az NPT keretében nem ismernek el nukleáris fegyverrel rendelkező országként.
AG	1984.	Minimalizálni a vegyi és biológiai fegyverek proliferációjának veszélyét.
MTCR	1987.	Korlátozni a rakéták, a teljes rakétarendszerek, az ember nélküli légi járművek és a hozzájuk kapcsolódó technológiák proliferációját.
WA	1996.	Hozzájárulni a regionális és nemzetközi biztonsághoz és stabilitáshoz azzal, hogy elősegíti az átláthatóságot a hagyományos fegyverek, valamint a kettős felhasználású termékek és technológiák kereskedelmében; ezáltal megakadályozni azok destabilizáló hatású felhalmozását.

2. ábra: A multilaterális non-proliférációs export-ellenőrző rezsimek létrehozása és célja; készítette: a szerző

Összességében megállapítható, hogy a Wassenaari Megállapodás: „az egyetlen fontos multilaterális megállapodás, amely irányítja a hagyományos

⁹⁴ Commerce's Reinsch on Multilateral Export Controls; 12 April 2000; online:

<http://www.fas.org/nuke/control/export/news/000412-export-usia2.htm> (2011. január 21.)

⁹⁵ BÖSE, Wade: Wassenaar Endorses Steps to Deny Terrorists Arms; Arms Control Today; January/February 2004; online: http://www.armscontrol.org/act/2004_01-02/Wassenaar (2011. január 23.)

fegyverek, valamint az olyan fejlett technológiai termékek kereskedelmét, melyeknek katonai alkalmazásaik vannak.”⁹⁶

1.5. Közös elemek a rezsimek működésében

E rövid, a rezsimeket bemutató részt követően két olyan elemről kell részletesebben szólni, melyek alapvetően befolyásolják a ma is meglévő rezsimek működését: a döntéshozatali mechanizmus és az export-ellenőrzések végrehajtásának gyakorlata.

Mind a négy export-ellenőrzési rezsimek informális együttműködés, vagyis olyan részes államok önkéntes mechanizmusa, melyek érdekelték a WMD elterjedésének megakadályozásában. A résztvevő államok közötti együttműködés hatékonysága egyedül azoknak a WMD proliferációjával szembeni elkötelezettségén alapszik. Az export-ellenőrző rezsimek tehát olyan informális szervezetek, ahol a részes államok nem vállalnak jogi értelemben kötelezettségeket.

A non-prolifерációs rezsimek üléseinek célja, hogy a résztvevő államok által hozott intézkedések hatékonyságát növelje, valamint ahol szükséges, megfontolás tárgyává tegye további kormányzati szintű intézkedések meghozatalát.

A non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek legfőbb döntéshozó szerve a plenáris ülés. A rezsimek rendszerint évente tartják ezeket az üléseiket, amelyek az együttműködések legfontosabb politikai egyeztető fóruma. Tevékenységének teljes felelőssége a részes államokon múlik. A plenáris ülés dönt a tagsági kérelmek elbírálásáról, a listák aktualizálásáról, a dokumentumok módosításáról, az eljárási rendről, az információ-megosztásról és az átláthatóságról, valamint a különféle szakértői szintű ülések összehívásáról is. A plenáris ülések közötti időszakban a rezsimek tevékenységének összehangolását, működésével összefüggő adminisztratív feladatokat az elnöklő állam külügyminisztériuma, illetve ahol van, a rezsimek titkársága látja el.

Az állandó székhellyel nem rendelkező rezsimek plenáris ülését minden évben más részes állam vállalja, s ezzel az ülés elnöki tisztének betöltése is erre az országra hárul. Így volt Budapest az NSG 2009-es plenárisát vendégül látó részes állam, az elnökséget is hazánk adta 2009-2010-ben. Az adott állam elnökségi periódusa a kialakult szokásjog szerint a plenáris üléssel kezdődik, vagy azzal ér

⁹⁶ KELLER, William W.: The Political Economy of Conventional Arms Proliferation; Current History 96; April 1997; pp. 179-183.; p. 179.

véget. A rezsimek elnökének joga és fő feladata, hogy kapcsolatokat építsen és tartson fenn harmadik országokkal.

Az export-ellenőrző rezsimek döntéshozatali mechanizmusa konszenzusus, tehát a döntések meghozatalához minden részes állam hozzájárulása szükséges, így - elvileg - végrehajtásukat is teljes mértékben támogatják. Akár egyetlen részes állam is blokkolhatja azonban az egész rezsim munkáját azzal, hogy nem támogatja a döntés meghozatalát. Mivel a teljesítést, illetve annak hiányát semmilyen intézkedés nem szankcionálja, csak ezzel az eljárással biztosítható, hogy minden résztvevő végrehajtsa a meghozott intézkedéseket, melyek a nemzetközi közösség biztonságát hivatottak garantálni.

A rezsimek tagságára jellemző, hogy „nyitottak minden olyan állam számára, amely teljesíti a tagsági kritériumokat.”⁹⁷ Ezek a kritériumok a következők: hozzájárulás a vonatkozó rezsim non-proliferációs céljainak előmozdításához⁹⁸, adekvát export-ellenőrzés, a nagyobb nemzetközi non-proliferációs egyezmények pontos betartása, valamint felelős és megbízható export-politika az ellenséges szándékkal rendelkező államok – Irán, Észak-Korea – viszonylatában.⁹⁹

A tagság elérése érdekében a kandidáló részes államok politikájukkal törekednek annak biztosítására, hogy e termékek exportjai ne járuljanak hozzá a katonai képességek fejlődéséhez, valamint hogy ne fordítsák azokat az ilyen képességek támogatására. Korlátozó tényező, hogy néhány nagyobb fegyver-exportőr, például Fehér-Oroszország, Kína és Izrael, nem részes államai valamennyi export-ellenőrző rendszernek.

A rezsimek tagságának bővülésével megnőtt az ülésközi döntési mechanizmus jelentősége. Ennek értelmében a részes államok által felvetett és írásban köröztetett javaslatok elfogadottnak tekinthetők, amennyiben minden rezsimben meghatározott időintervallumon belül egyik résztvevő állam sem emel kifogást az abban foglaltakkal szemben. Ezt az egyeztető mechanizmust hallgatólagos eljárásnak (silence procedure) nevezzük.

⁹⁷ DAVIS, Lynn E.: The Wassenaar Arrangement; January 23, 1996; online: http://www.disam.dsca.mil/pubs/Vol%2018_3/Davis.pdf (2011. január 7.)

⁹⁸ ANTHONY, Ian – ZANDERS, Jean Pascal: Multilateral security-related export controls; SIPRI Yearbook 1998: Armaments, Disarmament and International Security; pp. 421-435.; p. 425.

⁹⁹ JOHNSTONE C. B.: Challenges Await Meeting of New Export Control Regime, JEI Report, December 15, 1995 in LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf> (2011. január 21.); p. 38.

A rezsimok nem tartalmaznak kötelező előírásokat a végrehajtásra vonatkozóan, így a részes államok együttműködése kizárólagosan a non-prolifерációs célok teljesítésén, valamint a nemzeti intézkedéseken múlik. Ezen nemzeti intézkedések meghozatalánál fő szempont a hatékonyság (a WMD előállításának megakadályozásában), az egyszerű végrehajthatóság és a törvényes kereskedelmi forgalomra gyakorolt kedvezőtlen hatások minimalizálása: vagyis, hogy ne akadályozzák meg a legális szándékkal használt anyagok és felszerelések hagyományos, békés célú kereskedelmét. Az intézkedések lényege az export ellenőrzése (engedélyezési követelmények alkalmazásával) és nem annak automatikus tiltása.

A kiszállítások engedélyezéséről, vagy megtagadásáról szóló döntés meghozatala az egyes részes államok kizárólagos felelőssége.¹⁰⁰ Minden, a rezsimok célját figyelembe vett intézkedésnek összhangban kell állnia a belső jogszabályokkal és az állam politikájával.

Annak érdekében, hogy teljesítsék a rezsimok céljait, az exportengedély-kérelem értékelése során a hatóságok az alábbi, nem kizárólagos tényezőket veszik figyelembe minden egyes export esetében¹⁰¹:

- a WMD proliferációról és terrorizmusról szóló információkat;
- az importáló állam WMD képességeit és céljait;
- a végfelhasználás valóságtartamát, a releváns garanciákkal;
- az elosztók, brókerek és más közvetítők szerepét, a garanciák hitelességét, hogy a termék el fogja érni az állított végfelhasználót;
- az export végfelhasználásának értékelését;
- az importáló állam és bármely közvetítő állam export-ellenőrző rendszerének nagyságát és hatékonyságát.

A végrehajtás során a részes államok hatóságai alapvetően az exportügyletekre koncentrálnak, azokhoz adnak kiviteli engedélyeket. Így minden veszélyes termék és technológia ellenőrzés alá kerül, valamint a duplikált kontroll is elkerülhető. Ez azt jelenti, hogy nem kell ugyanazon ügylet esetében két

¹⁰⁰ ODESSEY, Bruce: Key Issues Still Undecided on Proposed Export-Control Regime; Global Security; 7 November 1995; online: <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/usa/1995/50644319-50648591.htm> (2011. január 21.)

¹⁰¹ Guidelines for Transfers of Sensitive Chemical or Biological Items; online: <http://www.australiagroup.net/en/guidelines.html> (2011. január 24.)

engedélyezési eljárást is lefolytatni: egyet az exportáló, egyet pedig az importáló államnak.

A rezsimek az export-ellenőrzést tulajdonképpen ellenőrzési listák összeállításával és az azon szereplő termékek engedélyhez kötésével hajtják végre. A listák felülvizsgálata gyakorlatilag folyamatos, a részes államok szakértői rendszeres időközönként, meghatározott kritériumok alapján vizsgálják az újonnan megjelenő termékeket. Az elemzések tárgya, hogy az újonnan megjelenő termékek és technológiák felkerüljenek, míg a már elavultak lekerüljenek a listákról. A döntés természetesen ezekben az esetekben is konszenzussal születik. A rezsimeknek a listák aktualizálása során arra is tekintettel kell lenniük, hogy melyik technológiai szektorban milyen újításokat tesznek fel - vagy éppen nem - a listára¹⁰², mivel sok kettős felhasználású technológia más szektorból helyettesíthető.

A technológia fejlődése minden egyes export-ellenőrző rezsimet kihívás elé állít. Feladatuk az is, hogy megfeleljenek a nem megfogható technológiák - pl. egy e-mail-ben átküldött technológiai eljárás leírása - átadása (Intangible Technology Transfer, a továbbiakban: ITT) okozta kihívásoknak is.

A terrorizmust támogató államoknak és a terrorista entitásoknak szándékukban áll a WMD és azok rakéta-hordozó rendszereinek beszerzése. Minden felelős állam a proliferátorok, terroristák és csempészek megelőzésén, a termékek általuk történő megszerzésének megakadályozásán dolgozik.¹⁰³ A részes államoktól azt várják, hogy továbbra is megfelelő felelősség-vállalást tanúsítsanak.¹⁰⁴

A részes államok együttműködésének gyakorlati szempontból talán legfontosabb tényezője az információ-csere. Ezen információk döntőnek számítanak a kritikus térségekbe irányuló exportok engedélyezésekor. Az információ-csere keretében közzétett adatok figyelembe vétele nem kötelező, csupán lehetőség az engedélyezést végző nemzeti hatóság számára.

Ami a rezsimeken kívüli államokkal való kapcsolattartást illeti, a rezsimek elnöke és részes államai szakmai oktatási, tapasztalatcsere tevékenységeket kezdenek nem részes államokkal (outreach) annak érdekében, hogy informálják

¹⁰² GAHLAUT, Seema: Consolidating the Gains in Multilateral Export Control Efforts; *The Monitor*; Fall 2004; Vol. 10, No. 3; pp. 6-8.; online:

http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_fa_2004.pdf (2011. január 14.); p. 7.

¹⁰³ SCHLOSSER, John: Multilateral Nonproliferation Treaties and Regimes; US Department of State; Remarks to the Transshipment Enforcement Conference for Middle East States; Barcelona, Spain; May 20, 2002; online: <http://www.state.gov/t/np/rls/rm/10546pf.htm> (2009. december 21.)

¹⁰⁴ Ibid.

őket az adott rendszer tevékenységéről, valamint gyakorlati segítséget nyújtsanak a WMD proliferációjában.

Könnyű belátni, hogy az export-ellenőrzés hatékonysága csökken, ha az elutasított fél, a végfelhasználó importőr ugyanazt a terméket más államból is be tudja szerezni. Ezért a rezsimok részes államai együttműködésében alapvető fontosságú az „alá nem ásás” (no undercut) politika. Ennek célja megakadályozni, hogy a végfelhasználók kijátszhassák a részes államok nemzeti export-ellenőrző rendszereit egymás ellen. Ez a gyakorlati megvalósítás terén azt jelenti, hogy amennyiben az együttműködő rezsimban egy partner elutasít egy bizonyos exportengedély iránti kérelmet, akkor más partnereknek nem szabad egy lényegében azonos exportot engedélyezni egészen addig, míg nem konzultáltak a megtagadott engedélyt eredetileg kibocsátó állam hatóságaival.¹⁰⁵ Ezután is csak abban az esetben engedélyezhetik az ügyletet, ha jó okuk van annak feltételezésére, hogy a rezsim célját a tranzakció nem ássa alá.¹⁰⁶

A rezsimok céljai megvalósítása érdekében az ellenőrzés nem minden esetben korlátozódik a termékjegyzéken szereplő termékek, technológiák körére. A termékjegyzék a részes államok által elfogadott ellenőrzési minimumot jelenti, amelynél bővebb termékkört bármely országnak jogában áll ellenőrzés alá vonni. Amennyiben a termékjegyzéken nem szereplő terméket, vagy technológiát az importáló országban részben, vagy egészben WMD kifejlesztésére, gyártására, tárolására tervezik felhasználni, az ugyanúgy ellenőrzöttnek tekintendő, mintha a termékjegyzék része lenne. Ezt az eljárást a gyakorlatban „fogj meg mindent” (Catch All) klauzula néven ismerik a szakemberek.

A részes államok folyamatosan törekednek az engedélyezési kritériumok egységesítésére. Ennek jegyében meghatározták a végső címzettekkel, végfelhasználókkal szemben támasztott egységes követelményrendszert is, valamint a nem kötelező „legjobb gyakorlatot” a nemzeti export-ellenőrzés hatékony végrehajtását és a nagyon érzékeny termékek exportját illetően.¹⁰⁷

¹⁰⁵ JAMIL, Jaffer: Strengthening the Wassenaar export control regime; Chicago Journal of International Law; October 1, 2002; online: <http://www.allbusiness.com/technology/932264-1.html> (2011. január 21.)

¹⁰⁶ GREENE, Owen: Launching the Wassenaar Arrangement Challenges for the new arms export control regime; Saferworld, London; 1996; pp. 1-10.; p. 5.

¹⁰⁷ YAMAMOTO, Takehiko: Structural and Functional Vulnerabilities in Multilateral Export Control Regimes: A Japanese Perspective; pp. 1-4.; online: <http://www.jaif.or.jp/english/npsympo/yamamoto.pdf> (2011. január 21.); p. 3.

Az engedélyezés során természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a kormányok az export-ellenőrzés területén együttműködnek ugyan, iparuk és kereskedelmük ugyanakkor versenyez egymással a nemzetközi piacon.¹⁰⁸ Vagyis a nemzeti hatóságok az export-ellenőrzéssel a saját iparukat hátrányos helyzetbe hozhatják. Éppen ezért fontos, hogy a kormányok megbízzanak egymásban és abban, hogy a többiek is alkalmazzák ezeket az elveket.

A kettős felhasználású termékek és technológiák ellenőrzése azok természeténél fogva szubjektív. Azért, hogy ne akadályozzák a legális kereskedelmet, egy kettős felhasználású exportot általában engedélyeznek, hacsak a szállító állam nem hiszi, hogy fennáll a termékekkel kapcsolatban a visszaélés, a WMD célokra való felhasználás veszélye. A kettős felhasználású termékek eladásának egyetlen konkrét feltétele, hogy a vásárlónak bejelentést kell tennie a termékek végfelhasználatáról és annak helyéről, valamint nyilatkoznia kell arról, hogy nem fogja tiltott célokra használni.

A rezsimek bátorítanak minden nem részes államot: önkéntesen, egyoldalúan hajtsák végre a non-proliférációs export-ellenőrzéseket, valamint tegyenek megfelelő lépéseket annak biztosítása érdekében, hogy ők és iparuk nem járulnak hozzá a WMD elterjedéséhez. Ennek néhány ország, például MTCR vonatkozásában Szlovákia és Románia is megfelel.¹⁰⁹

A meglévő struktúra jogi és politikai kötelezettség-vállalások rendszere, különböző szintű végrehajtással: valamelyik intézkedés erős, egy másik gyenge, és egyetlen intézkedés sem elegendő önmagában. A rezsimek nem foglalnak magukba számos új szállító államot, valamint hiányzik a jogi és normatív státuszuk is. Sok állam nem érzi, hogy a nemzetközi közösség arra kényszeríti: javítsa az export-ellenőrző rendszerét az ENSZ BT 1540-es határozata alapján. A meglévő intézkedések közül egy sem hoz létre világos sztenderdet, amittől megfelelő lesz az export-ellenőrzés, valamint egy sem tudja igazolni, hogy adekvát rendszere van.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadás óta a rezsimek eredeti mandátuma - vagyis a megelőzés, miszerint az államok ne jussanak hozzá olyan termékekhez, melyekből tömegpusztító vagy hagyományos fegyvereket tudnak gyártani -

¹⁰⁸ JAMIL, Jaffer: Strengthening the Wassenaar export control regime; Chicago Journal of International Law; October 1, 2002; online: <http://www.allbusiness.com/technology/932264-1.html> (2011. január 21.)

¹⁰⁹ SCHLOSSER, John: Multilateral Nonproliferation Treaties and Regimes; US Department of State; Remarks to the Transshipment Enforcement Conference for Middle East States; Barcelona, Spain; May 20, 2002; online: <http://www.state.gov/t/np/rls/rm/10546pf.htm> (2009. december 21.)

módosult. Ma már az is kívánatos, hogy a nem állami szereplők se szerezzenek meg kettős felhasználású termékeket, amiket terrortámadásokra lehet használni.

Összefoglalóan a rezsimek az alábbi részes államokkal rendelkeznek:

Állam	CoCom	ZB	NSG	AG	MTCR	WA
Amerikai Egyesült Államok	X	X	X	X	X	X
Argentína		X	X	X	X	X
Ausztrália	X	X	X	X	X	X
Ausztria	X	X	X	X	X	X
Belgium	X	X	X	X	X	X
Brazília			X		X	
Bulgária		X	X	X	X	X
Ciprus			X	X		
Cseh Köztársaság		X	X	X	X	X
Dánia	X	X	X	X	X	X
Dél-afrikai Köztársaság		X	X		X	X
Dél-koreai Köztársaság		X	X	X	X	X
Egyesült Királyság	X	X	X	X	X	X
Észtország			X	X		X
Fehér-Oroszország		X	X			
Finnország	X	X	X	X	X	X
Franciaország	X	X	X	X	X	X
Görögország	X	X	X	X	X	X
Hollandia	X	X	X	X	X	X
Horvátország		X	X	X		X
Írország	X	X	X	X	X	X
Izland			X	X	X	
Japán	X	X	X	X	X	X
Kanada	X	X	X	X	X	X
Kazahsztán		X	X			
Kína		X	X			
Lengyelország		X	X	X	X	X
Lettország			X	X		X
Litvánia			X	X		X
Luxemburg	X	X	X	X	X	X
Magyarország		X	X	X	X	X
Málta			X	X		X
Németország (NSZK)	X	X	X	X	X	X
Norvégia	X	X	X	X	X	X
Olaszország	X	X	X	X	X	X
Oroszország		X	X		X	X
Portugália	X	X	X	X	X	X
Románia		X	X	X		X
Szlovákia	X	X	X	X	X	X
Szlovénia	X	X	X	X	X	X
Törökország	X	X	X	X	X	X

Új-Zéland	X		X	X	X	X
Ukrajna		X	X	X	X	X
Európai Bizottság		X (állandó megfi- gyelő)	X (állandó megfi- gyelő)	X	EU elnök- ségi delegá- cióban	EU elnök- ségi delegá- cióban

1. táblázat: A rezsimek jelenlegi tagsága; készítette: a szerző

Az ábrából kiolvasható, hogy számos olyan részes állam van, amely több rezsím munkájában is részt vesz. A mai napig több, mint negyven állam csatlakozott önkéntesen a rezsimekhez, amiket egymástól függetlenül hoztak létre.

1.6. Részkövetkeztetések

Az első fejezet bemutatta a multilaterális export-ellenőrzési rezsimek non-proliferációban betöltött szerepét, valamint értékelte az export-ellenőrzés jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban a nemzetközi béke és biztonság megteremtése vonatkozásában. A fejezet rámutatott a non-proliferációs export-ellenőrzésben résztvevő multilaterális rezsimek történelmi szükségességére, elemezte a CoCom létrehozását és működését. Bemutatta és elemezte a hidegháború után is létező non-proliferációs rezsimek bizonyos termékek, technológiák körére történő szakosodását, e termékek ellenőrzésének jelentőségét, valamint az export-ellenőrzés leglényegesebb közös elemeit a döntéshozatali és működési mechanizmus és a végrehajtás terén. Bizonyította, hogy az export-ellenőrzés maga sem homogén, s annak megértéséhez elengedhetetlen az egyes szereplők behatóbb vizsgálata. Sorra vette mindazon közös jegyeket, melyek valamennyi, illetve közülük néhány rezsím sajátjai, valamint elemezte a non-proliferációs export-ellenőrzés sajátos ismérveit.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a probléma valódi gyökerét egy állam gazdaság- és kereskedelempolitikai érdekei, valamint biztonsági szempontjai és biztonságpolitikai kötelezettség-vállalásai közti feszültség jelenti. Magyarországnak - kis állam lévén - különösen nehéz az egyensúly-teremtés, hiszen a gazdaság- és kereskedelempolitika primátusát kell összhangba hozni a nemzeti és nemzetközi biztonságpolitikai kötelezettségekkel oly módon, hogy ezek a kötelezettségek számos esetben egy tőle csak nagyon korlátozottan vagy sehogyan sem függő nemzetközi keretben jöttek létre.

Ma biztonságpolitikai kihívást jelent e kihívások kezelése, a legmegfelelőbb megoldási módok megtalálása, az együttműködés fokozása. Érdemes megvizsgálni annak lehetőségét, hogy a működő export-ellenőrző rezsimek alapján létre lehet-e,

illetve kell-e hozni egy úgynevezett szuperrezsimit, mely az összes, WMD-hez kapcsolódó terméket és technológiát ellenőrzés alá vonná.

2. A GLOBALIZÁLT VILÁG OKOZTA KIHÍVÁSOK A NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZÉS TERÜLETÉN

*„Ha a tudomány lehetővé teszi egy eszköz elkészítését,
akkor az az eszköz el is készül,
legyen bármilyen veszélyes az emberiségre nézve.”¹¹⁰*

NEMERE, István

2.1. Bevezetés

A 21. század eleje biztonsági fenyegetéseinek egyik legfontosabb tényezője a WMD elterjedése és azok bevetése valószínűségének növekedése. A WMD ellenőrizetlen terjedése, s az azzal történő fenyegetés arra a következtetésre juttatta a fejlett világ országait, hogy a védekezés különböző eszközeinek és a túlélés módozatainak fejlesztését hatékonyabban érvényesítsék. Ennek logikus következményeként mindinkább erősödött a „vár- és vizesároképítés-effektus”, azaz a Nyugat által megszorított határátlépés és bevándorlás, csökkentett befektetések, embargók foganatosítása, a fejlett technológiák kivitelének ellenőrzése, s nem utolsósorban a kritikus régiók katonai ellenőrzés alá vonása, ami tovább növelte, s növeli a mai napig a végletek polarizációját.¹¹¹

Míg a hidegháború idején a WMD a legvégső esetben alkalmazandó eszközt jelentették, azok megszerzése és esetleges alkalmazása bizonyos államok és diktátorok szemében ma már elsődleges lehetőséget jelent. Az illetéktelenek kezében lévő WMD nem csak a szomszédos országokra nézve jelentenek fenyegetést, hanem azok a fejlett nyugati világgal szemben is felsorakoztathatóak és a zsarolás eszközéül szolgálhatnak. E fegyverek jelenlegi, illetve jövőbeli birtokosai úgy tekintenek a WMD-re, mint az USA konvencionális fölénye lefaragásának leghatásosabb kellekre.¹¹² A hadviselés hagyományos koncepciói ezért nem működnek az önkényes és gátlástalan terroristákkal szemben (sem).

¹¹⁰ Idézetek – veszélye; online: <http://www.citatum.hu/szo/vesz%E9lyes/?r=5> (2011. április 30.)

¹¹¹ BABOS, Tibor: The Five Central Pillars of European Security; NATO Public Diplomacy Division, Brussels; Strategic and Defense Research Center, Budapest; NATO School, Oberammergau; Chartepress, Budapest; 2007; pp. 1-191.; p. 78.

¹¹² The National Security Strategy of the United States of America; Washington D. C.; September 2002; pp. 1-35.; online: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf> (2011. január 19.); p. 12.

Az elmúlt évtizedekben a proliferációs tevékenységek sokkal kifinomultabbakká váltak. Számos állam folytatja a WMD fejlesztését a nemzetközi szabályok és normák ellenére. Egyre inkább nő a veszélye annak, hogy a terroristák meg fogják szerezni és használni is fogják a WMD-t.¹¹³

Ezért a multilaterális, fegyverek és kettős felhasználású termékek elterjedését megakadályozni hivatott export-ellenőrző rezsimek a nemzetközi közösség fontos szegmensét alkotják, mivel részes államaik a WMD proliferációja ellen összefogással, együttesen lépnek fel. A bipoláris rend végjátéka után, új politikai, gazdasági és nemzetközi entitások születésével, a meglévők átalakulásával, a nemzetközi fegyverzet-ellenőrző rezsimek helye, szerepe dinamikusan változik a nemzetközi kapcsolatok rendszerében. A WMD elterjedése elleni küzdelem ugyanakkor nem csak nemzetközi intézményi szinten, hanem az egyes, önmagukat a non-prolifерáció harcosainak valló országok vonatkozásában is átértékelődik, s új értelmezést kap napjainkban.

A nyugati világgal szemben ellenséges államok arra törekednek, hogy WMD-t, illetve hozzájuk kapcsolódó technológiákat és összetevőket vásároljanak. A terrorista szervezetek egyre inkább hangoztatják, hogy ilyen termékekkel bármikor tömegszerencsétlenséget tudnak okozni. A szabályozatlan fegyver-kereskedelem instabilitást és konfliktust okozhat államokban és régiókban egyaránt, ezzel is a terrorizmus termékeny talajává téve azokat.¹¹⁴

A doktori értekezés második fejezete azon a feltevésen alapszik, hogy a második világháború után, de különösen a globalizáció korában egyre nagyobb szükség van nemzetközi összefogásra a non-prolifерáció területén. Napjaink világpolitikájának állandó alakulása következtében egyre nagyobb figyelem irányul a WMD és azok hordozó eszközeinek illetéktelen kézbe kerülése, a kereskedelmi ellenőrzések fellazulása megakadályozásának problematikájára. A technológiai fejlődés felgyorsulásával különösen nehézé vált a stratégiai fenyegetést jelentő

¹¹³ KELLY, Sean: WMD Proliferation Trends and Challenges; Director, Arms Control and Counter-Proliferation Branch; Global Transshipment and Enforcement Seminar: Synergies of Strategic Trade Control Elements; Peninsula Hotel, Bangkok; 18 to 21 July 2006; pp. 1-8.; online: <http://www.exportcontrol.org/library/conferences/1379/005 -- WMD Proliferation Trends and Challenges -- Sean Kelly -- 0950-1015.pdf> (2011. január 11.); p. 1.

¹¹⁴ BECK, Michael - CRAFT, Cassady - GAHLAUT, Seema - JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls: A Nonproliferation Priority; Athens, GA: University of Georgia Center for International Trade and Security; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. január 28.); p.9.

kettős felhasználású termékek és technológiák ellenőrzése. A fejezet emellett érvel, hogy a globalizáció korában, így a 21. század elején az export-ellenőrzésnek fokozott jelentősége van a proliferációra érzékeny termékek elterjedésének megakadályozásában. A fejezet rámutat a globalizált, csúcs-technológiát használó világban jelenlevő releváns kihívásokra, és azt szorgalmazza, hogy az ellenőrzéshez jelentős hozzájárulás szükséges a nemzetállamok részéről, hiszen kizárólag azok különböző kormányservei a saját iparukkal és kereskedőikkel összefogva képesek az illegális kereskedelmet megakadályozni.

2.2. Az export-ellenőrzés kihívásai a globalizáció korában

A kormányok egyre több kihívással szembesülnek, miközben ellenőrzik a proliferáció szempontjából stratégiai jelentőségű termékek és technológiák kereskedelmét. Ezek a kihívások tovább bonyolítják azokat az erőfeszítéseket, melyeknek céljuk: a nemzetállamok egységes válaszokat alakítsanak ki és harmonizálják az export-ellenőrzési rendszereiket.¹¹⁵

A hidegháború alatt reális veszélyt jelentett, hogy bármelyik regionális háború, ami nukleárisra vált volna, bevonhatta volna a szuperhatalmakat és ezzel kockáztatta volna a globális háborút.¹¹⁶ A stratégiai fegyverek válságövezeteken kívül tartása ezért ebben az időszakban éppoly jelentőséggel bírt, mint a kelet-nyugati export-ellenőrzés.

A bipoláris stabilitás elmúlásával a regionális feszültségek megnövekedtek. Ahogy R. James Woosley, az USA Központi Hírszerző Ügynökségének (Central Intelligence Agency, a továbbiakban: CIA) egykori igazgatója 1995-ös beiktatása előtti meghallgatásán mondta: „Megöltük a nagy sárkányt, de most egy olyan dzsungelben élünk, ami tele van különböző mérges kígyókkal”.¹¹⁷ A proliferáció maradt tehát az egyik legnagyobb veszély a hidegháború vége után is.

A bipoláris rendszert követő új környezetben a biztonságot veszélyeztető kihívások sokkal összetettebbekké váltak. Az államok számos dilemmával

¹¹⁵ BECK, Michael - CRAFT, Cassidy - JONES, Scott - GAHLAUT, Seema: Strengthening Multilateral Export Controls: A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. január 28.); pp. 9-11.

¹¹⁶ DEÁK, János: A nukleáris fegyver a 21. században; Hadtudomány; 2003. évi 1. szám; p. 30.

¹¹⁷ 25 Myths about Export control; Wisconsin project on Nuclear Arms Control; March 1994; online: <http://www.wisconsinproject.org/pubs/reports/1994/myths.html> (2011. január 27.)

szembesülnek, amikor a kihívásokra választ keresnek egy ilyen környezetben.¹¹⁸

Az új környezet - a doktori értekezés szempontjából - kulcsfontosságú eleme, hogy szükségképpen már nem az államok játszó a legfontosabb kereskedelmi szerepet a termékek globális áramlásában. Az is világossá vált továbbá, hogy az ellenséges nem állami szereplők, proliferátorok, kihasználják a rendszer nem ellenőrzött érzékeny pontjait, melyeken keresztül áramoltatják termékeiket, szolgáltatásaikat. Az effajta kereskedés jelentős része láthatatlan marad az államok számára, ezért a non-prolifерáció szempontjából óriási veszélyt hordoznak magukban.¹¹⁹

A berlini fal lebomlásával a kelet-nyugati kereskedelmi ellenőrzések összeomlottak. A nyugati segély és kereskedelem szabadon áramolhatott az egykori VSZ államaiba, valamint számos kulcsfontosságú proliferátorhoz, például Kínába, Indiába, Pakisztánba, Iránba, Irakba és Észak-Koreába. A Szovjetunió összeomlásával az újonnan függetlenné vált államok az addigiaktól eltérő, új kereskedelmi érdekeket képviseltek, valamint sok esetben gyenge export-ellenőrző rendszert örökölték.¹²⁰ A legveszélyesebb stratégiai fontosságú termékek elérhetősége és felhasználásuk bizonytalansága drámaian nőtt a kilencvenes évek elején. Néhány nagyon fejlett technológia széles körben elérhetővé vált, például a számítógépek, szoftverek és a telekommunikációs termékek. Mivel egyre több állam vált potenciális szállítónak (vagy tranzit helyé), az USA megkísérelte ezeket az országokat az export-ellenőrző rezsimek hatáskörébe vonni.¹²¹

Ebben az időszakban a nyugati államok célja az volt, hogy könnyítsék a kereskedelmi korlátozásokat az export-ellenőrző rezsimek részes államai irányába annak érdekében, hogy fenntartsák és kiterjesszék a rezsimek tagságát. Ugyanakkor egyúttal meg is kívánták nehezíteni a rezsimeken kívül maradt államok számára a fejlett technológiákhoz való hozzáférést. Míg a stratégiai eszközök nemzeti ellenőrzése szükségszerűen az állam kül- és biztonságpolitikai lehetőségeit követi,

¹¹⁸ RUSSELL, James A.: WMD Proliferation, Globalization, and International Security: Whither the Nexus and National Security; Strategic Insights; Vol. 5, No. 6; July 2006; pp.1-11.; online: <http://edocs.nps.edu/npspubs/institutional/newsletters/strategic%20insight/2006/russellJul06.pdf> (2011. január 27.); p. 7.

¹¹⁹ Ibid.; p.6.

¹²⁰ DAVIS, Lynn E.: Export Controls and Non-Proliferation Regimes in the Post-Cold War World; Under Secretary of State for International Security Affairs; The DISAM Journal; Spring 1994; pp. 65-69.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA496565&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (2011. január 27.); p. 65.

¹²¹ CUPITT, Richard T.: The Future of Export Controls; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 27-30; pp. 28-29.

bonyolíthatja is a technológia óvatos megosztását, ami fontos tényező egy versenyképes és hatékony védelmi ipari bázis fenntartásában.

Ahogy a hidegháború a végéhez ért, az USA és szövetségesei a WMD és azok szállító eszközeinek proliferációját a nemzetközi biztonsági napirend legelejére tették.¹²² Ezzel egy időben a növekvő gazdasági globalizáció, a forradalmi információs technológiák felbukkanása, a NATO és az EU átalakulása, valamint más fontosabb változások a politikai, katonai és gazdasági környezetben fokozták az export-ellenőrzés új kockázatait.¹²³

Akár a termékek, a működő tőke, külföldi befektetések, nemzetközi kommunikáció határokon átnyúló áramlásában mérjük, akár az internet végpontok és online felhasználók, eszmék, emberek és nemzetgazdaságok számát tekintjük, a világ egyre inkább integrálttá válik.¹²⁴ Bár az országok határai meghatározzák a kormányzati hatóságok korlátait, a gazdasági aktivitásnak ma már nincsenek földrajzi határai, országokon és földrészekén húzódik keresztül.

Jelentősen megváltozott tehát az a környezet, melyben a multinacionális export-ellenőrzéseket folytatták. A proliferáció szempontjából stratégiai jelentőségű termékek feletti ellenőrző rendszer további fenntartása, esetleges kiterjesztése számos okból sokkal nehezebb feladattá vált.¹²⁵ Ezzel egy időben az Európai Unió gazdasági integrációja az export-ellenőrzés normáit terjesztette, mivel a cégek megosztották a nyugati gyakorlatot külföldi leányvállalataikkal, befektetőikkel és vegyes vállalati partnereikkel.

Brókerek és proliferátorok számtalan esetben megkísérelték szintén leányvállalataikon keresztül titokban tartani az export valódi végső rendeltetési

¹²² US Congress; Office of Technology Assessment; Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Assessing the Risks; OTA-ISC-559; Washington, D.C.: US Government Printing Office; August 1993; pp. 1-127.; online: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ota/9341.pdf> (2011. január 28.); p. 8., valamint BERTSCH, Gary K. – CUPITT, Richard T.: Nonproliferation in the 1990s: Enhancing International Cooperation on Export Controls; The Washington Quarterly; Vol. 16, No. 4; 01 September 1993; pp. 53-70; online: <http://www.informaworld.com/smp/ftinterface~content=a913135121~fulltext=713240930~frm=content> (2011. január 22.); p. 63.

¹²³ CUPITT, Richard T.: Multilateral Nonproliferation Export Control Arrangements in 2000: Achievements, Challenges, and Reforms; Working Paper No. 1; April 2001; pp. 1-51.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper1.pdf> (2011. január 27.); p. 11.

¹²⁴ Measuring Globalization; Foreign Policy; 1 January 2001; online: http://www.foreignpolicy.com/articles/2001/01/01/measuring_globalization (2011. január 14.)

¹²⁵ SOKOLSKI, Henry: What Post-Cold War Proliferation Controls Require; Testimony Presented Before a Hearing of the Senate Governmental Affairs Committee; „The Wassenaar Arrangement and the Future of Multilateral Export Controls”; April 12, 2000; pp. 1-90.; online: <http://ftp.resource.org/gpo.gov/hearings/106s/64899.pdf> (2011. január 27.); pp. 5-6.

helyét és végfelhasználóját, mert az exportot WMD-programra szánták. Széles körben elterjedt és használt diverziós taktika az újraexport, vagyis a termékek megérkeznek egy adott országba, majd onnan továbbszállítják azokat egy harmadikba.

A tudomány fejlődésével, a szakemberképzéssel és a fejlett technológiák elterjedésével mára a fejlődő világ országai is rendelkeznek WMD előállítására is alkalmas polgári képességekkel.¹²⁶ Amíg néhány évtizeddel ezelőtt csak néhány állam volt képes kettős felhasználású technológia létrehozására, addig ma már több tucat nemzetközi szállító van fejlett technológiai termékekkel. Ez a növekedés a fegyverek és kettős felhasználású technológiák globális kereskedelemben megnövekedett mennyiségével együtt fokozza a stratégiai anyagok, valamint a fegyverprogramokhoz szükséges eszközök proliferációjának veszélyét. Néhány új szállító országot felvesznek a non-proliférációs export-ellenőrző rezsimekbe, míg mások kívül maradnak a proliferációt ellenőrző multilaterális együttműködés keretein.¹²⁷

A transznacionális védelmi ipar megerősödése, valamint a technológia- és fegyverszállítók között megnövekedett nemzetközi verseny nehezebbé tette a kormányok számára a védelmi termékek kereskedelmének szabályozását. A védelmi ipar egyre inkább multinacionálissá vált. Mivel a multinacionális társaság a védelmi ipari termékeivel államhatárokat lép át, a kormányoknak kevés alkalma van a felügyeletre, hacsak nem tulajdonítanak jelentős nemzeti és nemzetközi figyelmet az export-ellenőrzésnek és azt következetesen nem alkalmazzák a kereskedelmi partnerek között. A kereskedelmi stratégiák a nemzetközi békét fenyegetik azzal, hogy kettős felhasználású technológiát és számukra már feleslegessé vált fegyvereket szállítanak instabil és/vagy potenciálisan konfliktusra hajlamos államoknak a fejlődő világba.¹²⁸

¹²⁶ MOLNÁR, István - SZTERNÁK, György Mihály: Az atomfegyverek és technológiák elterjedésének globális veszélyei, a további proliferáció megakadályozásának lehetőségei; Védelmi füzetek 6.; 1992.; pp. 3-74.; p. 53.

¹²⁷ ELLIS, Jason: Beyond Nonproliferation: Secondary Supply, Proliferation Management, and U.S. Foreign Policy; Comparative Strategy; Vol. 20, No. 1; 1 January 2001; pp. 1–24; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~db=all~content=a713839381~fulltext=713240930> (2011. január 28.); p. 14., valamint MOODIE, Michael: Beyond Proliferation: The Challenge of Technology Diffusion; The Washington Quarterly; Vol. 18, No. 2; Spring 1995; pp. 181-202.; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a918394682~fulltext=713240930~frm=content> (2011. január 28.); p.191.

¹²⁸ Defense Industry Consolidation: Competitive Effects of Mergers and Acquisitions; Testimony; 4 March 1998; GAO/T-NSIAD-98-112; online:

A fegyverekhez kapcsolódó ellenőrizendő technológiákat már elsősorban nem kormányok által alapított katonai kutatások közben fejlesztenek ki, hanem a civil szektor kutatásai alkalmával. Gazdasági szóhasználatban a katonai kutatás és fejlesztés már nem elsőszámú katalizátora a termékeknek, hanem azok hasznos mellékterméke a katonai alkalmazás. Ezért kereskedelmi termékeket használnak egyre inkább arra, hogy katonai alkalmazásra szerezzenek be technológiát, mivel kormányzati entitások szerint magasabb mennyiség és alacsonyabb ár érhető el a szabad piacon. Ez a fejlődés azt jelenti, hogy egyre több cég van, ami gyárt és elad kettős felhasználású terméket és technológiát, amiket - bár civil használatra szántak - fegyverzetek összetevőikhez, vagy katonai felhasználásra lehet alkalmazni. Az ellenőrzés szempontjából gondot jelent, hogy számos esetben szinte lehetetlen különbséget tenni a polgári és katonai célú kutatások között.¹²⁹ Ezért a kormányoknak nagy hangsúlyt kell fektetniük arra, hogy a cégeknek helyszíni ellenőrzések, vagy előadások keretében elmagyarázzák annak a veszélyét, hogy ezek az eladások WMD programhoz és/vagy regionális konfliktusokhoz vezethetnek.¹³⁰

Miután az export-ellenőrzés az államok döntési jogkörébe tartozik, bizonyos országok komparatív előnyt biztosítanak a hazai gazdaságuk számára. Sőt, egy állam multinacionális ellenőrzések manipulálásával más államokat arra ösztönözhet, hogy elhanyagolják az ellenőrzéseket.¹³¹

Az államoknak meg kell birkózniuk egy további kihívással is: az elektronikus kommunikációs csatornákon keresztüli ITT-vel. Régen a technológia-transzfer általánosságban könnyebb volt nyomon követni, mert a termékeket, szolgáltatásokat, vagy írott információkat személyesen, vagy postán keresztül szállították, így a nemzeti határokon átvizsgálhatóak voltak. Ma azonban már az adatok óriási

<http://www.globalsecurity.org/military/library/report/gao/nsiad98112.htm> (2011. január 17.), valamint KELLER, William W. – NOLAN, Janne E.: *The Arms Trade: Business As Usual?*; Foreign Policy 109; Winter 1997/98; pp. 113–125.; online:

<http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/109/armstrade.pdf> (2011. január 7.)

¹²⁹ TÖRÖK, Tibor: *A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek*; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; 1995; p. 83.

¹³⁰ KELLER, William W. – NOLAN, Janne E.: *Proliferation of Advanced Weaponry: Threat to Stability*; in KUGLER, Richard L. – FROST, Ellen L. (szerk.): *The Global Century*; Washington, D.C.; National Defence University Press; 2001; Chapter 37; pp. 785-807; online: http://permanent.access.gpo.gov/websites/nduedu/www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/Global%20Century%20-%20June%202001/C37Kelle.pdf (2011. január 14.); p. 803.; valamint HIRSH, Michael: *The Great Technology Giveaway*; Foreign Affairs; September/October 1998; pp. 2-9.; online: <http://www.jya.com/giveaway.htm> (2011. január 7.)

¹³¹ GRILLOT, Suzette - CRAFT, Cassidy: *How and Why We Evaluate Systems of Export Control*; Vol. 2, No. 4; pp. 11-15.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_fa_1996.pdf (2011. január 27.); p. 12.

mennyiségben cserélődnek pillanatok alatt e-mailen vagy más elektronikai eszközön a világ bármelyik pontjára.¹³² Tehát a nemzeti határoknak csökkent a jelentőségük. A kereskedelmi technológiák, melyek sok fejlett fegyverrendszert és WMD előállítására „képessé tevő” technológiát integrálnak, sokkal gyorsabban terjednek tehát a hagyományos kereskedelmi határok jelentőségének csökkenése következtében.¹³³ A globalizáció a védelmi ipar alapját is megváltoztatta.

Az információkat tehát ma már alapvetően nem papír alapon továbbítják, hanem elektronikus kommunikációval, gyakorlatilag azonnal.¹³⁴ Ez a vizsgálati szempontból azt is jelenti, hogy érzékeny szoftvert küldhetnek körbe a világon az interneten keresztül másodpercek alatt anélkül, hogy megnézte, illetve szükség esetén engedélyezte volna azt bármilyen kormányzati hivatal.¹³⁵

A technológiai változás és fejlődés irama jelentősen felgyorsult. Ez nem csak a számítógépekre és a szoftverekre igaz, de a fegyverekhez kapcsolódó technológia minden formájára. A kereskedelmi technológiák innovációjának sebessége ma már olyan termékköröket foglal magába, melyek életciklusát hónapokban és nem években mérik. Ez újabb kihívással szembesíti a nemzeti és multilaterális export-ellenőrző rendszereket: az ellenőrzési terméklisták aktualizálása ugyanis bonyolult, különösen nemzetközi szinten olykor bürokratikus szabályokkal is terhelt folyamat.¹³⁶ Amennyiben a kormányok adminisztratív egyeztetése megreked, az újonnan megjelenő termék későn kerül fel az ellenőrzési listákra. Ez azonban potenciális fenyegetést jelent a nemzetközi biztonságra. Az olyan változások, amelyek az „üzlet gyorsaságával” történnek, nem várnak a kormányokra, hogy ellenőrizzék az exportokat.¹³⁷

¹³² Defense Science Board Task Force on Globalization and Security, Final Report; Washington D.C.; Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition and Technology; December 1999; p. 54.

¹³³ Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls For US National Security: Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. január 7.); p. 17.

¹³⁴ DOUGLASS, John W.: Rethinking Export Controls; Testimony Before the Committee on Armed Services United States Senate; February 28, 2000; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 8-12.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 27.); p. 9.

¹³⁵ REINSCH, William: The Role and Effectiveness of U.S. Export Control Policy in the Age of Globalization; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 6-8.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 27.); p. 6.

¹³⁶ Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for US National Security; Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. január 7.); p. 16.

¹³⁷ NUNN, Sam: Bank of America Policy Forum; Executive Summary: Globalization, Technology Trade and American Leadership: A New Strategy for the 21st Century; Athens; The University of

A fejlett technológiai üzlet sebessége szintén roppantul megnövekedett. A tervezők közös elektronikai alapokon dolgoznak valós időben, gyakran különböző vállalatoknál és más országokban. A mai termelési technológiák csökkentették a megrendeléstől a szállításig szükséges időt. A kereskedelmi vállalatok, valamint különösen a hadsereg, elvárják a szállítótól, hogy alkatrész-raktárkészlettel rendelkezzenek és szállítsák is le azokat a világot bármely részére előre meghatározott időintervallumon belül.¹³⁸

A nem állami szereplők rendkívül erős hatást gyakorolnak a kialakult nemzetközi rendszerre. A multilaterális vállalatok és nem kormányzati szervezetek valószínűleg folytatják megállíthatatlan terjedésüket a világon, ezzel a technológiát és információt ez idáig fejletlen és alulfejlett földrajzi régiókba irányítva.¹³⁹ A terrorista szervezetek beépültek a nemzetközi környezetbe és globálisakká váltak.

Egy globalizált piacon a nemzetközi gazdaság növekvő számú tranzakciói segítik elő a technológiailag fejlett termékek cseréjét. Ezzel egy időben olyan műszakilag bonyolult termékeket keresnek a cégek is, melyek magasabb hozzáadott értéket, nemzetközi versenyképességet és nagyobb piaci részesedést nyújtanak számukra.

A legnagyobb fejlődő piacok a proliferációra „érzékeny” országokban vannak. Ezekben az országokban jelenleg csak a hadsereg fejlett eléggé ahhoz, hogy kifejlesszen vagy megvásároljon ilyen felszereléseket.¹⁴⁰ Az olyan államok, mint Kína, India és Izrael, nem csak lehetséges másodlagos szállítóként, hanem a technológiai tőke-befektetések számára vonzó piacként, valamint bizonyos technológiák közös fejlesztési partnereiként is megjelentek.

A globalizáció időszakában a proliferációt leküzdő, hatékony export-

Georgia; March 2000 in BECK, Michael - CRAFT, Cassidy - JONES, Scott - GAHLAUT, Seema: Strengthening Multilateral Export Controls: A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. január 28.); pp. 9-11.

¹³⁸ DOUGLASS, John W.: Rethinking Export Controls; Testimony Before the Committee on Armed Services United States Senate; February 28, 2000; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 8-12.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 27.); p. 9.

¹³⁹ RUSSELL, James A.: WMD Proliferation, Globalization, and International Security: Whither the Nexus and National Security; Strategic Insights, Vol. 5, No. 6; July 2006; pp. 1-11.; online: <http://edocs.nps.edu/npspubs/institutional/newsletters/strategic%20insight/2006/russellJul06.pdf> (2011. január 27.); p. 6.

¹⁴⁰ 25 Myths about Export control; Wisconsin project on Nuclear Arms Control; March 1994; online: <http://www.wisconsinproject.org/pubs/reports/1994/myths.html> (2011. január 27.)

ellenőrzést csak nemzetközi és európai együttműködéssel lehet fokozni.¹⁴¹ Amíg az export-ellenőrzés az egyes államok saját hatáskörében van, addig nem lesz eredményes. Ahhoz, hogy valóban hasznos non-proliferációs eszköz legyen, az vonatkozó előírásokat egységesen kell értelmezni és végrehajtani minden államban. Bármely ország, legyen az szállító, vagy tranzit, gyengítheti a nemzetközi és nemzeti export-ellenőrző erőfeszítések hatásait, ha nem kötelezi el magát az egységes elvek mentén végrehajtott ellenőrzések mellett.¹⁴²

Összegzésként megállapítható, hogy a technológia-kereskedelem globalizált volta és a proliferációs veszély változó természete újfajta megközelítést igényel. Ha az országok nem tudják fokozni export-ellenőrzésüket, alkalmazkodva a globalizált világhoz, a kiszélesedett kereskedelemhez, a fejlett technológiákhoz, gyakorlatilag romlik a multilaterális export-ellenőrző rendszer is.

2.3. Az export-ellenőrzés kiterjesztése a kettős felhasználású termékekre

A technológiai fejlődés következtében megjelentek és egyre gyakoribbá váltak a kettős felhasználású termékek és technológiák az államok közti kereskedelemben. Katonai végfelhasználási lehetőségüket felismerve mindegyik non-proliferációs export-ellenőrző rezsim kiterjesztette ellenőrzési listáit annak érdekében, hogy szerepeljenek azokon a kettős felhasználású termékek is.

A termékek nemzetközi kereskedelmét a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation, a továbbiakban: WTO), különösen az Árszabásokról és Kereskedelemről Szóló Általános Megállapodás (General Agreement on Tariffs and Trade, a továbbiakban: GATT) által létrehozott elvek irányítják. Ezen megállapodás célja annak biztosítása, hogy a nemzetközi kereskedelem előre látható és szabad, valamint diszkrimináció-mentes legyen. Ebben a vonatkozásban a kereskedelmi korlátokat fokozatosan csökkentették, és a kivételeket szigorúan korlátozták. A GATT XXI. cikkelye lefekteti az államok számára azokat a feltételeket, hogy hogyan alkalmazzák vagy tartásák fenn a GATT elveitől való eltéréseket.¹⁴³

A termékek és technológiák nemzetközi kereskedelmét eltérő módon

¹⁴¹ Federal Office of Economics and Export Control; Export Control; online: http://www.bafa.de/bafa/en/export_control/index.html (2011. január 28.)

¹⁴² GRILLOT, Suzette - CRAFT, Cassidy: How and Why We Evaluate Systems of Export Control; Vol. 2, No. 4; pp. 11-15.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_fa_1996.pdf (2011. január 27.); p. 11.

¹⁴³ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. január 16.); p. 41.

ellenőrzik, attól függően, hogy katonai jelentőségüként tekintenek rájuk, vagy sem. Ha nincs katonai horderejük, szabadon lehet kereskedni velük, csak a WTO szabályai vonatkoznak rájuk. Ha azonban van, nagy erőfeszítéseket tesznek bizonyos államok annak érdekében, hogy ellenőrizzék e termékek és a hozzájuk kapcsolódó technológiák elterjedését. Létezik azonban egy köztes, átmeneti rész, ahol a termékeknek jelentős katonai és polgári felhasználási lehetőségük is van.¹⁴⁴

A lehetséges katonai alkalmazás következtében a kettős felhasználású termékek kereskedelme a GATT kivételei közé tartozik. Ezért a kormányok speciális előírásokat vezettek be a kettős felhasználású termékek exportjára vonatkozóan. Ez teljesíti azokat a kötelezettség-vállalásokat, amiket az NSG-ben, az AG-ban, az MTCR-ban és a WA-ban vállaltak. Az ilyen nemzeti jogszabályok megkövetelik a kereskedőktől, hogy kettős felhasználású termékekre és technológiákra vonatkozó exportengedélyért folyamodjanak, melynek megadását bizonyos körülmények között a nemzeti hatóság megtagadhatja.¹⁴⁵

A kettős felhasználású exportok ellenőrzése roppant bonyolult és összetett feladat, ami különleges körültekintést igényel: egyrészt egyre több ország termeli ugyanazokat a kettős felhasználású felszereléseket¹⁴⁶, másrészt könnyű a szállításuk is. A nagy teljesítményű számítógépek esetében például a mikroprocesszorok olyan árucikkek, amelyek óriási mennyiségben, széles körben elérhetőek a világpiacon. De ugyanez igaz más szektorokra is, például a telekommunikációra és az ellenőrzött szoftverekre.¹⁴⁷

A hagyományos katonai termékek és technológiák nemzetközi kereskedelmének ellenőrzése eltér a kettős felhasználású termékek és technológiák ellenőrzésétől. A hagyományos katonai technológiák, haditechnikai eszközök és fegyverek ellenőrzésére való törekvés ugyanis ellentétes az ENSZ Alapokmányának

¹⁴⁴ EVANS, Samule A.: Defining Dual-Use: An international assessment of the discourses around technology; Presentation given to the ESRC New Directions in WMD Proliferation Seminar Series; 27 February 2006; pp. 1-7.; online: <http://www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/Papers/Seminar%203/Evans.pdf> (2011. január 28.); p. 2.

¹⁴⁵ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. január 16.); p. 41.

¹⁴⁶ HIRSH, Michael: The Great Technology Giveaway? Trading with Potential Foes; Foreign Affairs; September/October 1998; pp. 2-9.; online: <http://jya.com/giveaway.htm> (2011. január 7.); p. 8.

¹⁴⁷ Defense Science Board Task Force on Globalization and Security, Final Report; Wahington D.C.; Office of the Under Secretary of Defence for Acquisitions and Technology; December 1999; pp. 26-27.

51. cikkével¹⁴⁸, amely elismeri minden tagállamnak a jogát ahhoz, hogy önvédelemre felfegyverezze magát.

A gazdasági globalizáció számos kihívást jelent az export-ellenőrzés számára, melyek közül a politika kihívásaira fókuszál néhány új keletű export-ellenőrző tanulmány¹⁴⁹:

Ami az ellenőrzési listák aktualizálását illeti, a szállító államok hivatalnokainak nemcsak azokkal a technológiákkal kell lépést tartaniuk, amik ma okoznak veszélyt, de azzal a technológiai innovációval is, ami holnap bírhat katonai relevanciával. Ezzel egy időben lépést kell tartaniuk a külföldi versenytársakkal is annak érdekében, hogy ne veszélyeztessék hazai cégeik versenyképességét.¹⁵⁰

Mára a fejlett technológiát szállítani képes államok száma jelentősen megnőtt. Ez azt jelenti, hogy a hatékony non-proliferációs ellenőrző erőfeszítések csak annyira erősek, mint azok leggyengébb láncszeme. Ha egy proliferáló állam nem tudja megszerezni azt a technológiát és árut, amire szüksége van WMD készítéséhez, még mindig van lehetősége olyan alternatív szállítókhöz fordulni, amiknek relatíve kevésbé fejlett export-ellenőrző rendszerük van.

E ponton szükséges megemlíteni egy újabb biztonságpolitikai kihívást: a résképességű technológiák exportját. E technológiák speciális minőségűek, kis mennyiségben gyártják azokat, valamint korlátozott az alternatív használatuk, ezért ezek nélkül semmilyen fegyvert sem lehet előállítani. Néhány kettős felhasználású technológia széles körű elérhetősége még nagyobb kockázatot jelent. Ma és a jövőben is az ilyen technológiák exportjára fokozott figyelemmel kell lenni.¹⁵¹

Ezzel párhuzamosan a katonai és kereskedelmi termékek közti különbségek egyre inkább elmosódnak. Számos fejlődő állam növeli a hadseregére szánt

¹⁴⁸ Charter of the United Nations; online: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml> (2011. január 7.)

¹⁴⁹ Például NUNN, Sam: Bank of America Policy Forum, Executive Summary: Globalization, Technology Trade and American Leadership: a New Strategy for the 21st Century; Athens; The University of Georgia, March 2000; Technology and Security in the 21st Century: U.S. Military Export Control Reform; Washington, D.C.; Center for Strategic and International Studies; 2001; Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls For US National Security: Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. január 7.), valamint Defense Science Board Task Force on Globalization and Security, Final Report; Washington, D.C.: Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition and Trade Technology, December 1999

¹⁵⁰ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03 (2011. január 1.)

¹⁵¹ REINSCH, William: US Dual-Use Export Controls; Under Secretary of Commerce for Export Administration, USIA Electronic Journal; Vol. 2, No. 4; September 1997; online: http://encryption_policies.tripod.com/us/reinsch_0997_dual.htm (2011. január 1.)

kiadásokat, ami az e területen jelentkező kereskedelmi tevékenységek felgyorsulását vonja maga után. Annak érdekében azonban, hogy a költségek alacsonyak maradjanak, a hadseregeknek a sztenderdekhez kell fordulniuk, hogy a polgári piacról is könnyen és olcsón vásárolhassanak. Az alacsonyabb költségek és a gyors technológiai innováció a kereskedelmi szektorban csak az olyan cégek számára lehetséges, melyek a világpiacra termelnek.¹⁵² Ezek a cégek megfelelő képességgel rendelkeznek az új piacokra történő gyors behatoláshoz és a külföldi partnerek megszerzéséhez.

Mivel a kettős felhasználású szektor teljesen globalizált, az export-ellenőrzés szorosabbá válása nem szándékolt károkat okozhat az alapvetően fontos nemzetközi üzleti kapcsolatokban. Napjainkban a fejlődő államok közül néhány egyre nagyobb és modernebb hadsereggel rendelkezik, melyek felvehetik a versenyt a nyugati országok haderőivel: a globális katonai-technológiai erő-kiegyenlítődés stratégiai jelentősége vitathatatlan. Ez megerősíti, hogy a technológia-ellenőrzés a nyugati világ katonai dominanciájának *sine qua non*-ja.

Összegzésként megállapítható, hogy a non-prolifерáció növekvő jelentőségére reagálva a fejlett demokráciák fontos változásokat kezdeményeztek a nemzetközi intézményi környezetben az export-ellenőrzés területén. A hidegháborúban jól érthető volt az export-ellenőrzés szükségessége. A kommunista államok komoly és világosan meghatározott veszélyt jelentettek a Nyugat számára, mely megtagadta a hozzáférést a kettős felhasználású termékekhez és a fejlett technológiákhoz.¹⁵³ A kettős felhasználású termékek ellenőrzése nem könnyű feladat, kiemelt figyelmet érdemel. A fejlett államok elszántak, hogy ezt a feladatot elvégezzék. Együtt kell dolgozniuk annak érdekében, hogy olyan rendszert építsenek, aminek megvan a szükséges rugalmassága, hogy kezelje az új, jelentős non-prolifерációt és külpolitikai veszélyeket, miközben támogatják a legális exportot.¹⁵⁴

¹⁵² DOUGLASS, John W.: Rethinking Export Controls; Testimony Before the Committee on Armed Services United States Senate; February 28, 2000; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 8-12.; online:

http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 1.); p. 11.

¹⁵³ DAVIS, Lynn E.: Export Controls and Non-Proliferation Regimes in the Post-Cold War World; Under Secretary of State for International Security Affairs; The DISAM Journal; Spring 1994; pp. 65-69.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA496565&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (2011. január 1.); p. 65.

¹⁵⁴ DAVIS, Lynn E.: Export Controls and Non-Proliferation Regimes in the Post-Cold War World; Under Secretary of State for International Security Affairs; The DISAM Journal, Spring 1994; pp. 65-69.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA496565&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (2011. január 1.) p. 69.

2.4. Az export-ellenőrzés fokozott jelentősége a 21. század elején

A multilaterális export-ellenőrző rezsimek létrejöttükkor nem voltak lényeges szegmensei a non-proliferációnak. A technológia fejlődésével a globalizált világban egyre nagyobb jelentősége van azonban a WMD proliferációnak. Ezért e rezsimek súlya is növekedni kezdett.

A jelenlegi export-ellenőrző rendszer multilaterális megállapodásokból áll, melyek szabályozzák olyan termékek és technológiák kereskedelmét, amiket hagyományos, vagy WMD és fejlett kereskedelmi termékek fejlesztésére lehet használni. Bár a hagyományos fegyvereket, valamint a kettős felhasználású termékeket és technológiákat szabályozó folyamatok általában különállóak, a gyakorlatban a szigorú megkülönböztetést egyre nehezebb fenntartani.¹⁵⁵

Amikor megvizsgáljuk környezetünket, észrevehetjük, hogy a biztonsági fenyegetések folyamatosan változnak és néhány jel határozottan arra utal, hogy a nemzetközi közösségnek szüksége van a proliferációra érzékeny termékek kereskedelme ellenőrzésének fokozására. A jelenlegi környezetet a globalizáció, a megnövekedett kommunikáció, a lebomlott határok, és a kettős felhasználású technológiák kereskedelmének folyamatos növekedése jellemzi. Mára már sok WMD technológia elavulttá, vagy széles körben elérhetővé vált. A globális fenyegetés szintén megváltozott.¹⁵⁶

A legjelentősebb veszélyek ismert proliferátoroktól, vagy terroristáktól erednek, mert ez a környezet lehetővé teszi a proliferátorok számára, hogy határokon keresztül kommunikáljanak egymással. A kormányzati export-ellenőrző hatóságoknak nem lesz esélyük, ha nem tartanak lépést a proliferátorokkal. Ráadásul az államokat bátorítani kell arra, hogy megosszák az információikat non-proliferációs kötelezettségek ellenőrzéséért felelősek szervezetekkel.¹⁵⁷ A proliferátorok nagy hasznot húznak ebben a környezetben.

¹⁵⁵ Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for US National Security; Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. január 7.); p. 14.

¹⁵⁶ OZGA, Deborah A.: Strengthening of Export Controls; Paper presented at the UN Conference on Disarmament Issues: Arms Control Disarmament and Their Future; Sponsored by the UN Department for Disarmament Affairs; Osaka, Japan; 19-22 August 2003; <http://disarmament2.un.org/rcpd/pdf%20Osaka/Osaka%20Ozga.pdf> (2007. december 17.); p. 4.

¹⁵⁷ OZGA, Deborah A.: Strengthening of Export Controls; Paper presented at the UN Conference on Disarmament Issues: "Arms Control Disarmament and Their Future" Sponsored by the UN Department for Disarmament Affairs; Osaka, Japan; 19-22 August 2003; <http://disarmament2.un.org/rcpd/pdf%20Osaka/Osaka%20Ozga.pdf> (2007. december 17.); p. 4.

A WMD és hordozó eszközeik előállításához szükséges termékek és technológiák ellenőrzése az állam biztonságát, külpolitikáját, valamint non-proliférációs érdekeit szolgálja. Ezért alkalmassá kell tenni a 21. század globális gazdasági, stratégiai és politikai realitásaihoz, továbbá lépést kell tartani a gazdasági globalizáció, a digitális és a telekommunikációs forradalom, valamint a bizonytalan nemzetközi biztonság gyors változásával.

Bár az innováció sebessége és mértéke országról országra, iparról iparra és technológiáról technológiára különbözik, a hatékony export-ellenőrzés ma sokkal több partnerséget követel az export-ellenőrző hatóságoktól, a magán- és a közkutató intézetektől, valamint az üzleti élettől, mint korábban bármikor. Néhány kormány válaszolt ezekre az új kihívásokra azzal, hogy fokozta erőfeszítéseit az átláthatóság és az oktatás, szakmai képzés területén.¹⁵⁸

A globalizált világban a fegyverekhez kapcsolódó árucikkek áramlásának ellenőrzése nem egyszerű feladat.¹⁵⁹ Főleg úgy, hogy a termékek, technológiák, szolgáltatások nagy része elektronikus úton, pillanatok alatt jut el a világ egyik végéből a másikba. Ezért az országok kiemelt figyelmet szentelnek az ITT ellenőrzésére is a 21. század elején.

Az export-ellenőrzés feladata az is, hogy megtalálja a megfelelő egyensúlyt a nemzetközi biztonság, valamint a gazdaság érdekei között. Jelentős ellentmondás lehet egy állam kereskedelmi, valamint biztonsági érdekei között. Ezek a termékek, illetve technológiák értékes gazdasági érdeket hordoznak magukban, ezért növelhetik a szállító ország exportját, kereskedelmi bevételeit és politikai befolyását. Ugyanakkor veszélyeztethetik, vagy sérthetik ugyanazon állam nemzetközi non-proliférációs rezsimekben és egyéb nemzetközi megállapodásokban önként vállalt kötelezettségeinek teljesítését, valamint nemzeti biztonsági érdekeit.

Számos lépést kell tenni még a nemzetközi biztonság fokozása érdekében. Többek között nagyobb bizalmat kell kiépíteni és több párbeszédet kell folytatni az üzleti szféra és a kormányzatok között, valamint hangsúlyozni kell a partnerséget az ilyen kihívások leküzdésére. Sem a kormányzatok, sem az üzleti szféra nem tudja megoldani önmaga ezt a problémát. Azzal, hogy az üzleti szféra, a kormányzat és a

¹⁵⁸ CUPITT, Richard T.: The Future of Export Controls; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 27-30; p. 28.

¹⁵⁹ HASSAN, Abdiqani: Somali pirates leave Japan-owned ship, crew safe; Reported by Reuters; 12 Dec 2007; online: <http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/L12187866.htm> (2011. január 22.)

tudományos élet együtt dolgozik, jobb stratégiát tudnak létrehozni az integrált kereskedelem és biztonság számára.¹⁶⁰

Az államok egyre inkább interdependensek és mindinkább befolyásolják őket a határaikon túli események. Ezek nagy nyomást helyeznek az export-ellenőrzés védelmezőire a tekintetben, hogy erősítsék a nemzeti export-ellenőrző rendszerüket és javítsák a globális export-ellenőrző rendszert.¹⁶¹

Az export-ellenőrzés az egyik kulcsfontosságú eleme az átfogó non-proliferációs stratégiának. Az export-ellenőrzések korlátozó jellegének hatékonysága a globalizáció és az összetett nemzetközi fejlesztések miatt kérdésessé vált. Ezért az export-ellenőrző politikákat és intézeteket az új környezethez kell hozzáigazítani annak érdekében, hogy teljesítsék a nemzeti és a nemzetközi biztonsági célkitűzéseket.

Ahhoz, hogy az export-ellenőrző rezsimek a proliferációra érzékeny anyagokat, felszereléseket és technológiákat távol tartsák az illetéktelen felhasználóktól, az engedélykérelem kiadása, vagy elutasítása vonatkozásában a hasonló végfelhasználók értékeléseinek hasonlóknak kell lenniük.

A legális kereskedők azonosításával kapcsolatban saját példával élek. Tapasztalatom szerint, ahol a kormányok jó kapcsolatokat alakítottak ki mind a hazai mind pedig a nemzetközi iparral, a vonatkozó exportkérelem elbírálásának folyamata könnyebb. A legális importőrök gyakran jelentős erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy megválaszolják az exportáló kormány kérdéseit.

A cégek kormányzati szakértőhöz fordulnak olyan új termék vagy technológia megjelenésekor, amit exportra terveznek. A globalizáció korában ez leggyakrabban kettős felhasználású termék. Ennek ellenőrzés alá vonása közelebb hozza egymáshoz a kormányzati és vállalati szektort, ami mind az exportőr, mind pedig az exportáló kormány érdekeit szolgálja.¹⁶²

¹⁶⁰ BERTSCH, Gary K.: The Need for New Strategy and Policy; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; Spring 2000; pp. 1-3.; online:

http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 1.); p. 3.

¹⁶¹ International Conference on Export Controls; Proceedings, St. Hugh's College; Oxford, England; September 28-30, 1999; Washington, D.C.: US Department of Commerce in CUPITT, Richard T. – GRILLOT, Suzette – MURAYAMA, Yuzo: The Determination of Nonproliferation Export Controls: A Membership-Fee Explanation; The Nonproliferation Review; Summer 2001; pp. 69-80.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/82cupitt.pdf> (2011. január 22.); p. 71.

¹⁶² OZGA, Deborah A.: Strengthening of Export Controls; Paper presented at the UN Conference on Disarmament Issues: "Arms Control Disarmament and Their Future" Sponsored by the UN Department for Disarmament Affairs; Osaka, Japan; 19-22 August 2003; online: <http://disarmament2.un.org/rcpd/pdf%20Osaka/Osaka%20Ozga.pdf> (2007. december 17.); p. 4.

A proliferáció, az illegális fegyver-kereskedelem és technológia-átadás szorosan összefügg a terrorizmussal, annak globális kihívássá válásával, mert a terroristákat támogató államok, vagy szervezetek WMD megszerzésére is törekednek, illetve ezek bevetésével fenyegetnek.¹⁶³ A 2001. szeptember 11-i USA-t ért terrorista támadások után az export-ellenőrző rezsimek átdolgozták a tevékenységüket és iránymutatásait, hogy legyőzzék a terrorista veszélyt. Ennek érdekében az AG módosította az ellenőrzési listáját, 8 mérgezőanyagot és 14 patogént adtak hozzá a lehetséges biológiai fegyver-összetevőkhöz. Köztük olyan termékeket, mint a fermenter, amit biológiai fegyver gyártására használhatnak terroristák.¹⁶⁴ Az NSG 2002 decemberében rendkívüli plenáris ülést tartott, melyen módosította az iránymutatásait annak érdekében, hogy megakadályozza a terroristák nukleáris anyagokra irányuló megszerzéseit szándékait.¹⁶⁵ Míg az MTCR-tagok jelezték a rakéta-prolifерáció ellenőrzésének sürgősségét a szeptember 11. utáni plenáris ülésükön, a terroristák számára leghasznosabb rakéták, a vállról indítható föld-levegő rakéták, a WA hatáskörébe esnek.¹⁶⁶ A WA tagjai módosították a Kezdeti Elemeket, hozzáadták az ellenőrzéshez a terroristák által használt eszközöket, külön hangsúllyal a vállról indítható föld-levegő rakétákra.¹⁶⁷

Ezek a fejlemények - kiegészülve az ENSZ BT 1540-es határozatával¹⁶⁸ - további előrelépést jelentenek a non-prolifерáció és az export-ellenőrzés terén. A non-prolifерáció újabb eszköze a Prolifерációs Biztonsági Kezdeményezés¹⁶⁹ (Proliferation Security Initiative, a továbbiakban: PSI), melyet az USA és 13

¹⁶³ ZARA, Pál: A tömegpusztító fegyverek elterjedésének problematikája, a nonprolifерációs rendszerek biztonságra gyakorolt hatása; Budapest; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem; Bolyai János Katonai Műszaki Kat; diplomamunka; 2007.; pp. 1-69.; pp. 34-35.

¹⁶⁴ New measures to fight the spread of Chemical and Biological Weapons; 3-6 June 2002; Paris; online: http://www.australiagroup.net/en/agm_june2002.html (2011. január 1.), valamint Strengthening Measures to Prevent the Spread of Weapons of Mass Destruction; 2-5 June 2003; Paris; online: http://www.australiagroup.net/en/agm_june2003.html (2011. január 1.)

¹⁶⁵ What are the activities of the NSG? online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/activities.htm> (2011. február 1.)

¹⁶⁶ Plenary Meeting of the Missile Technology Control Regime; Ottawa, Canada; 25-28 September 2001; online: <http://www.mtcr.info/english/press/ottawa.html> (2011. január 1.)

¹⁶⁷ BÖSE, Wade: Wassenaar Endorses Steps to Deny Terrorists Arms; Arms Control Today; January/February 2004; online: http://www.armscontrol.org/act/2004_01-02/Wassenaar.asp (2011. január 1.)

¹⁶⁸ United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) on Non-prolifерation of weapons of mass destruction; 28 April 2004; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (2011. január 1.)

¹⁶⁹ Proliferation Security Initiative; U.S. Department of State; online: <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm> (2011. január 25.)

szövetségesse hozott létre annak érdekében, hogy koordinálják a proliferációhoz kapcsolódó kereskedelem megtiltását és az eszközök elkobzását.¹⁷⁰

Amennyiben a proliferátoroktól megtagadják a fejlett technológiához való hozzáférést, vissza fognak térni a kevésbé fejlett technológia használatához. WMD törekvésük akkor csak fejletlen technológiai megoldást kíván.¹⁷¹ Erre a változásra az államok hatóságainak is fel kell készülniük: nem csak a csúcs-technológiákat, de azokat a releváns, kevésbé fejletteket is ellenőrizniük kell, amik nincsenek rajta az ellenőrzési listákon. Erre is megfelelő a „fogj meg mindent” klauzula annak ellenére, hogy éppen e probléma ellenkezőjére hozták létre.

Ha ugyanis az ellenőrzések, az információ-áramlás és a koordináció folyamatosan nem javul az AG, az NSG, az MTCR és a WA között, akkor a nemzetközi együttműködés az export-ellenőrzés területén hatástalan marad. Az eredménytelen koordináló mechanizmus túlzott költségeket hoz létre, ugyanakkor nem éri el a részes államai biztonsági célkitűzéseit.

2001. szeptember 11. után minden multilaterális rezsimben nőtt a hivatalosan elutasított engedély-kérelmekről szóló jelentések száma. Ezek a jelentések megnehezítik egy rezsim tag számára, hogy olyan terméket adjon el, amit más részes állam korábban már elutasított. Ilyen esetekben szükség van bilaterális konzultációkra. Világosság tették, hogy „bármilyen, ami kevesebb az egységes magatartásnál, aláássa hatékonyságukat.”¹⁷²

A multilaterális export-ellenőrző rezsimeknek elméletileg gyorsan kellene alkalmazkodniuk a technológiai és ipari változásokhoz. A gyakorlatban azonban egy olyan bürokratikus környezetben működnek, mely csak a változások utánkövetésére ad lehetőséget. A hivataloknak harcolniuk kell még állami szinten is, hogy a szükséges új szabályzókat létrehozzák, és néhány esetben még azért is, hogy a

¹⁷⁰ LIPSON, Michael: Nonproliferation Export Control and World Order: Globalization, Security, and the States; Paper prepared for presentation at the annual meeting of the Midwest Political Science Association; Chicago; Illinois; April 15-18, 2004; pp. 1-35.; online: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/4/3/2/pages84325/p84325-15.php (2011. január 1.); pp. 14-15.

¹⁷¹ SOKOLSKI, Henry: What Post-Cold War Proliferation Controls Require; Testimony Before a Hearing of the Senate Governmental Affairs Committee; "The Wassenaar Arrangement and the Future of Multilateral Export Controls"; April 12, 2000; online: http://hsgac.senate.gov/041200_sokolski.htm (2011. január 1.)

¹⁷² Keynote Address by Kenneth I. Juster; Under Secretary of Commerce for Export Administration; Remarks at the Update 2001 Export Controls and Policy Conference; October 4, 2001; Washington D.C.; online: <http://www.bis.doc.gov/news/archive2001/juster@update2001.htm> (2011. január 12.) in NAYAN, Rajiv: Emerging Frontiers of US Dual-Use Export Control Laws; Institute for Defense Studies and Analyses; Strategic Analysis; Vol. 29, No. 1; Jan-Mar 2005; pp. 131-147.; online: http://www.idsa.in/system/files/strategicanalysis_rmayan_0305.pdf (2011. január 1.); pp. 137-138.

felmerülő technológia kapcsolódik-e a biztonsági követelményekhez, vagy sem.¹⁷³ Ennek eredményeképpen az időben történő nemzetközi koordináció még sokkal problémásabb.

A nem állami szereplők WMD-hez való hozzájárulásának jelentősége fokozottan megnőtt a 21. század elején. A Khan hálózat 2002-es leleplezése óta a nemzetközi közösség kiemelt figyelmet fordít az export-ellenőrzésre. Pakisztán új export-ellenőrző rendeletet fogadott el a nukleáris és biológiai fegyverekre és azok hordozó eszközeire, melyben előírja a kereskedelmi szabályok megsértésének büntetését is. 2006 májusában azonban Pakisztán lezárta a Khan hálózat elleni nyomozást anélkül, hogy bárki ellen is vádat emelt volna azok közül, akik részt vettek a nukleáris szállításokban. Az USA-nak sem engedte meg, hogy kikérdezze Khan-t, akit 2004-ben házi őrizetbe vettek, és 2009 februárjában szabadon engedtek.¹⁷⁴

További gondot jelent a 21. század elején Kína laza WMD export-ellenőrzése. Reménnyel kecsegtet azonban, hogy 2004 júniusában csatlakozott az NSG-hez¹⁷⁵ és elfogadott egy új törvényt, mely javítja a non-proliférációs export-ellenőrző rendszerét.¹⁷⁶

Századunk elejének egyik fontos kihívása a fejlett technológia hatása a kereskedelem-politika formálására. E technológiai különbség további fenntartása egyre fontosabb lesz az elkövetkezendő években. Nem vehető azonban biztosra a nyugati világ technológiai vezetése a globalizáció korában, hiszen számos más állam már ma kiemelkedő teljesítménnyel rendelkezik ebben a szektorban, ami folyamatosan változtatja az erőviszonyokat. India hirtelen vezető állam lett szoftverfejlesztésben. Az európaiak és ázsiaiak készek, hogy kétségbe vonják az amerikai dominanciát a világűrben, a telekommunikáció, a számítógépek és a fejlett technológia más területein. Ebből logikusan következik, hogy a gazdasági,

¹⁷³ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03 (2011. január 1.)

¹⁷⁴ WMD411: Export Controls; Produced by Monterey Institute's Center for Nonproliferation Studies; Updated August 2010; online: http://www.nti.org/f_wmd411/f1b4.html (2011. január 20.)

¹⁷⁵ The NSG – strengthening the nuclear non-proliferation regime; NSG Plenary Meeting; Göteborg, Sweden; 27-28 May 2004; pp. 1-2.; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PRESS/2004-05-goteborg.pdf> (2011. január 1.); p. 1.

¹⁷⁶ China's Non-proliferation and Export Control Laws and Regulations (1980-2007); Kínai Külügyminisztérium; online: <http://www.mfa.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/fksflfg/t141341.htm> (2011. január 1.)

technológiai és tudományos változások új vezető államokat, kormányzati szereplőket fognak létrehozni a 21. század folyamán.¹⁷⁷

Végezetül a non-proliferációs export-ellenőrzés pozícióit megalapozó tényezők között számításba kell vennünk a rezsimek részes államainak hozzáállását a harmadik államokba történő exportok ellenőrzésének vonatkozásában. Amíg erős konszenzus létezik a szigorú ellenőrzésekre a proliferációra érzékeny exportok vonatkozásában Észak-Koreára és Iránra, nincs hasonló konszenzus a Kínával és Indiával folytatott kereskedelemben. Az európai államok többsége nem ért egyet az USA elgondolásával: fokozni kellene az export-ellenőrzést bizonyos WMD-vonatkozású termékek esetében Kínával szemben, azonban az Indiának eladott ugyanilyen termékek nem fokozzák a non-proliferációs veszélyt.¹⁷⁸

Az európai államok többsége ugyanis azt vallja, hogy nem szabad gyengíteni az export-ellenőrzést India irányába, hacsak nem gyengítjük azt mindenki más számára is. A „mindenki más” természetesen magában foglalja Iránt, Pakisztánt, sőt terrorista csoportokat is. Amennyiben mindenki számára gyengítjük az export-ellenőrzést, egy WMD-vel elkövetett merénylet napja egyre közelebb van. Ez az elképzelés tehát azt jelenti, hogyha az USA úgy dönt, hogy nem folytatja az ellenőrzéseket egy szövetségese – ebben az esetben India – irányába, más szállító államok ugyanezt fogják tenni az saját szövetségeseikkel. Vagyis Kína felhagy az ellenőrzésekkel Pakisztán, Oroszország pedig Irán vonatkozásában. Nem lesz mód arra, hogy Kínát vagy Oroszországot meggyőzzük ennek ellenkezőjéről. Egy ország sem fog feladni egy piacot, hacsak más országok nem teszik ugyanazt.¹⁷⁹ Ez a nemzetközi rezsimek logikája.

Ha azonban megfigyeljük az államok jelenlegi export-ellenőrzési gyakorlatát, egyértelműen kijelenthetjük: az export-ellenőrzés kevésbé fontos az USA számára, mint a gazdasági érdekek.¹⁸⁰ A pénz export-ellenőrzés fölé helyezése azonban

¹⁷⁷ BERTSCH, Gary: The Need for New Strategy and Policy; *The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century*; Vol. 6, No. 2; Spring 2000; pp. 1-3.; online:

http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf (2011. január 1.); p.1.

¹⁷⁸ CUPITT, Richard T.: Multilateral Nonproliferation Export Control Arrangements in 2000: Achievements, Challenges, and Reforms; Working Paper No. 1; April 2001; pp. 1-51.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper1.pdf> (2011. január 27.); p. 4.

¹⁷⁹ BARLETTA, Michael: Cross-cutting Challenges to the Nonproliferation Regimes in BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): *Nonproliferation Regimes At Risk*; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2011. január 21.)

¹⁸⁰ BARLETTA, Michael: Cross-cutting Challenges to the Nonproliferation Regimes in BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): *Nonproliferation Regimes At Risk*; Monterey Nonproliferation

pontosan az, amit nem akarunk, hogy Kína és Oroszország tegyen, amikor eladnak Iránnak. Nem akarjuk, hogy Kína és Oroszország azt mondja, hogy a pénz sokkal fontosabb, mint hogy megállítsuk Irán menetelését a nukleáris bomba előállítására. De Kína és Oroszország hallja a kereskedelmi üzenetet Amerikából, és értik is azt. Ha látják, hogy az amerikaiak a pénzt a biztonság fölé helyezik, ezzel vállalva annak kockázatát, hogy a veszélyes exportok akár amerikaiak vagy amerikai terület ellen fordulnak, ők is ugyanezt fogják tenni. Az egész nemzetközi közösség biztonsága csökkenne ennek eredményeképpen.

Ezért gazdasági előnyök biztosításával meg kell győzni a többi, rezsimen kívüli szereplőt, hogy támogassa a multilaterális megközelítést. Bátorítani kell a párbeszédet az olyan kulcsfontosságú szállítókkal, mint Oroszország és Kína, melyek nem tagjai az összes rezsimnek.¹⁸¹

Joggal merül fel a kérdés, hogy ilyen feltételek mellett milyen jelentőséget tulajdoníthatunk a non-proliférációs export-ellenőrző rezsimeknek, illetve azok hasznosságának. Jelenlegi ismereteink arra a megállapításra elegendőek, hogy alapvetően hasznos rendszerekről van szó. A magyarázata során a szakértői elemzések többnyire a következő tényezőkre szokták felhívni a figyelmet: számos államot elrettentenek a WMD gyártásától azzal, hogy jelentősen megnehezítik az eladást és megnövelik annak idejét. Argentína és Brazília egyetértettek a nukleáris fegyver-gyártás feladásában, leginkább az export-ellenőrzés okozta költségek miatt. Az Irak esetében ma már rendelkezésre álló dokumentumok azt mutatják, hogy a kettős felhasználású eszközök export-ellenőrzése komolyan gátolta az iraki nukleáris fegyvertervező csoport munkáját. Az irakiak időt és pénzt szántak arra, hogy olyan alapvető termékeket gyártsanak, amiket nem tudtak importálni. Ezek az ellenőrzések gátolták meg a közép-keleti államot abban, hogy közepes hatótávolságú rakétát gyártson, amivel elérte volna Európa területét. Ugyanezek az ellenőrzések gátolják ma India erőfeszítéseit az interkontinentális ballisztikus rakéta építésében.¹⁸² Az export-ellenőrző rezsimnek ENSZ szankciók segítségével sikert értek el olyan

Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2011. január 21.)

¹⁸¹ DAVIS, Lynn E.: Export Controls and Non-Proliferation Regimes in the Post-Cold War World; Under Secretary of State for International Security Affairs; The DISAM Journal; Spring 1994; pp. 65-69.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA496565&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (2011. január 1.); p. 66.

¹⁸² 25 Myths about Export control; Wisconsin project on Nuclear Arms Control; March 1994; online: <http://www.wisconsinproject.org/pubs/reports/1994/myths.html> (2011. január 1.)

desztinációk esetében, mint Líbia, Irán és Észak-Korea.¹⁸³ Fokozták továbbá a nemzetközi együttműködést a proliferációra érzékeny technológiák szabályozásának terén, valamint segítik harmonizálni a nagyobb szállító államok export-ellenőrzési rendszereit. Ezek mindenképpen eredmények, még ha valójában szerény lépéseknek tekinthetjük is.

Az export-ellenőrzős rezsimek ugyanakkor nem jelentenek meghatározó tényezőt a proliferáció megelőzésében: jelenlegi formájukban gyengék. A jogszabályi alapok hiányától, valamint a kétértelmű és szeszélyesen végrehajtott szabályoktól szenvednek. Az 1991 előtti iraki ügy megmutatta, hogy egy eltökélt ország milyen könnyen elrejtetheti az IAEA elől a nukleáris programjának valódi mértékét.¹⁸⁴ A rezsimek kevésbé voltak sikeresek az olyan államok vonatkozásában, amelyek nem barátok, de nem is ellenségek, azonban nincs hatékony non-proliferációs politikájuk. India, Pakisztán és Kína nyilvánvaló példák. Az a tény, hogy ezek nagy országok jelentős geostratégiai elhelyezkedéssel, csak fokozza az amúgy is bonyolult helyzetet. A rezsimekben nincs konszenzus arról, hogyan kell bánni velük. Készek ugyanis arra, hogy megkerüljék a rezsimek által blokkolt ellenőrzési utakat.¹⁸⁵ Vagy maguk állítják elő a szükséges termékeket, vagy más forrásokból szerzik be azokat. Összességében azonban képtelenek megállítani a WMD proliferációt.¹⁸⁶

A biztonsági és non-proliferációs közösségek a 21. század elején egyre nagyobb elvárásokat támasztanak az export-ellenőrző rezsimekkel szemben. Ezeknek nem tudnak kivétel nélkül megfelelni. A proliferáció problémája egyre összetettebbé vált. Az az állam, amely kezdeményezéseket javasolna a rezsimek erősítésére, valószínűleg ellenállásba ütközne. A fejlődő államok azzal érvelnek, hogy a

¹⁸³ REINSCH, William A.: Export Controls in the Age of Globalization; Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; The Monitor; Summer 1999; Vol. 5, No. 3; pp. 3-6.; online: <http://www.nukestrat.com/pubs/Monitor3-99.pdf> (2011. január 1.); p.5.

¹⁸⁴ HYMANS, Jacques E. C.: Think Again: Nuclear Proliferation; Foreign Policy; November 2005; online: http://www.foreignpolicy.com/articles/2005/11/14/think_again_nuclear_proliferation (2011. február 1.)

¹⁸⁵ REINSCH, William A.: Export Controls in the Age of Globalization; Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; The Monitor; Summer 1999; Vol. 5, No. 3; pp. 3-6.; online: <http://www.nukestrat.com/pubs/Monitor3-99.pdf> (2011. január 1.); p. 5.

¹⁸⁶ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. január 14.); p. 14.

rezsimek a gazdag országok eszközei arra, hogy kihasználják politikai és gazdasági előnyeiket.¹⁸⁷

Ezek a problémák valóságosak: a részes államok szerző által megkérdezett hivatalnokai és szakértők is elismerték. A legtöbb meginterjúvált személy ugyanakkor vitatta, hogy a rezsimek relatíve jól szerepeltek. A többség azt mondta, hogy a rezsimek „átlagos” munkát végeztek a céljaik elérésében.

Összegzésként megállapítható, hogy a proliferációra érzékeny termékek és technológiák export-ellenőrzési rendszere egyre kevésbé tud lépést tartani egy olyan világgal, amit a gyors technológiai innováció, az üzlet globalizációja, valamint az ipari bázis nemzetköziesedése jellemez. Világosan látható, hogy a multilaterális non-proliferációs rezsimeknek komoly hiányosságaik vannak abban, hogy válaszoljanak egy mindinkább összetett környezetre, melyet a globális technológia-kereskedelem, valamint új, nem állami szereplőktől érkező fenyegetés jellemez.¹⁸⁸ Az állandó javulás ellenére az export-ellenőrzés egyre kevésbé hatékony. Az USA-nak és szövetségeseinek újra kell gondolniuk hozzáállásukat a veszélyes exportok ellenőrzéséhez, mégpedig minél hamarabb.¹⁸⁹ Ellenkező esetben a nemzetközi közösség kockáztatja a jövőbeni proliferációs válságot.¹⁹⁰

2.5. Részkövetkeztetések

A második fejezet megállapította, hogy a globalizáció korában, a 21. század elején az export-ellenőrzésnek fokozott jelentősége van az érzékeny termékek elterjedésének megakadályozásában. Ennek érdekében egyre nagyobb szükség van nemzetközi összefogásra a non-proliferáció területén. A technológiai fejlődés felgyorsulásával különösen nehézé vált a proliferációra érzékeny termékek és

¹⁸⁷ JONES, Scott A.: Nonproliferation Export Controls: Looking towards the next Century; Symposium Report; 25 May 1999; Washington D.C.; The Monitor: Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; Vol. 5, No. 3; Summer 1999; pp. 23-28.; online: <http://www.nukestrat.com/pubs/Monitor3-99.pdf> (2011. január 1.); p. 27.

¹⁸⁸ CIRINCIONE, Joseph (szerk.): Repairing the Regime: Preventing the Spread of Mass Destruction; New York; Routledge, 2000; pp. 1-326.; p. 143., valamint BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): Nonproliferation Regimes At Risk; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2011. január 21.)

¹⁸⁹ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03 (2011. január 1.)

¹⁹⁰ CUPITT, Richard T.: Multilateral Nonproliferation Export Control Arrangements in 2000: Achievements, Challenges, and Reforms; Working Paper No. 1; April 2001; pp. 1-51.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper1.pdf> (2011. január 27.); p. 4.

technológiák ellenőrzése, valamint azoké is, amiket katonai és polgári célokra egyaránt fel lehet használni. A fejezet rámutatott globalizált, csúcs-technológiai termékekkel felszerelt világunk releváns kihívásaira, majd elemezte és állította, hogy az ellenőrzéshez jelentős hozzájárulás szükséges a nemzetállamok részéről, hiszen kizárólag azok különböző kormány szervei képesek az illegális kereskedelmet megakadályozni.

A nemzetközi rezsimek és az export-ellenőrzési megállapodások lassították a WMD és szállítóeszközeik terjedését. Most azonban egy új és veszélyes időszakba lépünk, ami növeli a WMD fegyverek versenyének lehetőségét, különösen a Közel-Keleten. A biológiai tudományokban való fejlődés növelheti a biológiai fegyverek hatását a következő években; a vegyi támadásnak szintén komoly lehetősége van. A rakétatechnológiák elterjedése egy további elemmel bővíti az instabilitást, ami a fejlett világ számára növekvő veszélyt jelenthet. A legfélelmetesebb forgatókönyv az, amelyben terrorista csoportok szereznek meg WMD-t. Ebben az esetben egy kis csoport képes lenne akkora kárt okozni, amely korábban csak államok és hadseregek számára volt lehetséges.

Megállapítható, hogy a nemzetközi non-prolifációs export-ellenőrző közösség jobb a már bekövetkezett katasztrófákra történő reagálásban, mint a preventív reformok végrehajtásában. Nehezebbé tették ugyan a terroristák számára a WMD-képességek megszerzését, azonban az export-ellenőrzés számos esetben fölöslegesen akadályozza a legális kereskedelmi és tudományos cserét anélkül, hogy fontos preventív lépéseket tenne.

Folyamatosan szükség van arra, hogy a kormányok újraértékeljék a nemzeti és nemzetközi ellenőrzési erőfeszítéseik hatékonyságát, mert azok az államok, nem kormányzati szereplők, valamint terrorista szervezetek, melyek tömegpusztító fegyverek megszerzésére törekednek, állandóan finomítják fegyvervásárlási erőfeszítéseiket.¹⁹¹ Ez egyre nehezebbé teszi a proliferációs aktivitás leleplezését és korlátozását.

A non-prolifáció egyik legfontosabb feladata, a kereskedelem ellenőrzése összetett és nemzetközi együttműködést igénylő feladat. Másként fogalmazva: a kereskedelem-ellenőrzés a globalizálódó gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, valamint a technológia rohamos fejlődésével egyrészt egyre összetettebb feladattá

¹⁹¹ Preserving a Healthy and Competitive US Defense Industry to Ensure our Future National Security: Final Briefing; Defense Science Board Task Force; November 2000; p. 7.

válík, ezért sokkal nagyobb szakértelmet igényel az államok hivatalnokaitól, másrészt a nemzetközi közösségben szereplő nemzetállamok összefogása, együttműködése, ellenőrzési politikájuk összehangolása nélkül lehetetlen. Sokkal könnyebb és hatékonyabb egy olyan ellenőrzési politika végrehajtása, aminek létrehozását és kialakítását multilaterális konszenzus övezi.

Amint hatékony ellenőrzést hozunk létre, a proliferátorok új utakat fognak keresni. Ez olyan harc, amelyet minden erőfeszítésünkkel folytatnunk kell.¹⁹² Abban az esetben ugyanis, ha a proliferátorok nyernek, a fenyegetés következményei beláthatatlanok.

¹⁹² KELLY, Sean: WMD Proliferation Trends and Challenges; Director, Arms Control and Counter-Proliferation Branch; Global Transshipment and Enforcement Seminar: Synergies of Strategic Trade Control Elements; Peninsula Hotel, Bangkok; 18 to 21 July 2006; pp. 1-8.; online: http://www.exportcontrol.org/library/conferences/1379/005--WMD_Proliferation_Trends_and_Challenges--Sean_Kelly--0950-1015.pdf (2010. október 11.); p. 8.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ NON-PROLIFERÁCIÓS REZSIME

„Az export-ellenőrzés megreformálása sürgős, azonban az ipar szerint ezt inkább a tagállamok viszik előre, mintsem az EU.”¹⁹³

Giles MERRITT

3.1. Bevezetés

A multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek közül az EU kettős felhasználású termékeket és technológiákat ellenőrző rendszere a leghatékonyabb. Ennek oka annak jogi alapjára vezethető vissza. A rezsime bázisát a közösségi jog, egy tanácsi határozat alkotja, melynek végrehajtása minden tagállam számára kötelező, annak megszegése komoly szankciókat von maga után.

A hidegháború vége új típusú biztonsági megfontolásokat eredményezett Európában. Az EU tagállamai felismerték: jelentős nemzeti biztonsági érdekeik, valamint nemzeti és nemzetközi kötelezettségeik vannak a tekintetben, hogy megelőzzék bizonyos típusú fegyverek proliferációját. Ennek eredményeképpen létrehoztak egy olyan rendszert, mely lehetővé tette, hogy ezt a non-proliferációs kötelezettséget a közösségi jog keretein belül tartsák fenn. E rendszeren keresztül az államok fokozzák nemzeti export-ellenőrzésük hatékonyságát: olyan irányelveket dolgoztak ki közösen, melyek az engedély-kérelem elbírálásának alapját képezik és megegyeztek azokban a termékekben, amik az ellenőrzés tárgyát alkotják.

Az európai helyzet meglehetősen bonyolult az export-ellenőrzés vonatkozásában. Elsősorban különösen nehéz ezt a kérdést „Európa” keretein belül kezelni, mert nem egyértelmű, hogy az EU-ra vagy a földrajzi Európára gondolunk: teljesen más ugyanis a jogszabályi környezet, a végrehajtás gyakorlata. Másrésről az export-ellenőrzés szabályait ketté kell választani a hagyományos haditechnikai, valamint a kettős felhasználású termékek és technológiák területére. A kétfajta eszköz ellenőrzése közötti eltérés röviden a következőképpen összegezhető: míg az

¹⁹³ Director, Security & Defence Agenda; Cutting through the transatlantic tangle of defence equipment export control; SDA Monthly Roundtable; 29 January 2007, Brussels; Security & Defence Agenda; pp. 1-24.; online: http://www.securitydefenceagenda.org/Portals/7/Reports/2007/SOD_290107_2.pdf (2011. január 31.); p. 16.

előbbit nem kötik közösségi, kötelező érvényű jogszabályok, addig az utóbbira vonatkozókat kizárólag közösségi szinten szabályozzák.¹⁹⁴

2000-ben a kettős felhasználású termékekre vonatkozó export-ellenőrzés jogszabályalkotásának kompetenciája a Tanácshoz került a közös kereskedelmi politika alatt. E szabályok alkalmazása és végrehajtása azonban kizárólag a tagállamok hatáskörébe tartozik. Másképpen fogalmazva, a tagállamoknak mérlegelési joguk van a végrehajtás területén, ami lehetőséget biztosít számukra arra, hogy az előírásokat ne teljesen azonosan alkalmazzák. Amíg a gazdasági ügyeket – kereskedelmi és piac-szabályozást különösen – európai szinten döntenek el, addig a biztonsággal kapcsolatos ügyeket féltékenyen őrzik a tagállamok. A biztonsági kérdésekben még nincs közösségi, „egyetlen” politika, bár a tendenciák ebbe az irányba mutatnak. Így az export-ellenőrzési politikáról, mint „kereskedelempolitikáról” EU szinten döntenek, ugyanakkor „biztonsági” politikaként nemzeti hatáskörben maradt.

A harmadik fejezet az Európai Unió non-proliferációs polémiáit vizsgálja. Az integrációbarát gazdasági érdekek által dominált nemzetállamoknak szükségessé vált felülvizsgálniuk eddigi erőfeszítéseiket, valamint kialakítaniuk közös álláspontjukat a non-proliferáció terén. Ennek következtében ma az EU a WMD elterjedésének megakadályozásában a legjelentősebb, széles körű felelősséget vállaló nemzetközi szereplők közé tartozik. Igyekszik reagálni a világban történő változásokra, valamint szoros kapcsolatot tart az exportőr cégekkel. A kereskedelmi akadályok leépítésének szándéka és az azt megnehezítő engedélyezési kötelezettség közti dilemma jellemzi az EU-tagállamok és a globalizálódó világ relációját. Az Európai Biztonsági Stratégia világossá tette, hogy a szervezet nem hanyagolhatja el a non-proliferációs veszélyeket, ami a tagállamainak, lakosságának és érdekeinek biztonságát fenyegeti az egész világon. Ezért az EU célkitűzése, hogy világszerte megelőzze, elrettentse, megállítsa, és ahol lehetséges, felszámolja az aggodalomra okot adó proliferációs programokat. Vizsgálati szempontként szolgál továbbá a nemzetközi biztonság megóvása érdekében létrehozott közösségi export-ellenőrző rendszer a kettős felhasználású termékek területén. A harmadik fejezet bemutatja és elemzi ezen felül az export-ellenőrző rendszer elemeit, elveit, eljárásait,

¹⁹⁴ ÉBERT, László: A speciális anyagok áruforgalmának magyar szabályozása és az Európai Unió követelményeihez való alkalmazkodása; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola; Doktori (PhD) értekezés; Budapest; 2006. november; pp. 1-122.; p. 95.

Magyarország több mint hat éve tagja az EU-nak, s mint ilyen, a csatlakozás pillanatától átvette és maximálisan végrehajtja az *aquis communitaire*-t. Ennek részét képezi a kettős felhasználású exportok ellenőrzése is. Hazánk nem alkalmaz szigorúbb ellenőrzéseket az általánosan elfogadottnál. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy nem nehezíti külön szabályokkal a magyar kereskedők munkáját. A fejezet bemutatja hazánk export-ellenőrző rezsimekhez történő csatlakozási folyamatát, majd a magyar rendszer sajátosságait is.

3.2. Az EU és a WMD proliferációja elleni küzdelem

Az Európai Unió szerepe a biztonság, a védelem és a fegyverkezés területén az elmúlt években összetetté vált: a hagyományos fegyverek és a kettős felhasználású termékek export-ellenőrzése, valamint a non-prolifерációs politikák terén a Közösség egyaránt hatékony együttműködést dolgozott ki.

Mivel az EU a hagyományos fegyverek kereskedelmének szabályozását nemzeti hatáskörben hagyta, ezért előfordulhat bizonyos esetekben, hogy ugyanazt a harmadik országot az egyik tagállam szankcióval sújtja, míg a másik kereskedői számára szabad a vele folytatott kereskedelem.

Egyes politikusok szeretnék, hogy a fegyver-kereskedelem bizonyos fokig koordinált legyen.¹⁹⁵ Ezért az EU megpróbál fokozatosan egyre nagyobb befolyást szerezni tagállamai hagyományos fegyverexport rendszerei felett. Ezt a növekvő befolyást jelzi, hogy az Uniónak közösségként egyre nagyobb szerepe van a tagállamok jogszabályainak harmonizálásában. Ennek részét képezi, hogy közös sztenderdekert fejleszthetnek ki és információkat cserélhetnek. Megjelentek tehát a harmonizálás egyes elemei, valamint közös termékjegyzéket is létrehozta. Az EU további bővítése ezeket a már jóváhagyott normákat terjeszti ki azokra a belépő államokra is, amelyek csatlakoztak a konzultáció és információ-megosztás közös mechanizmusához.

Az 1990-es években, az iraki háború után, az EU óriási lépést tett non-prolifерációs politikája terén¹⁹⁶, melyhez két ok vezetett. Először: az iraki háború kitörése után - ami a NATO történetének egyik legkomolyabb válságát eredményezte a transz-atlanti kapcsolatokban - sürgős igény volt arra, hogy az USA-val való

¹⁹⁵ ÉBERT, László: A fegyverkereskedelem kialakulása, elvei és gyakorlata; Katonai logisztika; 2004. évi 4. szám; p. 285.

¹⁹⁶ MÜLLER, Harald: European Non-Proliferation Policy 1993-1995; Brussels; European Interuniversity Press; 1996; p. 3.

kapcsolatot újra rendezték. A kapcsolatok tovább romlottak a mini védelmi csúcstalálkozó miatt, melyen Franciaország, Németország, Belgium és Luxemburg vett részt Brüsszelben 2003 áprilisának végén. Azt azonban le kell szögezni, hogy az Egyesült Államok non-proliférációs politikájához való közeledés hasznos az Unió számára.¹⁹⁷ Másodszor: az Európai Konvent 2003 júniusában befejezte az alkotmány-tervezet megszövegezését, és a közös kül- és biztonságpolitika (Common Foreign and Security Policy, a továbbiakban: CFSP) területén az előrehaladás meglehetősen korlátozott maradt. Ez alól kivételt képez az európai „külügyminiszteri” poszt létrehozása¹⁹⁸, mely beosztás kompetenciája azonban egészen a Lisszaboni Szerződés¹⁹⁹ 2009. december 1-i hatályba lépéséig nem tisztázódott és még most is csak alakul.

2003. június 20-án az EU CFSP ügyekért felelős főképviselője, Javier Solana, bemutatott egy dokumentumot az Európai Unió Tanácsának „Egy biztonságos Európa egy jobb világban”²⁰⁰ címmel. Ebben a dokumentumban Solana három új veszélyt azonosított: 1) terrorizmus; 2) a WMD elterjedése, valamint 3) a szervezett bűnözés és a bukott államok közti kapcsolat.

2003. december 12-én a Solana-dokumentum egy átdolgozott verzióját fogadták el az EU vezetői Európai Biztonsági Stratégiaként²⁰¹. A dokumentum a WMD proliferációját már a következőképpen fogalmazza meg: „potenciálisan a legnagyobb veszélyt jelenti az EU biztonságára”. A non-proliféráció, a leszerelés és a fegyverzet-ellenőrzés lényeges hozzájárulást jelentenek a terrorizmus elleni globális küzdelemhez. Csökkentik a nem kormányzati szereplők hozzáférését a tömegpusztító fegyverekhez, radioaktív anyagokhoz és azok szállítóeszközeihez.

Minden WMD közvetlenül, vagy közvetetten veszélyeztetheti az Európai Uniót és annak szélesebb érdekeit. Egy az EU területén történő WMD támadás óriási

¹⁹⁷ TERTRAIS, Bruno: Europe and Nuclear Proliferation; in LINDSTROM, Gustav - SCHMITT, Burkard: Fighting Proliferation – European Perspectives; Chaillot Paper, No. 66; European Union Institute for Security Studies; December 2003; p. 40.

¹⁹⁸ SAUER, Tom: The "Americanization" of EU Nuclear Non-proliferation Policy; Defense and Security Analysis; Vol. 20, No. 2; June 2004; pp. 113-131.; online: <http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=tom.sauer&n=52713> (2011. január 1.); p. 115.

¹⁹⁹ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union; Official Journal C 115; 9 May 2008; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (2011. január 7.)

²⁰⁰ A Secure Europe In A Better World; Javier Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy; European Council; Thessaloniki, 20 June 2003; online: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en_/reports/76255.pdf (2011. január 12.)

²⁰¹ A Secure Europe In A Better World, European Security Strategy; Brussels; 12 December 2003; online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (2011. január 12.)

rendbontást eredményezne. Különösen az az eshetőség, hogy terroristák használnak WMD-t, közvetlen és növekvő veszélyt jelent az EU, így hazánk számára. Az EU minden tagállamának és intézményének kollektív felelőssége van e veszélyek megelőzésében. Ezt a hozzájárulást hatékony multilaterális erőfeszítéssel lehet elérni, melynek egyik legfontosabb eleme az erős elköteleződés a nemzeti és nemzetközileg koordinált export-ellenőrzés iránt.

Az Európai Biztonsági Stratégia szerint a hatékony együttműködés a WMD proliferáció elleni küzdelem kulcsfontosságú eleme. Ennek megvalósítása érdekében az EU elkötelezett abban, hogy erősítse az export-ellenőrző politikát és gyakorlatot. Az Unió tovább dolgozik a meglévő export-ellenőrző mechanizmus hatékonyságának fokozásán.

A legjobb megoldás a WMD proliferáció problémájára az, ha az államok nem érzik, hogy szükségük van ilyen fegyverekre.²⁰² Ha lehetséges, politikai megoldást kell találni erre a problémára. Minél inkább biztonságban érzi magát egy állam, annál inkább valószínű, hogy letesz a WMD programokról.

Az európai stratégia szerint a WMD proliferációja globális veszély, amely globális megközelítést igényel. Mivel azonban az európai biztonság szoros kapcsolatban van a környező régiók biztonságával és stabilitásával, különös figyelmet kell szentelnünk a proliferáció ügyének ezekben a régiókban.

Az EU-nak számos eszköze van arra, hogy megelőzze a proliferációt: multilaterális szerződések és ellenőrző mechanizmusok; nemzeti és nemzetközileg koordinált export-ellenőrzés; együttműködési programok; politikai és gazdasági eszközök (melyek magukba foglalnak kereskedelmi és fejlesztési politikákat); illegális beszerzési tevékenységek megtiltása és az ENSZ Alapokmányával összhangban levő kényszerítő intézkedések. Amíg mindegyik szükséges, önmagában egy sem elégséges. Szükség van ezek erősítésére és azt kell minden egyes esetben használni, amelyik a leghatékonyabb.

2003. december 12-én a brüsszeli Európai Tanács ülés elfogadta az EU tömegpusztító fegyverek proliferációja elleni stratégiáját²⁰³. E dokumentum szerint a WMD és szállítóeszközei proliferációja növekvő veszélyt jelent a nemzetközi béke

²⁰² MEIER, Oliver – QUILLE, Gerrard: Testing Time for Europe's Nonproliferation Strategy; Arms control today; 2005. évi 4. szám; pp. 6-12.; p. 9.

²⁰³ Fight against the proliferation of weapons of mass destruction - EU strategy against proliferation of Weapons of Mass Destruction; online:
<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st15708.en03.pdf> (2011. február 12.)

és biztonság számára. Az EU nem tudja, és nem is hagyhatja figyelmen kívül ezeket a veszélyeket, ezért hatékony multilaterális válasza törekszik.²⁰⁴ A Közösségnek használnia kell az összes eszközt, hogy megelőzze, elrettentse, megállítsa, és ha lehetséges, felszámolja a proliferációs programokat, amik globális szinten problémát okoznak. Ezek között tartja számon az EU: 1) az export-ellenőrző politika és gyakorlat erősítését az export-ellenőrző rezsimek részes államaival való szoros együttműködés keretében; 2) ahol alkalmazható, a létező rezsimeken kívüli országok által használt hatékony export-ellenőrző kritériumok pontos betartásának támogatását; valamint 3) a beszállító rezsimek és az európai együttműködés erősítését ezen a területen.

Egy másik kulcsfontosságú dokumentum, melyet 2003. június 10-én fogadott el az EU Politikai és Biztonsági Bizottsága, az Alapelvek egy EU tömegpusztító fegyverek proliferációja elleni stratégiához²⁰⁵ címet viselte. A dokumentum szerint az EU proliferáció elleni stratégiája alapjának egyik kulcsfontosságú eleme az export-ellenőrző politikák fokozása. A dokumentum magába foglal egy akciótervet („Akcióterv az alapelvek egy EU tömegpusztító fegyverek proliferációja elleni stratégia megvalósításához”), amely az EU intézkedéseit két kategóriába csoportosítja: 1) azonnali intézkedések, valamint 2) hosszabb távon megvalósítandó intézkedések. Mindkettőben nevesítve van az export-ellenőrzés. Az első szerint az EU-t az export-ellenőrző rezsimek vezető szereplőjévé kell tenni. Ezt az Európai Bizottság a „fogj meg mindent” klauzula alkalmazásával, valamint a rezsimeken belüli információ-megosztás fokozásával kívánják elérni. Értelemszerűen ezt a munkát azonnal el kell kezdeni, melyhez az EU tagállamainak politikai akarata szükséges. A második alapján erősíteni szükséges az export-ellenőrzés hatékonyságát. Ezt egy, az ellenőrizendő termékek könnyebb azonosítására kifejlesztett rendszer létrehozásával, a tagállamok közti jobb kommunikációval, valamint az iparral történő párbeszéd fokozásával valósítható meg.

2003 novemberében az EU elfogadta a non-prolifерáció kezelésére vonatkozó politikáját a harmadik országokkal való kapcsolatai vonatkozásában.²⁰⁶

²⁰⁴ PORTELA, Clara: The Role of the EU in the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: The Way to Thessaloniki and Beyond; Peace Research Institute Frankfurt Reports No. 65; 2003; pp. 1-39.; p. 24.

²⁰⁵ Basic Principles for an EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction; pp. 1-13.; online: http://www.nti.org/e_research/official_docs/eu/eu0603.pdf (2011. február 2.)

²⁰⁶ Fight against the proliferation of weapons of mass destruction - Mainstreaming non-proliferation policies into the EU's wider relations with third countries; Brussels; 19 November 2003; online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14997.en03.pdf> (2011. február 2.)

Megfogalmaztak egy „non-proliférációs klauzulát”, melyet az Európai Bizottság – az öt politikai klauzula közül egyként – minden esetben szerepeltet a harmadik országokkal kötendő nemzetközi kereskedelempolitikai megállapodásokban. A tagállamok, a Bizottság és a Tanács között nagyon sok esetben kereskedelempolitikai érdekütközés alakult ki e klauzula megszövegezésével kapcsolatban, mely végül a releváns nemzetközi jogi eszközökkel kötelezettség-vállalásokat fogalmaz meg: egyfelől a harmadik országok is vegyenek részt a WMD elleni küzdelemben, másfelől létesítsenek hatékony nemzeti export-ellenőrző rendszert. Ugyanebben a hónapban a Tanács elfogadott egy „Közös Álláspontot a multilaterális megállapodások egységesítéséről és megerősítéséről a WMD és azok szállító eszközeik non-proliférációjának területén”.²⁰⁷

A Tanács 2008/368/CFSP Együttes Fellépése (2008. május 14.) a tömegpusztító fegyverek elterjedése elleni EU-stratégia végrehajtása keretében az ENSZ BT 1540-es számú határozata végrehajtásának támogatása céljával²⁰⁸ született, mely felülírja a Tanács 2006-os ugyanilyen címmel kiadott határozatát, továbbra is támogatja és folytatja az ENSZ BT 1540-es számú határozatának végrehajtását a WMD non-proliférációja kapcsán.

Az EU soros elnökei közül Franciaország szentelt legutóbb kiemelt figyelmet a proliferáció kérdéseinek. 2008. december 17-én az Európai Tanács számos fontos tételt fogadott el e vonatkozásban. A legfontosabbak: a WMD stratégia végrehajtása új irányvonalainak meghatározása²⁰⁹; valamint közös álláspont elfogadása a fegyver-export közös szabályozása vonatkozásában. Az előbbi nem kívánja helyettesíteni az EU WMD-stratégiáját, csupán fokozni igyekszik annak hatékonyságát úgy, hogy szélesebb alapon nyugvó koordinációt ér el az EU-ban. Ennek célja, hogy maximalizálja a közösség tevékenységeinek hatását. Ezért az EU erősíti a proliferáció és annak finanszírozása elleni erőfeszítéseit, szankcionálja a

²⁰⁷ Council Common Position 2003/805/CFSP of 17 November 2003 on the universalisation and reinforcement of multilateral agreements in the field of non-proliferation of weapons of mass destruction and means of delivery; online: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2003/l_302/l_30220031120en00340036.pdf (2011. február 2.)

²⁰⁸ Acts Adopted under Title V of the EU Treaty; Council Joint Action 2008/368/CFSP of 14 May 2008 in support of the implementation of United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) and in the framework of the implementation of the EU strategy against the proliferation of weapons of mass destruction; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:127:0078:0083:EN:PDF> (2011. február 7.)

²⁰⁹ New lines for action by the European Union in combating the proliferation of weapons of mass destruction and their delivery systems; online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/december/tradoc_141740.pdf (2011. február 7.)

proliferaációs tevékenységeket, intézkedéseket foganatosít az ITT és a szaktudás átadásának megelőzésére, növeli a tudatosságot a vállalatok, tudományos és akadémiai köröknél és a pénzügyi intézeteknél, valamint folytatja az együttműködést a belső szervezetekkel és a harmadik országokkal annak érdekében, hogy segítsen nekik non-proliferaációs politikájuk és export-ellenőrzésük javításában. A fegyver-export vonatkozásában sürgetőnek tartják egy jogilag kötelező érvényű jogszabály megalkotását, melynek a következőket kellene tartalmaznia: az exportengedély megadásához szükséges kritériumok jelentős finomítása és a nemzetközi kereskedelem új szokásainak és gyakorlatainak figyelembe vétele. Ez fokozná az EU hitelességét és hozzájárulna az ENSZ fegyver-kereskedelmi szerződéshez.

A spanyol elnökség legnagyobb eredménye volt, hogy a 2010. június 17-i Európai Tanács nyilatkozatában politikai útmutatást adott az ENSZ BT 1929. számú, Iránnal szembeni szankciós csomagjának jóváhagyása után bevezetendő EU autonóm szankciókra vonatkozó fő területeire. A belga és a magyar elnökség maxiálisan teljesítette a trio-elnökségi programban vállaltakat, vagyis a megfelelő munkacsoportok rendszeresen foglalkoztak az EU WMD proliferációjával kapcsolatos végrehajtási kérdésekkel, a szankciós és az outreach feladatokkal.

Összegzésként megállapítható, hogy az EU a proliferáció ellen egyre aktívabban lép fel: számos különböző súlyú dokumentumot fogadott el annak érdekében, hogy megakadályozza a WMD elterjedését. Érdeemes azt is megjegyezni, hogy igyekszik maradéktalanul végrehajtani az ENSZ BT vonatkozó határozatait.

3.3. A kettős felhasználású termékek és technológiák export-ellenőrző rendszere az EU-ban

A kettős felhasználású termékek kereskedelmét eleinte a tagállamok a fegyver-kereskedelem területéhez sorolták, mely szerint - az előző szerződések 296. cikke, a hatályos (Lisszaboni) EK Szerződés²¹⁰ 346. cikke alapján - bármiféle közbeavatkozás a kereskedelemben meglehetősen korlátozott volt. Az EU szintű non-proliferaációs export-ellenőrzés kérdését a kettős felhasználású termékek vonatkozásában *de facto* - ha nem is *de iure* - eredetileg a belső piac alapján létrejött

²¹⁰ Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union; Official Journal C 115; 09 May 2008; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF> (2011. február 1.)

verseny generálta, vagyis az Unión belüli határok lebontása.²¹¹ A gazdasági és politikai struktúrák integrációja a nemzeti ellenőrzés hagyományos területei, mint például a monetáris politika és határellenőrzés elvesztéséhez vezetett. Ezáltal egy olyan közös lehetőség jött létre, melyben hatékonyan koordinálhatták a non-proliferációs politikákat. Azonban annak ellenére, hogy gazdaságilag előnyös volt a belső határok megszüntetése, biztonsági szempontból nem előnyös.²¹² A belső piac kialakulásával párhuzamosan bomlott fel a CoCom, ami következetlen és hanyag nemzeti export-ellenőrző politikákról számolt be.²¹³

Hosszas és alapos viták előzték meg a tagállamok kettős felhasználású termékeinek kereskedelmére vonatkozó konszenzusát a közös kereskedelem-politika kérdésében az EK Szerződés közös kereskedelem-politikára vonatkozó 207. cikke értelmében: a legtöbb állam szerint a kettős felhasználású termékek exportja a tagállamok kizárólagos kompetenciája. A létrehozott rendszer magába foglalja a közös jogi alapot a kettős felhasználású termékek export-ellenőrzéséhez és erősíti az együttműködést a hagyományos fegyverek export-ellenőrzésében is.

Mindezek alapján tehát a Tanács az 1991 óta tartó vitát lezárandó 1994. december 19-én megalkotta a kettős felhasználású export-ellenőrző rendszert. E rendszer két dokumentumon alapult: 1) a 3381/94 EK tanácsi rendeleten²¹⁴, mely felépített egy közösségi rezsimit a kettős felhasználású termékek export-ellenőrzésére; valamint 2) 94/942/CFSP tanácsi rendelet alapján Tanácsi döntéssel elfogadott Együttes Fellépésen²¹⁵, ami a kettős felhasználású termékek export-ellenőrzésére vonatkozik. Ez a rendelet tartalmazta az akkori termékjegyzéket.²¹⁶ A rezsim 1995. január 1-én lépett hatályba és 1995. március 1-től alkalmazták.

²¹¹ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. február 6.); p. 42.

²¹² HOFHANSEL, Claus: The Harmonization of EU Export Control Policies; Comparative Political Studies; Vol. 32, No. 2; April 1999; pp. 229-256; p. 241.

²¹³ WENZEL, Jörg: The European Community's Approach to Export Controls; Ibid.; p. 243.

²¹⁴ Council Regulation (EC) No 3381/94 of 19 December 1994 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use goods; Official Journal L 367, 31 December 1994; pp. 1-7.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994R3381:EN:HTML> (2011. február 6.)

²¹⁵ 94/942/CFSP: Council Decision of 19 December 1994 on the joint action adopted by the Council of the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union concerning the control of exports of dual-use goods; Official Journal L 367, 31 December 1994; pp. 8-163.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0942:EN:HTML> (2011. február 6.)

²¹⁶ ORDEN, Geoffrey Van: European Arms Export Controls; in CORNISH, Paul – HAM, Peter van – KRAUSE, Joachim: Europe and the challenge of proliferation; Chaillot Paper 24; Institutes for Security Studies; Western European Union; Paris; May 1996; pp. 64-71.; p. 69.

A kettős felhasználású termékek forgalma ellenőrzésének főbb céljai magukban foglalták a közösségen belüli forgalom belső ellenőrzésének eltörlését, az európai ipar versenyképességének javítását, valamint a közös alapú ellenőrzés hatékony működtetését.²¹⁷ A Tanácsi Döntés és a Tanácsi Rendelet kombinációja egy pilléreken átívelő megközelítés, mely segít megbirkózni a felelősség dilemmájával, ami a kettős felhasználású termékek különlegességéhez kapcsolódik. A kereskedelempolitika részeként a kettős felhasználású termékek exportjának korlátozásai a Közösség hatáskörébe esnek, ezért az ellenőrzési eljárásokat és mechanizmusokat a tanácsi rendelet vázolta, ami a közösségi jog részévé vált.

A Tanácsi döntést ezzel ellentétben a Maastrichti Szerződés J.3 cikke alapján fogadták el, melyet az Együttes fellépés ügyeit illetően a CFSP tartalmazta. Ez egy integrált rendszert hozott létre. A rendelet írta elő, hogyan működik a rezsím, amíg minden lista – az ellenőrzött termékekre és rendeltetési országokra vonatkozóan – a tanácsi döntés mellékleteként a CFSP-hez tartozott. Nyilvánvaló, hogy az ellenőrzési rezsím lelkének, a rendeletnek magában nem lett volna értelme. A tagállamok úgy vélték, hogy a listákról szóló döntések stratégiaiak és/vagy politikaiak, ezért nem a közösség illetékességébe tartoznak.²¹⁸

Így létrejött az EU külpolitikájának a non-proliferációval kapcsolatos belső ellentmondásossága, melyre az egyik legjellemzőbb példa a kettős felhasználású termékek forgalmának szabályozása. A jelentős gazdasági érdekeket hordozó termékek ugyanis egyfelől a nemzetközi kereskedelem tárgyai, ezért a közös kereskedelempolitika hatálya alá esnek.²¹⁹ Másfelől viszont katonai végfelhasználhatóságuk miatt a kül- és biztonságpolitika eszközrendszeréhez tartoznak. A kérdés ezután magától értetődik: a közösség kompetenciájába tartozó kereskedelempolitikai szabályok, vagy a tagállamok közötti együttműködésre támaszkodó CFSP alapján történjen az ellenőrzés és szabályozás.²²⁰ Az egyik oldalról ugyanis az export-ellenőrzés tisztán kereskedelempolitikai kérdésnek látszik, másfelől viszont a nemzeti biztonság védelme elsősorban a tagállamok

²¹⁷ GAZDAG, Ferenc: Nonproliferációs kérdések az EU politikájában; Külügyi Szemle; 2004. évi 3-4. szám; p. 20.

²¹⁸ SCHMITT, Burkard: A common European export policy for defence and dual-use items?; Occasional Paper No. 25, May 2001; pp. 1-33.; online:

<http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ025.pdf> (2011. február 4.); p. 12.

²¹⁹ ANTHONY, Ian – ZANDERS, Jean Pascal: Multilateral security-related controls; SIPRI Yearbook 1998; Armaments, Disarmament and International Security; p. 27.

²²⁰ GAZDAG, Ferenc: Nonproliferációs kérdések az EU politikájában; Külügyi Szemle; 2004. évi 3-4. szám; p. 17.

felelőssége.²²¹ A magyar érdek az, hogy mindazt, amiben a tagállamok egyet tudnak érteni, közösségi jogszabály szabályozzon, míg bizonyos speciális szabályozásokat a tagállamok jogalkotására kell bízni.

A rendelet alapján az Európai Bizottság elkészítette a jogszabály felülvizsgálatát, mely a következő eredményre jutott: jogi és gyakorlati okai is vannak a jogszabályok módosításának. Problémaként fogalmazódott meg, hogy a tagállamok nemzeti ellenőrző rendszerei különböznek, a „fogj meg mindent” klauzula alkalmazása tagállamonként eltérő, valamint az adminisztratív együttműködés korlátozott.²²² A Bizottság ennek alapján benyújtotta módosító javaslatát egy új rendelet létrehozására.²²³ A vita során néhány tagállam nem akarta elfogadni, hogy az Európai Közösség legyen a kompetens ezen a területen, felülírva a nemzeti export-ellenőrzést.

Végül, majd két év vita után, 2000. június 22-én az EU tagállamai bevezettek egy új, 1334/2000/EK tanácsi rendeletet²²⁴, mely olyan közösségi rendszert hozott létre, ami a kettős felhasználású termékek mellett a technológiákra is kiterjesztette az export-ellenőrzést. A rendelet értelmében 1) minden egyes tagállam megerősíti a felelősséget a kettős felhasználású termékek jóváhagyására, valamint 2) a kettős felhasználású termékek ellenőrzési listájának az Európai Bizottság által javasolt bármilyen módosításának teljes összhangban kell lennie a non-proliferációs kötelezettségekkel és a tagállamok biztonsági érdekeivel.²²⁵ Ezzel az export-ellenőrzés valóban közösségi kompetencia lett. A rendelet részét képezi az *acquis communautaire*-nek, és mint ilyen, kötelező érvényű az összes jelenlegi és jövőbeli EU

²²¹ EMILIOU, K.: Strategic Export Control; National Security and Common Commercial Policy; *European Foreign Affairs Review*; Vol. 1, No. 1; pp. 55-78.; p. 62.

²²² Report to the European Parliament and the Council on the Application of Regulation (EC) 3381/94 setting up a Community System of Export Controls regarding Dual-Use Goods; pp. 1-20.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0258:FIN:EN:PDF> (2011. február 6.); pp. 8-13.

²²³ Proposal for a Council Regulation (EC) setting up a Community regime for the control of exports of dual-use goods and technology; COM/98/0257 final; Official Journal C 399; 21 December 1998; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998PC0257:EN:HTML> (2011. február 6.). A módosítás alapvető elemeit részletezi: ANTHONY, Ian: *Multilateral weapon and technology export controls*; SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security; Oxford University Press; Oxford 2000; pp. 667-687.

²²⁴ Council Regulation (EC) No 1334/2000 of 22 June 2000 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; Official Journal L 159; 30 June 2000; pp. 1-215.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:159:0001:0215:EN:PDF> (2011. február 1.)

²²⁵ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; *Esarda Bulletin*; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. február 6.); p. 42.

tagállam számára.²²⁶

Az új rendelet célja, hogy egyszerűsítse és erősítse a rezsimet. Ez úgy valósulhat meg, hogy hozzájárul a legális kereskedelemhez és lehetővé teszi a tagállamok kormányai számára a proliferációra érzékeny export ellenőrzését. Ennek értelmében a rendelet szövegében a definíciók részletezettebbek és átfogóbbak; a „fogj meg mindent” klauzulát kiterjesztették és pontosabban meghatározták; harmonizálták a tagállamok engedélyezési rendszereit; nagymértékben liberalizálták a közösségen belüli átadást és a rendelet 2. mellékletében szereplő államok részére történő exportot, valamint javították a konzultációs mechanizmust és az átláthatóságot.²²⁷

Ugyanazon a napon az EU tagállamai elfogadták az Együttes fellépést²²⁸ is, melynek alapvető célja a WMD-hez, valamint a hagyományos fegyverekhez kapcsolódó műszaki segítségnyújtás megakadályozása. A dokumentum a WMD-hez kapcsolódó technikai segítségnyújtás ellenőrzése révén az első lépést jelenti a kettős felhasználású termékekhez kapcsolódó szolgáltatások ellenőrzésének harmonizációja felé. Az Együttes fellépés 3. cikke kilátásba helyezi a hagyományos katonai végfelhasználással kapcsolatos technikai segítségnyújtás ellenőrzésének lehetőségét az Európai Unió, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (The Organization for Security and Co-operation in Europe, a továbbiakban: EBESZ), vagy az ENSZ BT által elrendelt fegyverembargó hatálya alá tartozó országokban.

Ez az új jogszabályi rendszer maradéktalanul a szupranacionális közösségi jog hatálya alá tartozik, és nem osztja meg a jogi hatásköröket az Európai Közösség és az EU között. A kettős felhasználású export-ellenőrző rendszer most az Európai Közösség közös kereskedelempolitikájának és nem a CFSP-nek vált alkotóelemévé. Az Unió tagállamai ugyanakkor még mindig érzékenyek azokra a politika-

²²⁶ JONES, Scott A.: EU Enlargement: Implications for EU and Multilateral Export Controls; The Nonproliferation Review, Vol. 10, No. 2; Summer 2003; pp. 80-89.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/102jones.pdf> (2011. február 4.); p. 80.

²²⁷ SCHMITT, Burkard: A common European export policy for defence and dual-use items?; Occasional Paper No. 25, May 2001; pp. 1-33.; online: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ025.pdf> (2011. február 4.); pp. 15-17.

²²⁸ Council Joint Action of 22 June 2000 concerning the control of technical assistance related to certain military end-uses (2000/401/CFSP); Official Journal L 159; 30 June 2000; pp. 216–217.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:159:0216:0217:EN:PDF> (2011. február 1.)

területekre, amelyek közvetlenül hatással vannak biztonságukra.²²⁹

Ellentétben a címével, a rendelet nem hozott létre egy valódi közösségi rezsimeit a kettős felhasználású termékek és technológiák EU szintű exportja vonatkozásában. Sokkal inkább harmonizálta a tagállamok export-ellenőrző rezsimeit közös definíciók és elvek elfogadásával.²³⁰ Ezeket aztán - ahogyan az a rezsimekben is működik - a tagállamok nemzeti hatóságainak kell végrehajtaniuk.

A jogszabály számos apróbb módosítása mellett a legfontosabb gyakorlati elemét a technológia-átadás ellenőrzése jelenti, legyen az megfogható, vagy nem megfogható technológia. Ez utóbbi végrehajtása óriási kihívást jelent a tagállamok export-ellenőrzési és vámhivatalnokai számára. A nemzetközi kereskedelem természete ugyanis jelentősen megváltozott az elmúlt évtizedekben és a kettős felhasználású termékek és technológiák legnagyobb része nem fizikai úton, az államok határait átlépve kerül ki az EU vámterületéről, hanem elektronikus úton. Ezért elengedhetetlen, hogy a tagállamok hírszerző hatóságai együttműködjenek e területen is, és megosszák egymással a rendelkezésükre álló, releváns információkat.

Az EU WMD proliferáció elleni stratégiája az EU-cselekvés egyik elemeként a kibővített Európában történő export-ellenőrzés hatékonyságának megerősítését tartalmazza, és hangsúlyozza a sikeres szakértői értékelés szükségességét. A kettős felhasználású árukkal foglalkozó munkacsoport és a 18. cikk alapján létrehozott koordinációs csoport keretében a szakértői értékelés végrehajtásáról, valamint az exportőrökkel folytatott konzultációs megbeszélések eredményei alapján az Európai Bizottság 2006. december 18-án közleményt²³¹, valamint a kettős felhasználású termékek és technológia kivitelére vonatkozó közösségi ellenőrzési rendszer kialakításáról szóló tanácsi rendelet átdolgozására vonatkozó javaslatot²³² nyújtott be a Tanácsnak. Ezek figyelembe veszik a szakértői értékelés ajánlásait és az azt követő hatásvizsgálati tanulmány eredményeit, valamint az EU az 1540-es ENSZ BT határozat szerinti kötelezettségeit. A tervezet három célt vett figyelembe: 1) a

²²⁹ ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001; Armaments, Disarmament and International Security; pp. 615-639.; p. 628.

²³⁰ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. február 6.); pp. 42-43.

²³¹ Communication from the Commission on the review of the EC Regime of Controls of Export of Dual-Use Items and Technology; COM(2006) 829; pp. 1-26.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0828:FIN:EN:PDF> (2011. február 6.)

²³² Proposal for a Council Regulation setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; COM(2006) 829 final; pp. 1-290.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0829:FIN:EN:PDF> (2011. február 6.)

biztonság növelését az export-ellenőrzés hatékonyságának fokozásával; 2) átláthatóbb szabályozás mellett a gazdasági szereplők adminisztrációs terheinek lehetséges csökkentését, valamint 3) az export-ellenőrzés koordinációjának növelését nemzetközi szinten. A javaslatokat ismét hosszas vita követte a tagállamok között, melyek közül a legmeghatározóbb a brókertevékenységekre és a tranzitra vonatkozó ellenőrzés kiterjesztése volt.

A közösségi jogra támaszkodó és a CFSP-mechanizmusokat egyidejűleg alkalmazó szerkezet nem biztosította sem a kellő hatékonyságot, sem pedig az elvárt egységet.²³³ Az 1334/2000-es rendelet végül azt igazolta, hogy a kettős felhasználású termékek és szolgáltatások ellenőrzésének pillérközi megközelítése nem bizonyult a legmegfelelőbb megoldásnak.²³⁴

Mindezek alapján az Európai Unió Tanácsa 2009. május 5-én fogadta el a 428/2009/EK rendeletet²³⁵, mely ugyanazon év augusztus 27-én lépett hatályba és ezzel egyidejűleg hatályon kívül helyezte a 1334/2000/EK rendeletet. A legújabb rendelet érdemben kiegészítette a korábbi szabályozást, illetve magába olvasztotta az új javaslatokat.

A 428/2009/EK rendelet alapján az EU kettős felhasználású export-ellenőrző rezsimének legfontosabb elemei²³⁶:

A rendelet legfőbb elve, hogy egy ellenőrzött termék nem hagyhatja el az EU vámterületét vonatkozó exportengedély nélkül. Az ellenőrzött termékek listáját a rendelet 1. melléklete tartalmazza, mely 10 kategóriára oszlik, pl. a 0. kategória a nukleáris anyagok, berendezések és létesítményeket, míg a 9. a légtér- és hajórendszereket tartalmazza. Minden egyes kategória 5 alkategóriát tartalmaz: A (rendszerek, berendezések és alkatrészek); B (tesztelő, ellenőrző és termelő berendezések); C (anyagok), D (szoftver) és E (technológiák). Korrelációs tábla mutatja a Vámtarifakódokat a kettős felhasználású kódokkal. Az ellenőrzött termékek listája a nemzetközi export-ellenőrző rezsimek (AG, NSG, WA, MTCR) által elfogadott listákon alapszik.

²³³ GAZDAG, Ferenc: Nonproliferációs kérdések az EU politikájában; Külügyi Szemle; 2004. évi 3-4. szám; p. 17.

²³⁴ KOUTRAKOS, Panos: Trade, Foreign Policy and Defence in EU Constitutional Law; Hart; Oxford; 2001; p. 221.

²³⁵ Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items; Official Journal L 134; 29 May 2009; pp. 1–269.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:EN:PDF> (2011. február 1.)

²³⁶ Ibid.

A rendelet négyféle exportengedélyre hivatkozik:

- A Közösségi Általános Exportengedély felöleli a legtöbb ellenőrzött termékek exportját hét államba (Ausztrália, Japán, Kanada, Norvégia, Svájc, Új-Zéland, USA). Ezen engedély alapján egyedi exportengedély nélkül lehet ezekbe az államokba ellenőrzött termékeket szállítani.
- A Nemzeti Általános Exportengedélyt az egyes tagállamok tudják kiadni a rendelet 9. cikkelyének feltételei alapján. Ezeknek az engedélyeknek összhangban kell lenniük a létező Közösségi Általános Exportengedélyekkel és nem tartalmazhatja a 2. melléklet 2. részében található termékeket. A nemzeti általános exportengedélyt a kibocsátó tagállam hivatalos lapjában kell közzétenni. Jelenleg hét tagállam (Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Hollandia, Németország, Olaszország és Svédország) élt ezzel a jogával. Magyarország tervezi ilyen engedély kibocsátását.
- A Globális Exportengedélyt egy exportőr kaphatja meg és néhány terméket és végfelhasználót és/vagy államot foglalhat magába.
- Az Egyéni Exportengedélyek egy exportőr részére, egy exportra, egy végfelhasználó részére vonatkoznak.

Az egységes piacon a kettős felhasználású termékek - néhány kivételtől eltekintve - szabadon áramolhatnak. A 4. mellékletben található lista részletezi azokat a termékeket, amelyek transzferje a közösségen belül ellenőrzött, így értelemszerűen engedélyhez is kötött.

A tagállamok nemzeti szinten ellenőrizhetik további, nem listás kettős felhasználású termékek exportját a 428/2009 rendelet 4. és 8. cikke alapján („fogj meg mindent” klauzula). Általános gyakorlati intézkedésként nagyon ajánlott, hogy az exportőr részletekért a releváns nemzeti jogszabályhoz forduljon annak megvizsgálása érdekében, hogy ellenőrzés alá vontak-e nem listás termékeket, ami a saját tranzakciójára is vonatkozik.²³⁷

2008 decemberében a Tanács elfogadta a közös „legjobb gyakorlatot” a Végfelhasználó Nyilatkozatokkal kapcsolatban, és különösen az ilyen nyilatkozatok tartalmának közös elemeit érintően.

²³⁷ Ibid.

2008. december 16-án a Bizottság kibocsájtott egy javaslatot új Közösségi Általános Exportengedélyek létrehozására.²³⁸ A javaslat alacsony értékű hajószállítmányokat, javítás utáni exportokat, kiállításra történő exportokat, bizonyos számítógép alkatrészek exportjait, telekommunikációs és információ-biztonsági termékek exportjait, valamint bizonyos vegyi anyagok exportjait tartalmazza. A javaslatot a Tanács és az Európai Parlament még tárgyalja.

A proliferációs veszélyt erősítette az a félelem, hogy az EU kettős felhasználású export-ellenőrző rendelet új, egyedülálló pillér szerkezete egy olyan helyzetet teremthet, amelyben a kereskedelmi megfontolások érvényesülnek a biztonsági aggodalmakkal szemben.²³⁹

Sajnálatosan sem az előző bővítések során, sem pedig a jövőbeni csatlakozási tárgyalások folyamán az export-ellenőrzési koordináció nem tartozik a legfontosabb ügyek közé.²⁴⁰ A következő EU-bővítések kapcsán a kandidáló országok közül Törökország, Horvátország és Macedónia már bizonyossá tette, hogy az *acquis*-kat beépítette saját jogrendjébe. Az EU aktívan támogatja Horvátország részes állammá válását minden rezsimben, ahol az kérte²⁴¹ (a WA-nak, NSG-nek és AG-nek már tagja).

A 2004-es és 2007-es bővítések komoly aggodalmat jelentenek a régi tagállamoknak. Az új tagállamokról, amelyek közül a legtöbb a hidegháború alatt a CoCom rezsim másik oldalán volt, úgy gondolták, hogy az export-ellenőrző elvekről nincs közös örökségük a régi tagállamokkal, akár technikai, akár adminisztratív oldalról vizsgáljuk a területet. Néhányuk a csatlakozás időpontjában nem volt részes állama a non-proliférációs rezsimnek, és bár elfogadták az *acquis*-kat, az 1334/2000/EK tanácsi rendelet végrehatásának hatékonysága komolyan kérdéses volt. Néhány tagállam továbbá közvetlenül határos az egykori Szovjetunió

²³⁸ Proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 1334/2000 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; Brussels; 16 December 2008; COM(2008) 854 final; pp. 1-26.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0854:FIN:EN:PDF> (2011. február 1.); pp. 7-25.

²³⁹ SCHMITT, Burkard: A common European export policy for defence and dual-use items?; Occasional Paper No. 25, May 2001; pp. 1-33.; online: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ025.pdf> (2011. február 4.); p. 17.

²⁴⁰ JONES, Scott A.: EU Enlargement: Implications for EU and Multilateral Export Controls; The Nonproliferation Review; Vol 10, No. 2; Summer 2003; pp. 80-89.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/102jones.pdf> (2011. február 4.); p. 83.

²⁴¹ Fact sheet Dual-use export controls in the European Union, online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/december/tradoc_145611.pdf (2011. február 4.)

köztársaságaival, Oroszországgal, Ukrajnával és Moldovával, ahol az export-ellenőrzés és a fegyverzet-ellenőrzés sokkal lazább, mint az EU-ban. Különösen Ciprus van nagyon különleges helyzetben, ahol a belső konfliktus miatt a központi kormányzat nem képes a fegyverek és kettős felhasználású termékek kereskedelmét teljes módon ellenőrizni. Az új tagállamoknak a WMD-hez kapcsolódó hazai technológiájuk nem magas és relatíve kevés exportengedélyt adnak ki évente (átlagban 300-1300 darabot, míg a nagy tagállamok 30 000-t). Hosszú időn át a tagállamok akaratán múlt, hogy végrehajtsák az ellenőrzést, mert ez szolgálta az érdekeiket. Ma azonban a tagállamok érdeke nem a nemzetközi biztonság védelmezése, hanem a saját rövidtávú gazdasági érdekeik támogatása.²⁴²

Mindezek alapján látható, hogy nagyon kényes az egyensúly az Európai Bizottság és a tagállamok kompetenciája között; a kis és nagy tagállamok között; valamint a biztonsági és gazdasági érdekek között. Az európai ipar perspektívájából ellentmondásosnak tűnik, hogy az EU támogatja az exportot és a nemzetközi versenyt, miközben szabályozza és visszatartja a termékek exportját. Európának szüksége van egy biztos és megbízható export-ellenőrző rendszerre. Ha az európai rendszer nem megbízható, alááshatja a nemzetközi biztonság stabilitását. Európa felelőssége tehát, hogy az exportőr termékeit jó kezekbe exportálja. Röviden: az EU érdeke az export-ellenőrző rendszerének javítása, mert ez hitelesítené a csúcstechnológiai kettős felhasználású termékek és technológiák exportjait.²⁴³

3.4. Az EU-rezsim gyakorlati működése²⁴⁴

Egységes elvek léteznek a végrehajtásban, melyek minden egyes tagállamra kötelezőek. Ilyenek többek között az engedélyezés és megtagadás folyamata, az „alá nem ásás” és a „fogj meg mindent” klauzula, valamint az információ-megosztás jelentősége.

3.4.1. Az engedélyezés, illetve megtagadás folyamata

A tagállamok hatóságai, melyek kormányuknak felelősek, minden ellenőrzött

²⁴² SUZUKI, Kazuto: Between Trade and Security: Eu's Export Control Regime and Its Globale Role; Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference; May 17-19, 2007; Montreal, Canada; pp. 1-16.; online: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/suzuki-k-04f.pdf> (2011. február 4.); pp. 11-12.

²⁴³ Ibid.; pp. 15-16.

²⁴⁴ MINTÁL, Noémi: Az Európai Unió és a proliferáció elleni küzdelem; Új Honvédségi Szemle; 2007. évi 8. szám; pp. 10-18.; online: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsesegi_szemle/az_europai_unio_es_a (2011. február 1.); pp. 12-17.

termék exportkérelmét egyedi döntésekkel hagyják jóvá, vagy utasítják el. Az Európai Unió kettős felhasználású export-ellenőrző rendszerét a tagállamok arra használják, hogy elősegítsék a non-proliferációval kapcsolatos nemzeti kötelezettségeik megvalósulását az EU egységes piacán.

Az exportengedély-kérelmet mindig abban a tagállamban kell benyújtani, amelyben az exportőr székel. Az arról való döntést, hogy jóváhagynak, vagy elutasítanak egy adott ügyletet, az illetékes tagállam a saját nemzeti hatóságán keresztül hozza meg. Azonban nemzetközi non-proliferációs rezsimek tagjaként figyelembe kell vennie többek között az azokban vállalt kötelezettségeit, valamint az EU, ENSZ BT és EBESZ szankciókat is, továbbá az EU Code of Conduct-ját²⁴⁵ a fegyver-export vonatkozásában, továbbá a végfelhasználót és a diverzió veszélyét.²⁴⁶

A tagállamok megegyeztek abban, hogy egy EU tagállam által kibocsátott exportengedélyt az Unió egész vámterületén hatályosnak tekintik. A tagállamoknak, valamint az exportáló cégeknek a jogszabály értelmében meg kell őrizniük a kettős felhasználású exportról szóló dokumentációkat, hogy egy későbbi ellenőrzés folyamán könnyebben tisztázható legyen a tranzakció.

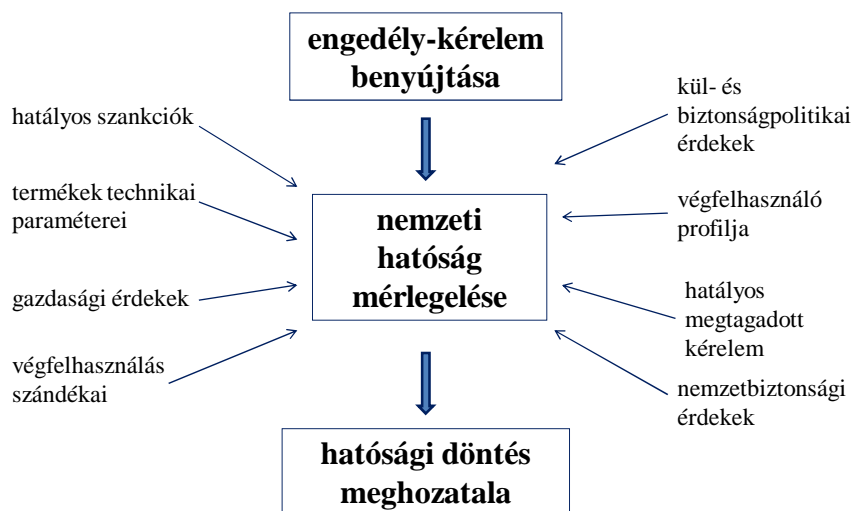
A nemzetközi non-proliferációs rezsimek terméklista-változásaival összhangban a tagállamok és az Európai Bizottság rendszeres, utólagos módosításokkal naprakész állapotba hozza a termékjegyzékeket, melyek a vonatkozó tanácsi rendelet mellékleteit képezik. Ezek a listák meghatározzák, hogy egy bizonyos export esetén szükség van-e engedélyre, és ha igen, mely egyéni szabályozásokat és eljárásokat használják a nemzeti hatóságok a döntéshozatal folyamán, hogy jóváhagyják vagy megtagadják az exportot.

Néhány országban az exportőrök rutinszerűen kérnek nem kötelező erejű állásfoglalásokat, még mielőtt beadnának egy hivatalos exportengedély-kérelmet. Ezzel tesztelik, vajon egy bizonyos exportra a nemzeti hatóságok megadnák-e az engedélyt, vagy sem. Ha azt a választ kapják, hogy nem adnák ki az engedélyt, lehet, hogy nem folytatják az exportot, nem is adnak be rá kérelmet. Mivel azonban nem kértek engedélyt, magától értetődik, hogy nem volt kérelem-megtagadás sem. Annak

²⁴⁵ EU Code of Conduct for Arms Exports; 8 June 1998; pp. 1-6.; online: http://www.smallarmssurvey.org/files/portal/issueareas/measures/Measur_pdf/r_%20measur_pdf/European%20Union/EUCodeofConduct%20080698.pdf (2011. február 3.)

²⁴⁶ RÉCSEI, Mihály: A nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzése 1. rész; Szakmai szemle; 2009. évi 4. szám; pp. 23-43.; p. 40.

a hatóságnak, amely kiadta ezt a nem kötelező érvényű véleményt, el kell döntenie: megosztja azt az információt rezsimbeli partnereivel, hogy az érintett exportőr az EU vámterületéről ki kíván vinni bizonyos termékeket, vagy sem.

3. ábra: A nemzeti hatóságok sematikus, minimálisan mérlegelendő engedélyezési folyamata; készítette: a szerző

A kettős felhasználású exportengedély iránti kérelem több okból is megtagadható: például 1) adminisztratív vagy technikai okokból (amikor téves, pontatlan vagy nem teljes információkat tartalmaz az engedély-kérelem); 2) a kérelem nem kapcsolódik a nemzetközi export-ellenőrző rezsimek célkitűzéseéhez, valamint 3) nemzeti kül- és biztonságpolitikai megfontolásokból. Ez utóbbi megtagadási indok számos exportőr számára nem értelmezhető pontosan.

3.4.2. Az ellenőrzés elvei

A rezsím gyakorlatban történő végrehajtását az ellenőrzés közös elvei határozzák meg. Ezek közül a legfőbb elv, hogy a polgári kereskedelem nem áthatja alá a tagállamok alapvető biztonsági érdekeit, vagy elkötelezettségüket a non-prolifерáció terén. Ez vonatkozik a közös piacra is, mely természetesen segíti a termékek és szolgáltatások szabad áramlását.

Ennek megfelelően az ellenőrzés tárgyát képező termékek nem exportálhatóak a kivitel különböző vonatkozásainak figyelembe vétele nélkül. Ilyen

szempontok lehetnek például a 428/2009/EK tanácsi rendelet 12. cikke alapján²⁴⁷: non-proliferaációban való elkötelezettség a nemzetközi megállapodásokban; a Tanács, az ENSZ BT és EBESZ szankciói iránti elkötelezettség; nemzeti kül- és biztonságpolitika, valamint az eltérítés és a proliferáció veszélye. Könnyű ugyanis belátni, hogy az export-ellenőrzés hatékonysága csökken, ha az elutasított fél, a végfelhasználó importőr, képes szert tenni ugyanarra a termékre más államból.

A legérzékenyebb kérdések az export-ellenőrzés vonatkozásában a megtagadott engedélyekről szóló információk megosztása, valamint az „alá nem ásás” szabályai. Ez előbbi azt jelenti, hogy egy exportügyletet nem engedélyezett tagállamnak kötelezettsége az összes többi tagállamot és az Európai Bizottságot tájékoztatni az export részleteiről, beleértve az exportőrt és importőrt, valamint a termékeket is. Éppen ezért hozták létre az EU tagállamai között is a non-proliferaációs export-ellenőrzés területén az „alá nem ásás” politikáját, melynek célja ugyanaz, mint a többi export-ellenőrző rezsimben: megakadályozni, hogy a végfelhasználók kijátszhatják egymás ellen a tagállamok nemzeti export-ellenőrző rendszereit. Mivel az egységes piacon adott a termékek szabad áramlása, nem lenne más mód arra, hogy megállítsák az exportőrt: egy másik államba vigye át termékeit és onnan exportálja azokat legális export-engedéllyel.

Az új tanácsi rendelet 4. és 5. cikke azt is lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy az ENSZ BT, EU vagy EBESZ embargós országlistákon felül további országok számára is korlátozzák bizonyos kettős felhasználású termékek exportját. Más szavakkal megfogalmazva, a „fogj meg mindent” klauzula nagyon erős felhatalmazást és mérlegelési jogkört adott a tagállamok kezébe annak eldöntésére, hogy a tagállam mikor tilthat meg egy exportot.²⁴⁸

Az alábbi feltételekkel lehet a klauzulát alkalmazni²⁴⁹: 1) amikor az exportőrt informálta arról a nemzeti hatósága, hogy az exportálandó terméket részben vagy egészben WMD fejlesztésére vagy gyártására használhatják majd; 2) ha a

²⁴⁷ Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items; Official Journal L 134; 29 May 2009; pp. 1–269.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:EN:PDF> (2011. február 1.)

²⁴⁸ SUZUKI, Kazuto: Between Trade and Security: Eu's Export Control Regime and Its Globale Role; Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference; May 17-19, 2007; Montreal, Canada; pp. 1-16.; online: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/suzuki-k-04f.pdf> (2011. február 4.); pp. 6-7.

²⁴⁹ Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items; Official Journal L 134; 29 May 2009; pp. 1–269.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:EN:PDF> (2011. február 1.)

végfelhasználó országa fegyver-embargó hatálya alatt áll; 3) amikor az exportőrt informálta arról a nemzeti hatósága, hogy az exportálandó terméket részben, vagy egészben katonai célra fogják használni, valamint 4) amikor az exportőr tudomást szerez arról, hogy a terméket WMD-hez kapcsolódó tevékenységekre fogják használni. Ebben a négy esetben az exportőröknek a nemzeti hatóságokhoz kell fordulniuk exportengedélyért. Egy tagállam sem hajlandó azonban fokozottan alkalmazni ezeket az előírásokat, mert nem kívánják növelni az exportőrök terheit. Ez leginkább annak a ténynek köszönhető, hogy a „fogj meg mindent” klauzula előírásai hatalmas költségeket és nyomást gyakorolnak az iparra: az exportőr nem tudja, mely termékei - amik nem listások - mikor válhatnak az ellenőrzés célpontjává.²⁵⁰

Az engedélyezés során azt is figyelembe kell venni azonban, hogy míg a kormányok együttműködnek az export-ellenőrzés területén, iparuk és kereskedelmük versenyez egymással a nemzetközi piacon. Vagyis e szabállyal a nemzeti hatóságok a saját iparukat akár hátrányos helyzetbe is hozhatják. Éppen ezért elengedhetetlen: a kormányok bízzanak meg egymásban és abban, hogy a többiek is alkalmazzák ezeket az elveket.

Érdekes módon azonban nincs jogszabályi akadálya annak, hogy egy tagállam kiadjon exportengedélyt annak a szállítónak, akinek az exportját egy másik tagállam már megtagadta. Az engedélyt kibocsátó hatóságnak a döntés meghozatala előtt konzultálnia kell az engedélyt megtagadóval, ugyanakkor nincs arra semmilyen kötelezettsége, hogy kövesse a másik tagállam biztonsági aggodalmait.²⁵¹ A gyakorlat mégis azt mutatja, hogy a tagállamok figyelemmel vannak egymás korábbi döntéseire és követik azokat.

A probléma újabb megnyilvánulása egy állam gazdaság- és kereskedelempolitikai érdekei és nemzeti biztonsági szempontjai, valamint nemzetközi kötelezettség-vállalásai közti feszültség. Ez az elv nem jelent automatikusan embargót, tehát a nemzeti hatóságok annak ellenére engedélyezhetnek

²⁵⁰ SUZUKI, Kazuto: Between Trade and Security: Eu's Export Control Regime and Its Globale Role; Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference; May 17-19, 2007; Montreal, Canada; pp. 1-16.; online: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/suzuki-k-04f.pdf> (2011. február 4.); p. 7., valamint QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. február 6.); p. 43.

²⁵¹ SUZUKI, Kazuto: Between Trade and Security: Eu's Export Control Regime and Its Globale Role; Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference; May 17-19, 2007; Montreal, Canada; pp. 1-16.; online: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/suzuki-k-04f.pdf> (2011. február 4.); pp. 7-8.

egy adott exportot, hogy egy másik állam a lényegében azonos exportot már megtagadta. Csak meg kell magyarázniuk döntésüket a többi kormány számára.²⁵²

3.4.3. Az információk megosztása

A rendelet 13. cikke²⁵³ megköveteli a tagállamoktól, hogy tájékoztassák az Európai Bizottságot és a többi tagállamot a listák és a „fogj meg mindent” klauzula alapján megtagadott engedély-kérelmekről. Ezzel egyértelmű céljuk annak biztosítása, hogy minden egyes engedélyező hatóság a legnagyobb tudatossággal járjon el a lehetséges proliferációs veszélyekkel is számolva.

Az exportengedély megtagadásáról szóló értesítésnek tartalmaznia kell annak az országnak a nevét, amelyikben a megtagadott tranzakció végső címzettje székel, valamint a megtagadott ügylet végső címzettjének nevét és a megtagadott termék jellemzését. Ezen alapinformációkon túl az értesítésnek tartalmaznia kell egy indoklást arról, hogy az adott nemzeti hatóság miért tagadta meg a kérelmet. Ezek az információk azonban nagyon érzékeny adatokat is tartalmazhatnak, melyek egy tagállam stratégiai érdekein túl egy bizonyos cég technológiai képességeiről is tartalmazhatnak fontos információkat. Ezért a tagállamok nem szívesen teszik nyilvánosan elérhetővé ezeket az adatokat. Az e szakaszcikkről szóló magyarázat értelmében az export-ellenőrző hatóságok fontos és részletes információkat adnak át abból a célból, hogy együttműködjenek az érintett rezsimek részes államaival, valamint az EU-tagállamokkal a végfelhasználó tevékenységére vonatkozóan. A részletezés azért is fontos, hogy a partnerek megnyugodjanak: a kérelem-megtagadás megegyezik a rezsimek célkitűzéseivel és nem más nemzeti kereskedelmi érdekek mentén született. Mindazonáltal ezek az információk elárulhatnak valamit a nemzeti hírszerző erőfeszítések nagyságáról is. Ez azt jelenti, hogy a kérelmet eredetileg elutasító ország rendelkezhet olyan információkkal, melyek az elutasítást megalapozhatják a másik állam számára is. A kérdés kényes pontja, hogy az államok milyen mélységig hajlandók ilyen esetben a hírszerző forrásból származó információkat megosztani másokkal.

A kérelmek megtagadásáról szóló információk természetesen tájékoztathatnak más államot egy bizonyos termék iránti igény létezéséről is. Az

²⁵² Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items; Official Journal L 134; 29 May 2009; pp. 1–269.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:EN:PDF> (2011. február 1.)

²⁵³ Ibid.

export-ellenőrző hatóságoknak azonban bízniuk kell abban, hogy partnereik nem fogják használni ezeket az információkat annak érdekében, hogy bármilyen kereskedelmi előnyökhöz juttassák saját iparukat. Éppen azért, hogy csökkentsék ezeket a kockázatokat, a megtagadott engedély-kérelmek megosztása kiemelt üggyé vált az export-ellenőrzési együttműködésben.

A rendelet világossá tette, hogy a tagállamok nemzeti hatóságainak az Európai Bizottsággal ugyanazokat az információkat kell megosztaniuk a kérelem-megtagadásokról, mint amit egymással is megosztanak. Az „alá nem ásás” elve megkívánja, hogy az információkat köröztessék a tagállamok között és olyan speciális jellel lássák el, ami alapján az EU-tagállamok az ilyen kérelem-megtagadásokat és konzultációkat bizalmasan kezelik.

Abban az esetben, amikor a nemzeti hatósághoz olyan engedély-kérelem érkezik, ami lényegében azonos azzal, amelyet egy másik részes állam vagy EU-tagállam megtagadott, a hatályos tanácsi rendelet ugyanezen cikke²⁵⁴ értelmében konzultációt kell lefolytatni. Az Unió tagállamai nem adhatnak ki lényegében azonos exportra engedélyt anélkül, hogy ne konzultáltak volna azzal a kormánnyal, amelyik az eredeti engedélyt megtagadta. A döntést, hogy a tagállam kiadja vagy megtagadja az engedélyt a konzultációt követően, állami szinten hozzák meg. Abban az esetben azonban, ha a nemzeti hatóság azt választja, hogy kiadja az exportengedélyt annak, akinek korábban a kérelmet megtagadták, ezen döntését és részletes indokait meg kell osztania az európai uniós tagállamokkal és az Európai Bizottsággal. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy nagyon ritkán adnak ki ilyen esetekben export-engedélyeket.

Egy tagállam azon döntése, hogy kiadjon egy exportengedélyt, amit már korábban egy másik tagállam megtagadott, számos tényezően alapulhat. Lehetséges például, hogy az export nem azonos azzal, amit korábban megtagadtak. A döntés tükrözhet olyan tényezőket, mint például a végfelhasználásnak és a végfelhasználó ellenőrzéseinek különböző szemléletmódja, vagy egyszerűen csak több információval rendelkezik a lehetséges érintett programról, amelyhez az exportot szánták.

A hatékony export-ellenőrzés elengedhetetlen eszköze a fokozottabb vám ellenőrzés. A határt fizikailag elhagyó termékek ismerete, azok felismerése

²⁵⁴ Ibid.

kulcsfontosságú, hiszen a vámhivatalok képezik az utolsó ellenőrzés pontot, ahol a szállítmány (bizonyos feltételekkel) még megállítható. Számos esetben minimális különbségek lehetnek egy kizárólag engedéllyel, vagy engedély nélkül is kivihető termék között. Ezért a jövőben több figyelmet kell szentelni e tisztviselők ilyen irányú képzésének.

Mindezek alapján, a kutatási eredmények ismeretében, az alábbi javaslatok fogalmazhatók meg egy hatékonyabb EU szintű harmonizációra²⁵⁵:

- 1) számos tagállamban több erőforrás biztosítása szükséges erre a szakterületre;
- 2) szakértői hálózat létrehozása szükséges európai szinten, melynek tagjai segítik a hivatalnok export-ellenőrző munkáját,
- 3) egységes ellenőrző folyamatot kellene kialakítani, ami a későbbiekben egy központosított EU ügynökség létrehozásához vezethet, mely koordinálja és harmonizálja az eljárásokat és engedélyezési kritériumokat;
- 4) minden tagállam egységes ellenőrzési listákat kell, hogy alkalmazzon (nem lenne tehát lehetőség nemzeti listák bevezetésére a mellékleteken kívül), valamint
- 5) létre kellene hozni európai szinten egy harmonizált, közös feketelistát a külföldi entitásokról.

Bizonyos szempontból egy új CoCom-ot hoznánk létre az EU-n belül, melynek legfontosabb jellemzői az egységes döntéshozatal, ezáltal a vétó megléte, valamint az elektronikus ügyintézés. A nemzeti hatóságok hatáskörében maradhatna továbbra az ipar szereplőinek oktatása, szemináriumok szervezése, a határellenőrök képzése és a helyszíni ellenőrzés.

Összességében megállapítható, hogy az új tanácsi rendelet alkalmazkodik a globális kihívásokhoz, figyelembe veszi az Európai Bizottság ajánlásait, és egységes elveket alkot a végrehajtásra. Ezeknek köszönhetően az EU kettős felhasználású termékeket és technológiákat ellenőrző rendszere a leghatékonyabb a WMD export-ellenőrző rezsimek között.

3.5. Magyarország és a non-proliferációs exportok ellenőrzése

Hazánk a VSZ tagállamaként nem volt alapító tagja a legtöbb multilaterális

²⁵⁵ OTTOLENGHI, Emanuele: Euro-view: Dual-Use Exports; Security Europe; 25 November 2008; online: <http://www.securitycommunity.eu/modules.php?name=News&file=article&sid=102> (2011. február 4.)

export-ellenőrző rezsimeknek. A hidegháború után külpolitikánk prioritása az euro-atlanti integráció volt. Ennek keretében szükségessé vált a non-proliferációs rendszerekhez történő csatlakozás kérdése is.

3.5.1. Magyarország csatlakozik az export-ellenőrző rezsimekhez

Magyarország a nemzetközi szállítások vonatkozásában tranzit ország²⁵⁶, ezért is nagyon fontos volt hazánk számára a nemzetközi export-ellenőrzésben való részvétel. Tulajdonképpen ezen keresztül valósul meg Magyarország közvetlen szerepvállalása a WMD non-proliferációjában.²⁵⁷

1986-ben a közép-európai államok közeledni kezdtek a CoCom-hoz azért, hogy a velük szemben fennálló kereskedelmi korlátokat lebontsák. A tárgyalásokat leginkább az USA-val, mint a CoCom vezetőjével folytatták.

Magyarországon a fegyvergyártás jelentősen csökkent a nyolcvanas évek végétől kezdve, ezért az ország vezetői elfogadhatónak találták azokat a fegyverexportra vonatkozó korlátozásokat, melyeket a CoCom meghatározott annak feltételeként, hogy levegye hazánkat a listákról. 1988-ban a fegyvergyártásban dolgozó munkások száma 30 000 volt, ami 900 főre csökkent öt év alatt.²⁵⁸ A fegyvergyártás szerkezete szerencsés volt: a gyártás 75%-a nem fegyver, hanem telekommunikációs eszköz volt. 1987-ben a fegyvergyártás 80%-a a VSZ-országokkal folytatott barterkereskedelem volt. A fegyvergyártó cégek azonban nem voltak piacképesek. Csehszlovákiának, Lengyelországnak és a Szovjetunióknak sokkal jelentősebb fegyvergyártása és ezáltal fegyverexportja volt, ennek következtében a fegyver-kereskedelmi korlátozásokról szóló tárgyalások elhúzódtak.

A Grósz Károly vezette utolsó kommunista kormány 1989-ben - jelentősen hamarabb, mint más országok - tárgyalásokat kezdett a Magyarországra vonatkozó megszorítások könnyítése érdekében. 1986-ben hazánk Csehszlovákiával és Lengyelországgal nagyjából egyszerre kezdte meg saját export-ellenőrző rendszerének kiépítését, azonban a munka a különböző országokban eltérő intenzitással haladt. Ezek a rendszerek a kezdeti időszakban nem gyakorlati export-

²⁵⁶ TÖRÖK, Tibor: A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Védelmi Tanulmányok 6.; 1995.; pp. 1-90.; p. 48.

²⁵⁷ BODOR, Zsolt: Magyarország szerepe a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozásában; Budapest; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Kar; szakdolgozat; 2002.; p. 77.

²⁵⁸ HOVE, Richard Andrew – TERSCH, Eric John von: COCOM and the future of conventional arms export in the former communist bloc; Naval Postgraduate School; Monterey, California; December 1993; pp. 1-283.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA277477&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> (2011. február 3.); p. 45.

ellenőrzésként működtek, mégis nagy jelentőséggel bírtak. Az újraexport-ellenőrző rendszerek azzal a céllal működtek, hogy garanciát nyújtsanak a CoCom tagok számára - különösen az USA számára -, miszerint az ellenőrzött termékeket nem fogják harmadik országba újraexportálni, vagy hagyományos fegyverek gyártására használni.

Az első demokratikus választásokat követően az Antall-kormány folytatta és elmélyítette a tárgyalásokat a CoCom-mal. 1990 júniusában bejelentették, hogy még az év vége előtt elkészül a CoCom által megkövetelt jogszabályi háttér. Ezen előírások eredményeképpen 1990 decemberében a három állam preferenciális megfontolást kapott. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ezen országokba exportált kettős felhasználású termékek 90%-át automatikusan engedélyezték. A CoCom tagok nyomására a kedvezményezett államok képessé váltak országaikon belül a helyi ellenőrzésre. Magyarország ezt diplomáciai jegyzékben jelezte minden CoCom tagállamnak.²⁵⁹

A magyar szabályozás kialakítása előtt a kormányzati szinten vitát folytattak arról, hogy egyáltalán szükséges-e a kereskedelem szabályozása, ellenőrzése. Egyesek érvelésének alapja az volt, hogy a külkereskedelem nagymértékű liberalizált voltára való tekintettel nincs szükség arra, hogy a fegyverek és a kettős felhasználású termékek kereskedelmét ellenőrizzük. Szerencsére azonban ez az álláspont alul maradt.²⁶⁰ A Magyar Köztársaság nemzetközi és bilaterális szinten is kötelezettséget vállalt arra, hogy rendszert hoz létre a kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák hazai használatának ellenőrzésére. Ennek segítségével megakadályozhatta az olyan termékek és technológiák kereskedelmét olyan országokban, ahol ezeket a termékeket WMD gyártására használják és megsértik az emberi jogokat. Mindezek következtében hazánkat 1992. február 10-én levették a szankcionált országok listájáról.

Magyarország már 1985-ben magára nézve kötelezőnek tartotta az NSG Irányelveket és a kilencvenes évek elején ahelyett, hogy CoCom célország lett volna, kedvezményezett ország lett, továbbá 1993-ban csatlakozott az MTCR-hoz és az AG-hoz. Először bizonyítania kellett, hogy a jogszabályok és a gyakorlat szabályai

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ ÉBERT, László: Remarks to the article: Noémi Mintál: Export control of dual-use items during the cold war and in Hungary today publish in AARMS 7(3) (2008) 397-406; Academic and Applied Research in Military Science; Vol. 8, No. 3; 2009; pp.423-426.; online: <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume8/Issue3/pdf/04eber.pdf> (2011. február 2.); p. 425.

feljogosítják az országot csúcstechnológiák importjára. Később a hangsúly az export ellenőrzésére helyeződött. Az EU-hoz való csatlakozási tárgyalások alatt Magyarországnak három területen is nyilatkoznia kellett az export-ellenőrző szabályairól és gyakorlatáról²⁶¹ (atomenergia, külkereskedelmi kapcsolatok, valamint biztonság-és védelempolitika).

3.5.2. A kettős felhasználású termékek külkereskedelmének ellenőrzése

A nemzetközi kötelezettség-vállalások teljesítése érdekében a kormány még 1990-ben elfogadta a 60/1990 (X.1.) Kormányrendeletet a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák ellenőrzésére. Ez a kormányrendelet - két miniszteri rendelettel kiegészítve - jelentette az ellenőrzések jogszabályi alapját és volt hatályos egészen hazánk EU-csatlakozásáig.²⁶²

Az 1334/2000/EK tanácsi rendelet végrehajtására a magyar kormány elfogadta az 50/2004 (III.23.) Kormányrendeletet²⁶³ a kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmének szabályozására, mely nem jelentett jelentős változást az EU-csatlakozás előtti szabályozásokhoz képest.²⁶⁴ Ezt a 108/2007 (V.9.) Kormányrendelet módosította, aktualizálta. A 428/2009/EK tanácsi rendelet újdonságaival kapcsolatban a Kormány elfogadta a 13/2011 (II.11.) Kormányrendeletet a kettős felhasználású termékek külkereskedelmi forgalmának engedélyezéséről. A hatályos hazai szabályozás természetesen maximálisan összhangban van az EU előírásaival.

Az illetékes magyar nemzeti hatóság kezdetben a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumában 1990-ben létrehozott Export-ellenőrző Iroda²⁶⁵ volt - többek között a kettős felhasználású termékek export-ellenőrzése feladatainak ellátására, vagyis a CoCom által ellenőrzött hagyományos fegyverek és a kettős

²⁶¹ MINTÁL, Noémi: Export control of dual-use items during the colt war and in Hungary today; Academic and Applied Research in Military Science; Vol. 7, No. 3; 2008; pp. 397-406.; online: <http://www.zmne.hu/aarms/docs/Volume7/Issue3/pdf/01mint.pdf> (2011. február 2.); p. 402.

²⁶² SOÓS, Oszkár – VARGA, Zoltán: A magyar exportellenőrzés jelenlegi helyzete és az EU csatlakozás érdekében elvégzendő feladatok; Ipari Szemle; 1997. évi 5. szám; pp. 85–89. és 6. szám; pp. 76–78.

²⁶³ 50/2004. (III. 23.) Korm. Rendelet a kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmi forgalmának engedélyezéséről; online: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400050.KOR (2011. február 3.)

²⁶⁴ ÉBERT, László: A hadianyagok és a kettős rendeltetésű eszközök és technológiák kereskedelmi engedélyezése során felmerülő egyes „biztonsági” jellegű kérdések vizsgálata; Szakmai szemle; 2006. évi 3. szám; p. 115.

²⁶⁵ SOÓS, Oszkár – VARGA, Zoltán: A magyar exportellenőrzés jelenlegi helyzete és az EU csatlakozás érdekében elvégzendő feladatok; Ipari Szemle; 1997. évi 5. szám; pp. 85–89. és 6. szám; pp. 76–78.

felhasználású termékek és technológiák engedélyezése és azok hazai használatának ellenőrzése céljával. E feladatok ellátásának következtében a nemzetközi export-ellenőrző rezsimekhez is csatlakozott hazánk, valamit alapító tagja volt a WA-nak.

A kormányzati és szervezeti változások következtében ma a Nemzetgazdasági Minisztérium felügyelete alá tartozó Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) a nemzeti hatóság, mely felelős a kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmének ellenőrzéséért. A gyakorlati munkát a Hivatal Haditechnikai és Exportellenőrzési Hatóságának Exportellenőrzési Osztálya végzi.²⁶⁶

Az exportengedély iránti kérelmet a Hivatal Ügyfélszolgálati Irodáján lehet benyújtani. A formailag hiánytalanul és hibátlanul kitöltött kérelmeket átveszik, ezzel elkezdődik az engedélyezés folyamata. Az engedély-kérelem adatait egy elektronikus adatbázisban rögzítik, innentől minden elektronikusan zajlik. Az Exportellenőrzési Osztály munkatársai ellenőrzik a kérvényt, majd az olyan kérdésekre igyekeznek választ találni, mint például a végfelhasználó civil cég-e, van-e weboldala, az állított végfelhasználás összhangban van-e a végfelhasználó tevékenységével, a termék ellenőrzési jegyzékszama megfelelő-e. Mindezek után az elutasított engedélyeket tartalmazó EU-s és más nemzetközi export-ellenőrző rezsimek adatbázisaiban, valamint a szankciós listákon ellenőrzik az adott export-ügyletet, külön figyelve a termékre, a végfelhasználó országra és a végfelhasználásra.

A Hivatalnak minden exportkérelem esetén konzultációs kötelessége van a Külügyminisztériummal, valamint az export tárgyától függően a Belügyminisztériummal, a Nemzeti Adó- és Vámhivatallal, az Országos Atomenergia Hivatallal és a kompetens nemzetbiztonsági szolgálattal.²⁶⁷ Egy engedély csak abban az esetben adható ki, ha az összes megkérdezett ugyanazon a véleményen van. Már egy ellenvélemény esetében is meg kell tagadnia a Hivatalnak az exportengedély kiadását.

Minderre a munkára a Hivatalnak 30 nap áll rendelkezésre.²⁶⁸ Ha az összes

²⁶⁶ RÉCSEI, Mihály: A hadiipari gyártással és kereskedelemmel, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzésével kapcsolatos eljárási rend 2. rész; Szakmai szemle; 2010. évi 1. szám; pp. 36-60.; p. 46.

²⁶⁷ RÉCSEI, Mihály: A hadiipari gyártással és kereskedelemmel, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzésével kapcsolatos eljárási rend 3. rész; Szakmai szemle; 2010. évi 2. szám; pp. 6-21.; p. 10.

²⁶⁸ 2004. évi CXL. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól; 33.§ (1); online: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0400140.tv×hift=1 (2011. február 2.)

szükséges információ összegyűlt, a Hivatal meghozza a döntést: kiadja vagy megtagadja az exportengedély kiadását. Az egyéni exportengedély egy évig érvényes és további egy évvel hosszabbítható.

A Hivatal az engedély-kérelmet elutasítja, a hatályos engedélyeket visszavonja, vagy felfüggeszti (melyről a Vámhatóságot a Hivatal haladéktalanul tájékoztatja), amennyiben:

- a 428/2009/EK tanácsi rendelet 12. cikke szerinti feltételek nem teljesülnek;
- a Hivatal tudomást szerez arról, hogy az exportőr, vagy az üzleti partnere a kettős felhasználású termékekre vonatkozó jogszabályokat, vagy nemzetközi előírásokat megsértik, ezekkel ellentétes tevékenységet folytatnak;
- az exportőr az engedélyhez kapcsolódó bármely feltételt nem teljesíti, vagy valótlan adatokat közöl;
- a Magyar Köztársaságnak a nemzetközi non-proliferációs rezsimekben és egyéb nemzetközi megállapodásokban vállalt kötelezettségei teljesítését, illetve nemzetbiztonsági érdekeit sérti, vagy veszélyezteti;
- a kérelmező a Hivatal által jóváhagyott belső export-ellenőrzési rendszerét a jogszabályban, illetve az engedélyben meghatározott feltételektől eltérően működteti.

A kormányrendelet kötelezettségeinek megsértése esetén 100.000-tól 10.000.000 Ft-ig terjedő bírság róható ki. A bírság megállapítására a Hivatal jogosult.

A listás termékek és az ahhoz kapcsolódó technológia exportja bármely fent részletezett formájában a hatályos jogszabályoknak megfelelően engedélyköteles. A nem listás, de a célország és egyéb szempontok figyelembevételével érzékeny exportügyletet a Hivatal - a fent említett szabályok szerint - bármely megnyilvánulási formájában ellenőrzés alá vonhatja. A „fogj meg mindent” klauzula 1994 óta biztosítja a nemzeti hatóság számára azt a rugalmasságot, aminek következtében az ügylet összes körülményére tekintettel ellenőrzés alá vonhatja az ellenőrzési listán nem szereplő termékek, annak hordozó eszközei vagy a kapcsolódó technológia exportját is.²⁶⁹ A Hatóság a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, elsősorban a proliferációra érzékeny országokba irányuló exportot vonja szigorúbb ellenőrzés alá, a terméklista kiterjesztő értelmezésével. Mint utaltunk rá korábban, az „alá nem

²⁶⁹ SOÓS, Oszkár – VARGA, Zoltán: A magyar exportellenőrzés jelenlegi helyzete és az EU csatlakozás érdekében elvégzendő feladatok; 1997. évi 5. szám; pp. 85-89.; pp. 88-89.

ásás” is fontos elve a rezsimeknek. Hazánk természetesen ezt az elvet is maradéktalanul végrehajtja az ellenőrzések és információ-megosztások során.

Látható tehát, hogy hazánk is alapvetően kereskedelempolitikai és nem biztonságpolitikai kérdésként kezeli e termékek külkereskedelmét. Ugyanakkor mégis fontos szerepet szán a biztonságnak és a nemzetközi rezsimekben vállalt kötelezettségek teljesítésének, hiszen egy engedély kiadása előtt a Hivatalnak minden egyes esetben egyeztetnie kell a Külügyminisztérium Biztonságpolitikai és Non-proliférációs Főosztályával.

Az ITT ellenőrzése²⁷⁰ jelentős kihívás elé állítja a részes államokat. Ezek exportja alapvetően két módon történhet: 1) a Közösség vámterületén kívül bárki számára történő átadással (akár közösségi személynek is), vagy 2) Közösségen kívüli személynek bárhol (akár a Közösségen belül is). Ezekben az esetekben az export természetes személyek határátlépésével valósul meg. Az első esetben a közösségi illetékességű személy utazik a Közösségen kívülre, míg a második esetben Közösségen kívüli személy utazik a Közösség területére.

Sajátos módon megvalósuló ITT-t hoz létre az úgynevezett rendelkezésre bocsátás (hozzáférés biztosítását), ami lehet pl.: technológiára vonatkozó akták, vagy erről számítógépen tárolt adatok, információk, leírások stb. formájában, elektronikus tárhelyek megnyitásával és rendelkezésre bocsátásával, intranet hozzáférés biztosításával, FTP tárhelyek létrehozásával, stb.

A Hatóság nemzetközi és uniós tapasztalatokra támaszkodva az ITT-ben a felsőoktatási intézményeket, kutatóközpontokat és a hasonló területen tevékenykedő cégeket találta leginkább érintettnek. A Hatóságnak nem célja a kutatás, vagy oktatás szabadságának korlátozása, csak a Kormány által kijelölt feladatát kívánja ellátni a vonatkozó jogszabályok keretein belül.

Az exportőr kötelezettségeinek, illetve az ellenőrzött termékekkel és technológiákkal kapcsolatos előírások megtartását a Hivatal, valamint a Vám- és Pénzügyőrség jogosult ellenőrizni. Az ellenőrző szerv felhívására a származást az eladó ország illetékes szervezete által kiállított, a közösségi vámszabályokban meghatározott okmányokkal kell igazolni.

²⁷⁰ Exportellenőrzési Hírlevél 2009. májusi különszám; Alkalmi kiadvány; Kiadja: Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal Haditechnikai és Exportellenőrzési Hatóság Exportellenőrzési Osztálya; szerkesztő: dr. Stefán László vezető-tanácsos; Szerkesztőbizottság: Kocsis Gyula főosztályvezető, Lillafüredi-Nagy Barbara, Kalmár László, Polgár Anita; pp. 1-6.; online: http://www.mkeh.gov.hu/haditechnika/EU/kettos_felhasznalasu (2011. február 3.); pp. 4-5.

3.6. Részkövetkeztetések

A harmadik fejezet egy nemzetközi szervezet, az Európai Unió és Magyarország non-proliferációs polémiáit vizsgálta. Az integrációbarát gazdasági érdekek által dominált nemzetállamoknak szükségessé vált felülvizsgálniuk eddigi erőfeszítéseiket, valamint kialakítaniuk közös álláspontjukat a non-proliferáció terén. Ennek következtében ma az EU a WMD elterjedésének megakadályozásában a legjelentősebb, széles körű felelősséget vállaló nemzetközi szereplők közé tartozik: igyekszik reagálni a világban történő változásokra, valamint szoros kapcsolatot tart az exportőr cégekkel. A kereskedelmi akadályok leépítésének szándéka és az azt megnehezítő engedélyezési kötelezettség közti dilemma jellemzi az EU-tagállamok és a globalizálódó világ relációját. Az Európai Biztonsági Stratégia világossá tette, hogy a szervezet nem hanyagolhatja el a non-proliferációs veszélyeket, ami tagállamainak, lakosságának és érdekeinek biztonságát fenyegeti az egész világon. Ezért az EU célkitűzése, hogy világszerte megelőzze, elrettentse, megállítsa, és ahol lehetséges, felszámolja az aggodalomra okot adó proliferációs programokat. Vizsgálati szempontként szolgált továbbá a nemzetközi biztonság megóvása érdekében létrehozott közösségi export-ellenőrző rendszer a kettős felhasználású termékek területén. A harmadik fejezet bemutatta és elemezte ezen felül az export-ellenőrző rendszer közös elemeit, elveit, eljárásait, valamint a magyarországi engedélyezési gyakorlatot és annak hatékonyságát az integráció elmélyülésével.

Az EU kettős felhasználású termékeinek export-ellenőrzése mindig is sokat vitatott ügy volt. Amíg az ilyen termékek exportja és néha külkereskedelme ellenőrzésének szükségessége soha nem volt kérdéses, az Unió és különösen az Európai Közösség hatásköre ellenállásra készített néhány tagállamot. Ennek okai: 1) a kettős felhasználású termékek különleges természeténél fogva nem hasonlít sem a termékek és szolgáltatások, sem pedig a fegyverek sztenderdjeihez, valamint 2) a kettős felhasználású termékek kereskedelme közvetlenül tárgyát képezi az olyan speciális külpolitikai aggodalmaknak, mint a non-proliferáció és a terrorizmus. Emiatt a tagállamok mindig úgy gondolták, hogy a kettős felhasználású termékek ellenőrzésének politikailag és lehetőleg jogilag is a saját, kizárólagos hatáskörükben kell maradnia. Eleinte ugyanis vonakodtak attól, hogy EK rendelet alapján ellenőrizzék a nevezett termékek külkereskedelmét. A közös piac miatt azonban elfogadtak néhány közösségi szabályt annak érdekében, hogy fenntartsák nemzeti

export-ellenőrző rendszerükkel kapcsolatos hatáskörüket. Az ilyen bizonytalan helyzet EU-szintű politika létrehozásához vezetett az 1994-es első rendelet óta és ez magyarázza a jelenlegi rendszer bonyolultságát.²⁷¹

Az Unió összes tagállamának és az EU intézményeinek kollektív felelősségük van a WMD veszélyének a megelőzésében, hiszen azáltal aktívan hozzájárulnak a proliferáció elleni küzdelemhez. Mindezeket figyelembe véve új rendeletet alkottak, mely kiterjed a tranzit, a technológiák elérhetővé tételének, valamint a brókertevékenységek ellenőrzésére is.

Megállapítható, hogy „míg az európaiak elvileg egyesültek a WMD elleni küzdelemben, csak ritkán tűnnek képesnek arra, hogy politikai és gazdasági kérdésekben egyaránt egyetértsenek. (...) Valóban könnyebb meghátrálni a nemzeti érdekeik és hagyományos képviselt álláspontjaik védelmében, mint megkísérelni konszenzust elérni.”²⁷²

EU-tagállamként Magyarország maximálisan végrehajtja az EU közösségi jogszabályait, s nem gördít szigorúbb nemzeti akadályokat külkereskedői exportja útjába. Hazánk alapvetően kereskedelempolitikai kérdésként kezeli a WMD export-ellenőrzést oly módon, hogy ezek a vállalatok számos esetben tőle csak egy korlátozottan függő nemzetközi keretben jöttek létre. Magyarország célja ezen a területen: 1) megtalálni a helyes egyensúlyt a biztonság védelme és a kereskedelmi akadályok leépítésének szándéka között, valamint 2) előmozdítani a magyar és az európai ipar versenyképességének támogatását és fenntartását, csúcstechnológiai munkahelyek teremtését. Hazánk az EU soros elnökeként is ezeket az elveket képviseli.

²⁷¹ QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf (2011. február 6.); p. 45.

²⁷² GRAND, Camille: The European Union and the Non-proliferation of Nuclear Weapons; Challiot paper 37; Paris: WEU Institute for Security Studies; January 2000; pp. 1-67.; pp. 25-32.

4. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK PROBLÉMÁI

*„Az emberek most már megértik a non-proliferáció jelentőségét,
de gyakran azt még nem értik, hogyan működik.
Az export-ellenőrzés az, ahol a non-proliferáció valósággá válik.
Azt próbáljuk megelőzni, hogy ellenőrzött termékek rossz kezekbe kerüljenek.”²⁷³*
Kirsten LAURIN-KOVITZ

4.1. Bevezetés

A létező export-ellenőrző rezsimek történetük folyamán elérték már néhány figyelemre méltó sikert. Fokozták a nemzetközi együttműködést a proliferációra érzékeny termékek és technológiák kereskedelmének ellenőrzése és szabályozása terén, segítették harmonizálni az államok export-ellenőrző rendszereit.²⁷⁴ Az export-ellenőrző rezsimek és a koordinált nemzetközi erőfeszítések nélkül az olyan államok, mint Észak-Korea, Irak és Irán, valamint nem állami csoportok, sokkal könnyebben hozzáfértek volna a fejlett és veszélyes fegyverzethez, technológiához.

A 21 éves időtartam (1975. NSG – 1996. WA) alatt létrehozott négy rezsim mindegyike a proliferáció egy-egy speciális területével foglalkozik. Tagságuk nagymértékben azonos. Mintegy 50 állam csatlakozott önkéntesen a rezsimekhez, amiket egymástól függetlenül hoztak létre. A második fejezetben tárgyalt gyors gazdasági fejlődés és az új biztonsági kihívások azonban jelentős kihívással szembesítik az export-ellenőrző rezsimeket.²⁷⁵

A rezsimeknek komoly hiányosságaik is vannak, hiszen nincsenek kellőképpen felkészülve arra, hogy megfeleljenek egy mindinkább összetett környezet kihívásainak, melyet a globális technológia-kereskedelem, valamint új,

²⁷³ Export controls specialist in Export Control Helps Prevent WMD Proliferation; ScienceDaily; 4 February 2005; online: <http://www.sciencedaily.com/releases/2005/02/050210003119.htm> (2011. február 3.)

²⁷⁴ BÖSE, Wade: GAO Says Multilateral Export Control Regimes Too Weak; Arms Control Today, November 2002; online: http://www.armscontrol.org/act/2002_11/gaonov02 (2011. február 1.)

²⁷⁵ ASHBOURNE, Alexandra: The United States and Multilateral Export Controls: The British Perspective; Working Paper No. 8; Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for U.S. National Security; Henry L. Stimson Center; April 2001; pp. 1-38.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper6.pdf> (2011. február 1.); p. 2.; valamint CEVASCO, Frank: Survey and Assessment: Alternative Multilateral Export Control Structures; Working Paper No. 3; Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for U.S. National Security; Henry L. Stimson Center; April 2001; pp. 1-81; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper3.pdf> (2011. február 2.); p. 12.

államon belüli fenyegetések jelentenek.²⁷⁶ A technológiai fejlődés gyors változást idéz elő a multilaterális megállapodásokban és nemzeti szabályozásokban egyaránt.²⁷⁷ A non-proliferációs export-ellenőrzés még folyamatos fejlődés mellett is egyre kevésbé hatékony. Ezért a rezsimek részes államaira nehezedik a nyomás, hogy újra kell gondolniuk hozzáállásukat a fegyverkezés szempontjából veszélyes exportok ellenőrzéséhez, mégpedig minél hamarabb.

A negyedik fejezet számba veszi a működés és hatékonyság szempontjából legfontosabb belső és külső hiányosságokat, amelyekkel a rezsimek rendelkeznek. E hiányosságok részben a történelmi körülményekből, a környezetből erednek, részben pedig a helytelen működési és politikai döntések meghozatalából.

4.2. A non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek belső problémái

Az export-ellenőrző rezsimeknek számos olyan jellemzője van, melyek alapján már nem lehetnek hatékonyak a non-proliferációs mechanizmusok.²⁷⁸ A következő két alfejezet sorra veszi azokat a hiányosságokat, amelyekkel a meglévő non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek szembesülnek, s amelyek rontják hatékonyságukat, eredményességüket. E vonatkozásban kétféle karakteres hiányosságot különíthetünk el, melyek a rezsimek a belső és külső elégtelenségei köré tömörülnek.

Az alfejezet konkrétan azokat a belső problémákat taglalja, amelyek a rezsimek minőségéből fakadnak. Ezek az következők: a rezsimek informális természete, részes államainak száma, a konszenzusos döntéshozatal és az információ-megosztás kérdései.

²⁷⁶ CIRINCIONE, Joseph (szerk.): *Repairing the Regime: Preventing the Spread of Mass Destruction*; New York; Routledge; 2000; online: <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=124> (2011. február 4.), valamint BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): *Nonproliferation Regimes At Risk*; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2011. február 1.)

²⁷⁷ KELLER, William W. – NOLAN, Janne E.: *Proliferation of Advanced Weaponry: Threat to Stability*; in KUGLER, Richard L. – FROST, Ellen L. (szerk.): *The Global Century*; Washington, D.C.; National Defence University Press; 2001; Chapter 37; pp. 785-807; online: http://permanent.access.gpo.gov/websites/nduedu/www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/Global%20Century%20-%20June%202001/C37Kelle.pdf (2011. február 7.), valamint HIRSH, Michael: *The Great Technology Giveaway*; Foreign Affairs; September/October 1998; pp. 2-9; online: <http://jya.com/giveaway.htm> (2010. január 7.)

²⁷⁸ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: *Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority*; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 13.

Az export-ellenőrző rezsimek informális természete az egyik legjelentősebb akadálya annak, hogy elérjék a non-proliférációs célkitűzéseiket. Az informális konzultációs megállapodás ugyanis gyakorlatilag csak politikai elkötelezettséget jelent. Abban az esetben azonban, ha egy részes állam nem követi a rezsimek előírásait, a többi részes államnak nincs semmiféle eszköze arra, hogy szankcionálja a szabályszegőt. Ez a megállapodási forma legjobban a kevés, hasonló gondolkodású államok politikájának koordinálásához illik, ahogyan azt a rezsimek létrehozásakor eredetileg tervezték.

Az export-ellenőrzési rezsimek informális természete a különböző rezsimek irányelvei és előírásai miatt problematikus, mert azokat nem világosan fogalmazták meg, és ezáltal lehetőséget adnak a különböző értelmezésekre. Például a WA részes államai nem voltak képesek meghatározni, mit jelent a „destabilizáló hatású felhalmozás” kifejezés, vagy hogy a hagyományos fegyverek kereskedelme potenciálisan destabilizálhatja-e valamely régiót. Ennek eredményeképpen a részes államok arra kényszerültek, hogy inkább bízzanak azokban a normákban, amelyeket nem a rezsimek hoztak létre (pl. az ENSZ BT határozata egy embargó bevezetéséről, vagy hadat viselő félről) vagy a saját állami döntéshozatali szabályaikban.²⁷⁹

A részes államok - ha érdekük úgy kívánja - néha mellőzik még azokat a döntéseket is, amiket maguk hagytak jóvá. Ezt megtehetik, hiszen a rezsimek döntései jogilag nem kötelező érvényűek. A részes államok meghagyták maguknak azt a jogot, hogy eldöntsék, mely szabályokat akarják átvezetni saját export-ellenőrzési rendszerükbe, és hogyan alkalmazzák majd azokat.²⁸⁰ Sőt, ha egy részes állam nem veszi figyelembe kötelezettség-vállalásait, más részes államok nem tudnak többet tenni, mint megpróbálják szégyenbe hozni a szabálysértőt. A rezsimek előírásai ugyanis nem foglalnak magukba az engedetlen államok számára kirovandó büntetéseket. Ezért, ha egy részes állam fegyverekhez kapcsolódó termékeket exportál a legérzékenyebb végfelhasználókhoz, nincs hivatalos előírás ezen államok rezsimekből történő kizárására, vagy szankcionálására. Másként fogalmazva: az államok megegyeztek abban, hogy érvényre juttatják multilaterális export-ellenőrző

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; Technology CEO Council; January 1994; online: <http://www.techceocouncil.org/reports/57-perspectives-on-export-control-policy-the-need-for-fundamental-reform-> (2011. február 7.)

elkötelezettségüket, de nincs eljárás egy ország megbüntetésére, amely nem teljesíti a saját export-ellenőrző jogszabályait.²⁸¹ Például az NSG tagjai - kettő kivételével - egyetértettek abban, hogy Oroszország 2001. januári Indiába történő nukleáris fűtőanyag szállítása összeegyeztethetetlen volt Oroszország NSG kötelezettségvállalásaival, nem tudtak többet tenni, mint intenzív tárgyalások keretében megpróbálták lebeszélni Moszkvát, hogy ne folytassa az ügyletet.²⁸²

A rezsimek fontos hiányossága továbbá, hogy egy részes állam export-ellenőrzésének végrehajtása alááshatja a rezsimek harmonizációs célkitűzéseit azzal is, ha egy terméket másképpen ellenőriz, mint a többi állam. Ez abból eredhet, hogy néhány részes államnak jelentősen hosszabb ideig tart egy megállapodott változás adaptálása saját jogszabályaiba, mint a többinek.²⁸³ Ebből logikusan következik, hogy az export-ellenőrzést addig nem lehet konzisztensen felhasználni, amíg a rezsimekhez csatlakozott államoknak nincs hatékony export-ellenőrző rendszerük. Kötelező érvényű és következetes értelmezésű irányelvek hiányában tehát az államok képesek úgy igazítani export-politikájukat, hogy az megfeleljen más gazdasági, vagy politikai céloknak, amelyek ellentmondásba kerülhetnek a multilaterális rezsimek szándékával.²⁸⁴

Az export-ellenőrző rezsimek részes államai nem végeztek megfelelő munkát a vonatkozó jogszabályok betartásával, kikényszerítésével. Ami még rosszabb, a rezsimek nem hoztak létre sztenderdeket ezekhez a folyamatokhoz, sem explicit módon meghatározott „legjobb gyakorlatot” a vámhivatalnokok, vagy az engedélyezési hivatalnokok képzésére.

Nagyon fontos lenne, azonban jelenleg nem harmonizált az ellenőrző hivatalnokok kiképzése sem a lényegi alapelemek, sem pedig a „legjobb gyakorlatok” vonatkozásában. A rezsimek részes államainak arra kellene törekedniük, hogy egységesítsék a legfontosabb kereskedelmi dokumentumokat (pl. export-nyilatkozatokat) és szakkifejezéseket azzal a céllal, hogy fokozzák a

²⁸¹ BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); p. 96.

²⁸² Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf> (2011. február 4.); p. 23.

²⁸³ Ibid.; p. 18.

²⁸⁴ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 13.

vámügynökök WMD-hez kapcsolódó kereskedelem-ellenőrzésének képességét.²⁸⁵

Az export-ellenőrző rezsimek hitelessége csorbát szenved a fejlődő államok kritikái miatt is. Azzal vádolják a részes államokat, hogy kihasználják a rezsimeket amiatt, mert fenntartják monopóliumukat a fejlett technológia felett. Ezáltal megakadályozzák a fejlődést a szegény országokban, valamint megelőzik a kereskedelmi riválisok érvényesülését.²⁸⁶

A hidegháború vége óta a rezsimek részes államainak száma folyamatosan nő, ami alapjában véve hasznos, hiszen a bővítés az export-ellenőrzésben elkötelezett államok számának növekedését jelenti. Ezzel párhuzamosan azonban az eredeti tagsági kritériumok fokozatosan felhígulhatnak. Az expanziót elsősorban a non-proliferációs közösségbe vetett eufórikus hit vezette, ami a hidegháború végén még határozottabban jelentkezett, különösen az egykori Varsói Szerződés államaival kapcsolatban. A másik tényező az EU konszolidációja volt, amely közös piaccá vált, s csak néhány korlátot hagyott a termékek és szolgáltatások kereskedelme terén. Az export-ellenőrző rezsimek bővítésének egyik célja, hogy magukba foglalják az EU tagállamait, akkor még automatikus volt. Ez azt jelenti, hogy a rezsimeknek ma már nem csupán szállító államok a tagjai, hanem olyan országok is, melyek 1) nem gyártanak, vagy exportálnak proliferációra érzékeny termékeket, vagy technológiákat; 2) belépésükkor nem teljesítették maradéktalanul a rezsimek által előírt kívánalmakat.²⁸⁷ Az EU 2004-es és 2007-es bővítésével sem lett azonban minden tagállama automatikusan minden rezsimnek a tagja. A jelenlegi részes államok azt szorgalmazzák, hogy az EU új tagállamainak részes államokká kell válniuk a rezsimekben még abban az esetben is, ha nem felelnek meg teljes mértékben a tagsági előírásoknak.²⁸⁸

A rezsimek tagjai egyre nehezebben értenek egyet abban is, mely országok

²⁸⁵ Ibid.; pp. 19-20.

²⁸⁶ LATHAM, Andrew – BOW, Brian: Multilateral Export Control Regimes; Bridging the North-South Divide; International Journal; Vol. 53, No. 3; Summer 1998; pp. 465-486.; online: <http://www.jstor.org/pss/40203324> (2011. február 3.); p. 471.

²⁸⁷ GAHLAUT, Seema – ZABORSKIY, Victor: Do Regimes Have The Members They Need?; Center for International Trade and Security Working Paper; Athens; February 2003 in JONES, Scott: EU Enlargement: Implication for EU and Multilateral Export Controls; The Nonproliferation Review; Vol. 10, No. 2; Summer 2003; pp. 80-89.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/102jones.pdf> (2011. február 4.); p. 88.

²⁸⁸ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 10.

legyenek a szigorúbb ellenőrzés célpontjai. Eredetileg az export-ellenőrző rezsimeket azonos gondolkodású szállító államok alkották, nevezetesen az Amerikai Egyesült Államok és annak szövetségesei Nyugat-Európában, valamint Japán. Ezek az országok megegyeztek a fenyegetés és az arra adandó megfelelő válaszok természetében.²⁸⁹ Ma már nehezebb egyezségekre jutni, ugyanis a fent nevezett különbségek részben visszatükrözik a részes államok sokszor össze nem egyeztethető gazdasági és stratégiai érdekeit, szemléletmódjukat. Oroszország, Ukrajna és Kazahsztán például tagja néhány rezsimnek.²⁹⁰ Ezek az országok azonban komoly gazdasági problémákkal küzdenek, ezért nem engedhetik meg maguknak, hogy „elmenjenek” kétes, de jövedelmező kapcsolatokat, ügyleteket mellett például Kínával, Indiával vagy Iránnal.²⁹¹ Sokkal inkább hajlandók arra, hogy lyukakat keressenek az export-ellenőrző rezsimeken.²⁹²

A multilaterális non-proliferációs rezsimek új tagjai nem rendelkeznek a megfelelő intézményes kapacitással és forrással, hogy maradéktalanul végrehajtsák az ellenőrzést. Sok országot leginkább politikai okokból vesznek fel (vagy sem) egy-egy rezsimbe, nem pedig azért, mert megfelelően kiépített export-ellenőrző rendszerrel, valamint alapos szaktudással bíró kormánytisztviselőkkel, hivatalnokokkal rendelkezik.

Több államnak megengedték: annak ellenére csatlakozzon a multilaterális rezsimekhez, hogy hatékony export-ellenőrzésük lett volna. Ezek a rezsimek a non-proliferációs intézmények szállító államai klubjából olyan országokat magukba foglalókká alakultak át, melyek különböző érettségi fokú export-ellenőrző rendszerrel rendelkeznek. Néhány esetben azoknak az államoknak, melyek részesei akartak lenni a rezsimeknek, csak annyit kellett tenniük, hogy lemásolták azok ellenőrzési listáit és kibocsátottak export-ellenőrző jogszabályokat. Ezután egyáltalán

²⁸⁹ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 1.)

²⁹⁰ SHCHERBA, Anatoliiy: Ukraine's participation in multilateral export control regimes; Conference "Export Control in the context of security sector reform"; National Security & Defence; Vol. 42, No. 5; 2003; pp. 26-28.; online: http://www.razumkov.org.ua/eng/files/category_journal/NSD41_eng.pdf (2011. február 1.); p. 26.

²⁹¹ TENET, George: Unclassified Report to Congress on the Acquisition of Technology Relating to Weapons of Mass Destruction and Advanced Conventional Munitions; 1 January - 31 December 2004; pp. 1-11; online: http://www.dni.gov/reports/2004_unclass_report_to_NIC_DO_16Nov04.pdf (2011. február 4.)

²⁹² BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 1.)

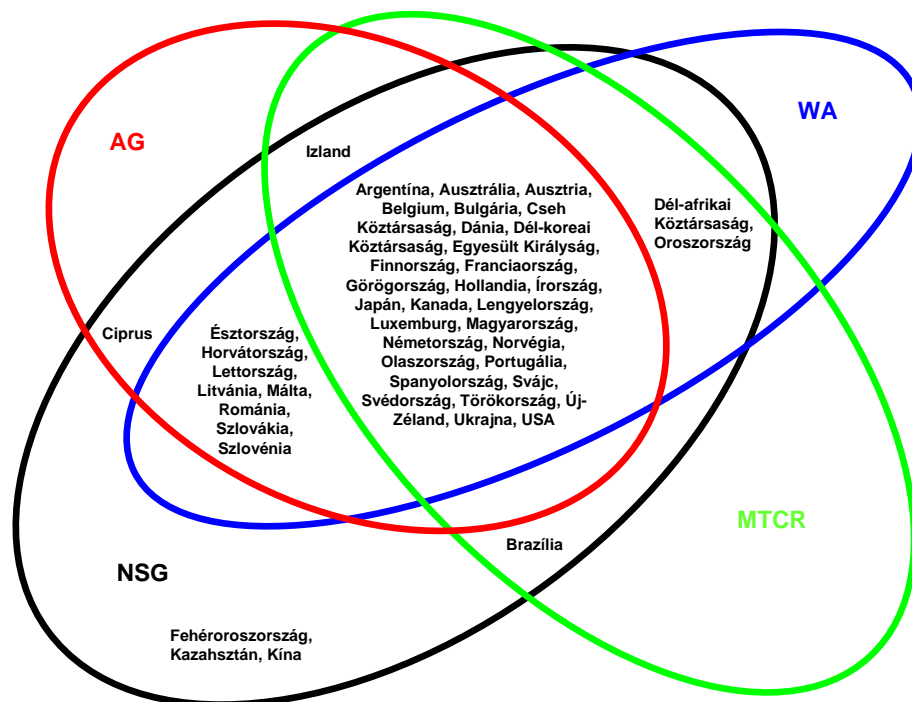
nem, vagy csak kis figyelmet fordítottak a végrehajtásra és a kikényszerítésre. Sok kisebb államban a mai napig is hiányzik, vagy a pénzügyi forrás (pl. Fehéroroszország), vagy a politikai érdek (pl. Izland), hogy képviselőket küldjenek a rezsimek üléseire. Más kelet-európai országok azért törekedtek tagságra, hogy demonstrálják a „non-proliferációs jóhiszeműségüket”, és kikövezzék az utat különböző szervezetekhez, pl. a NATO vagy az EU tagságához. A részes államok növekvő száma magasabb adminisztratív és működési költséget eredményez a rezsimeknek.²⁹³

A politikailag legjelentősebb tagsági probléma Oroszország távolmaradása az AG-tól. Az USA-ban és Európában néhány hivatalnok azonban megjegyezte, hogy az AG éppen azért a leghatékonyabb az ellenőrző rezsimek közül, mert Oroszország nem tagja.²⁹⁴

Komoly politikai akadály csökkent azáltal, hogy a részes államok többé-kevésbé ugyanazok a négy rezsimben. Ahogyan azt a 2. ábra is mutatja, 30 részes állam közös mind a négy rezsimben, 11 legalább háromban, 2 legalább kettő rezsimben, 3 részes állam csak egy rezsimben van jelen.

²⁹³ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 15.

²⁹⁴ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03 (2011. február 1.)

4. ábra: A rezsimiek egymást részben átfedő tagsága; készítette: a szerző

Neves szakírók figyelmeztetnek: új tagok különböző biztonsági érdekekkel történő felvétele a rezsimekbe azzal fenyeget, hogy aláássa az intézmény hatékonyságát.²⁹⁵ Oroszország és számos kelet-európai állam a kereskedelmi előnyök miatt csatlakoztak a non-proliférációs export-ellenőrző rezsimekhez.²⁹⁶ Oroszország és Ukrajna a legeklatásabb példái azon országoknak, amelyek emiatt csatlakoztak, és nem azért, mert meg kívánják osztani a biztonsági célkitűzéseiket.²⁹⁷ Megjegyzik továbbá, hogy Magyarország és Lengyelország motivált volt, hogy ellenőrizze a nukleáris kereskedelmet „az EU vonzása és azon szükségük miatt, hogy hasznot húzzanak a nyugati piacokhoz és technológiákhoz történő teljes hozzáférésekből.”²⁹⁸

Elméletileg az ilyen államok felvétele magában proliferációs veszélyt

²⁹⁵ CUPITT, Richard T. – KHRIPUNOV, Igor: New Strategies for the Nuclear Suppliers Group (NSG); Comparative Strategy; Vol. 16, No. 3; 1997; pp. 305-315; online: <http://www.informaworld.com/smp/ftinterface~content=a782390587~fulltext=713240930~frm=content> (2011. február 3.); p. 310.

²⁹⁶ BERTSCH, Gary K. – GRILLOT, Suzette R.: Arms on the Market; Reducing the Threat of Proliferation in the Former Soviet Union; New York; Routledge; 1998 in BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); pp. 94-95.

²⁹⁷ BAKER, John C.: Non-Proliferation Incentives for Russia and Ukraine; Adelphi Paper No. 309; International Institute for Strategic Studies; London; Oxford University Press; 1997; pp. 91; valamint JONES, Scott A.: The Evolution of the Ukrainian Export Control System: State Building and International Cooperation in BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); pp. 94-95.

²⁹⁸ MÜLLER, Harald: Nuclear Export Controls in Europe: An Introduction in MÜLLER, Harald (szerk.): Nuclear Export Controls In Europe; Brussels; European University Press; 1995; p. 26.

jelenthet, mert azok az államok, melyek részt vesznek a rezsimekben, kevésbé vizsgálják meg a rezsimen belüli kereskedelmet. Ehelyett azt feltételezik, hogy más részes államok megfelelő ellenőrzést gyakorolnak. Ezért a részes államokban székelő rossz szándékú szereplők, vagy a terrorista csoportok számára gyakorlatilag nincs akadálya annak, hogy hozzájussanak, és újra eladjanak proliferációra érzékeny termékeket.

Ráadásul az export-ellenőrző rezsimek tagsági kritériumai nem világosak és gyakran sokkal inkább külpolitikai megfontolások vezetnek, mint világosan meghatározott szabályok. Ukrajna MTCR-tagságát például az USA MTCR-on kívüli aktivitása tette lehetővé. Ukrajna a részes állami létből inkább politikai, gazdasági és biztonsági okokból húzott hasznot, mintsem az MTCR irányelvek pontos betartásából.²⁹⁹

Minden egyes export-ellenőrző rezsim konszenzus alapján hozza meg döntéseit. A konszenzus szabályok különösen makacs problémát képviselnek az összes non-proliferációs rezsimben. A rezsimek a részes államaiktól minden esetben egyhangú szavazást kívánnak meg, legyen az a politikák, a listák létrehozása, módosítása, vagy a struktúrák megváltoztatása.³⁰⁰ Ez a gyakorlat nem volt problematikus egészen addig, amíg a rezsimek részes államai kevesen voltak és relatíve homogén szemléletmóddal, politikai érdek-azonossággal rendelkeztek. A jelentős tagsági növekedés azonban komoly problémát okoz a döntéshozatali folyamatban is. Oroszország, Kína és Ukrajna például merőben eltérő szemlélettel rendelkezik a biztonságot érintő ügyekről, ezzel is nehezen elérhetővé téve a konszenzust. A konszenzussal szabály miatt egyetlen konok állam, legyen az nagyobb szállító, vagy tranzit állam, meghiúsíthatja az összes többi tag erőfeszítéseit.³⁰¹ Amíg ezt a szabályt nem módosítják, óriási nehézségbe ütközhet akár az egyszerű kérdések megoldása is.

A konszenzussal meghozott döntések lassúvá teszik a rezsimeket: sok esetben nem tudnak azonnal reagálni az olyan hírszerzési információkra, miszerint

²⁹⁹ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 17.

³⁰⁰ Ibid.; p. 14.

³⁰¹ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 7.

proliferátorok már létező technológiát katonai célra alkalmaznak, vagy illegális technológiai beszerzéseket új csatornákon keresztül értékesítenek.³⁰² Gyakran jelent problémát az elavulófélben lévő technológiák ellenőrzésének megszüntetéséről és a rezsimek ellenőrzési listáiról történő levételéről szóló döntések meghozatala, illetve azok gyorsasága is.

Az információ-megosztás elengedhetetlen a hatékony export-ellenőrzéshez. Az információ-megosztó hálózatok átfogó fejlesztéseit célzó erőfeszítések ellenére a rezsimek részes államai nem osztják meg teljesen az információkat. A GAO-tanulmány szerint – rezsimtől függően – a részes államok 45-65%-a soha nem jelentett exportengedély-kérelmet megtagadást.³⁰³

Az információ-megosztás elmulasztása, vagy annak nem időben történő megosztása aláássa a részes államok azon képességét, hogy a technológia-beszerzésben példát mutassanak és leleplezzék a proliferációra aggodalmat jelentő tevékenységeket. Az információ-megosztás fokozására tett erőfeszítések azonban néhány részes államból ellenállást váltottak ki. A fenn részletezett konszenzus szabály lehetővé tette egy elszánt kisebbség számára, hogy megakadályozza a szükséges reformokat ezen a területen.³⁰⁴

A négy rezsimek részes államainak mindegyike be akarja vezetni a „fogj meg mindent” klauzulát annak érdekében, hogy a terrorizmus ellen hatékonyabban tudjanak fellépni, valamint a proliferációhoz kapcsolódó szakértelmet jobban tudják kamatoztatni. Az információ-szerzés és -megosztás, a gyanús entitások beszerzési trendjeinek megfigyelése, és az adminisztratív költségek csökkentése egymással összefüggő ügyek, melyek sokkal hatékonyabbak lehetnek, ha egy központosított megközelítést alkalmaznak az export-ellenőrzés területén.³⁰⁵

Ha az export-ellenőrzést következetesen hajtják végre, az engedélyező hivataloknak minden részes államban hasonló információkkal kell rendelkezniük a

³⁰² BECK, Michael – CRAFT, Cassady – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 14.

³⁰³ Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf> (2011. február 4.); p. 12.

³⁰⁴ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 10.

³⁰⁵ Ibid.; p. 11.

proliferációra érzékeny végfelhasználókról és az előzőleg már megtagadott engedély-kérelmekről. Bár fontos lenne, a rezsimek közül nem mindegyiknek van független információ-gyűjtő és -megosztó szervezete, valamint a részes államok közti információ-megosztás ritkán fordul elő. Ez növeli a proliferációs beszerezési erőfeszítések azonosításához szükséges időt.³⁰⁶

Az ellenőrző rezsimek nem kívánják tagjaiktól, hogy teljesen feltárják, melyik exportot engedélyezték és melyik kérelmet tagadták meg, következésképpen nem támogatják teljes mértékben az átláthatóságot. Ez azonban elengedhetetlen lenne annak érdekében, hogy egy részes állam egy olyan termékre, vagy végfelhasználóra ne adjon ki exportengedélyt, amit más ország korábban már elutasított. A GAO-beszámoló megjegyzi például, hogy sok kormány nem oszt meg minden információt az exportengedély-kérelmek megtagadásáról, csak azokkal, akik szintén tagok más biztonsági és gazdasági szövetségben.³⁰⁷ Ez azt jelenti: még az engedély-kérelem benyújtása előtt konzultációt folytat a leendő exportőrökkel, melynek során informálisan azt tanácsolja a cégeknek, hogy ne folytassák a szerződéseket gyanús végfelhasználókkal.³⁰⁸ Ezekről szintén nem jelentenek a rezsimekben.

A rezsimek részes államai még a proliferációs trendekről, a proliferátorok beszerzéseiről, leányvállalatok és brókerek használatáról, valamint a gondot jelentő végfelhasználókról is megosztanak információkat. Az ilyen cserék miatt a részes államok érzékennyé válnak proliferációs ügyekre, és széles képet szolgáltatnak a fegyver-beszerzésekről. Ezek a nehézségek akadályozhatják a részes államok azon képességét, hogy kiszűrjék a valóban fontos információkat a potenciális proliferátorokról a saját export-engedélyező döntéseikben.³⁰⁹

A megszerzett információkat leggyakrabban a nemzeti hírszerző ügynökségek gyűjtik, melyek nem akarják feltárni forrásaikat és módszereiket. A

³⁰⁶ BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); p. 94.

³⁰⁷ Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf> (2011. február 4.); pp. 9-10.

³⁰⁸ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 10.

³⁰⁹ Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf> (2011. február 4.); p. 9.

nagyobb országok hírszerző ügynökségeinek aggályai vannak a többi részes állam azon képességeit illetően, hogyan védelmezik a szándékos, vagy gondatlan kiszivárogtatását ezeknek az információknak.

Jelenleg a részes államok álláspontjai különböznek arról, hogy létre kell-e hozni „feketelistát” a gyanús csoportokról, amelyek támogatják a terrorizmust. Néhány részes állam úgy véli, hogy ez kiterjesztené a multilaterális ellenőrző rezsimek hatáskörét, és egybevág a terrorizmus-elleni ügynökségek munkájával. A listák gyakori aktualizálásának problémáján felül (mivel a terrorista csoportok rutinosan változtatgatják a nevüket, hogy elkerüljék az állami ügynökségek akcióit) sok állam számára - nemzeti jogi követelményeik miatt - akadályt jelentene a végrehajtás.³¹⁰

2001. szeptember 11-e után egyre inkább jellemző, hogy azok az államok, melyek nem részesek az ellenőrzési rezsimekben, a terrorista szervezetek beszerzési erőfeszítéseinek vonzó célpontjaivá válhatnak.

4.3. A rezsimek külső hiányosságai

Ez az alfejezet azokat a negatívumokat elemzi, melyek a rezsimek munkáját kívülről befolyásolják: a politikai figyelem és források hiánya, a másodlagos proliferáció, a konszenzus hiánya a proliferációs veszélyek meghatározásában, az amerikai nyomásgyakorlás a rezsimek működésére, valamint az iparral való kapcsolat jelentősége.

A négy különálló rezsim létezése bizonyos szempontból bonyolítja azokat az erőfeszítéseket, amelyek célja gyakorlatilag közös: a proliferációs kereskedelem megakadályozása. Fontos feladatuk, hogy összpontosítsák az export-ellenőrzés fokozásához szükséges politikai figyelmet és forrásokat. Néhány engedélyező- és vámhivatalnokon kívül, akik export-ellenőrzési területen dolgoznak, a politikai vezetők kevésbé értik a rezsimek céljait, valamint a nemzeti rendszerek erősítésének szükségességét. A kép még sokkal zavarosabbá válik, amikor a négy különböző rezsim más-más szabályokat és irányelveket hoz létre. E hiány eredményeképpen a politikai vezetők az export-ellenőrzést értik a legkevésbé az összes non-proliferációs eszköz közül.³¹¹

³¹⁰ Ibid.; pp. 20-21.

³¹¹ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade

Ezért tulajdonképpen az alacsonyabb szinten dolgozó kormányzati hivatalnokok igazgatják a jelenlegi export-ellenőrző mechanizmusokat. Ezek a hivatalnokok hatalmas elméleti és gyakorlati tudással rendelkeznek a nemzeti export-ellenőrző rendszerről. Ők járnak a rezsimek szakértői üléseire, részt vesznek a plenáris üléseken, feldolgozzák az összes vonatkozó dokumentumot, az új javaslatokat. Elemeznek, értékelnek, döntéseket készítenek elő a vezetők számára. Ahol kicsi a szervezeten belüli személyi fluktuáció, ott általában nagyon alapos, részletekbe menő felhalmozott tudás él a multilaterális rezsimek működéséről is. Sok országban egy hivatalnok jár néhány, vagy minden egyes export-ellenőrző megállapodás üléseire, valamint hajtja végre az ehhez a munkához kapcsolódó napi feladatokat is. Mivel ez azt jelzi, hogy az export-ellenőrző bürokrácia forrásai számos államban valóban szűkösek, ennek hatása, hogy ezek a bizonyos hivatalnokok széles tudással rendelkeznek a multilaterális rezsimekről. Tehát annak ellenére, hogy a non-proliferációs export-ellenőrzést széles körben a legfontosabb védelem egyikének tartják a nemzetközi biztonsági rendszerben, nem kap megfelelő politikai figyelmet vagy forrásokat.³¹²

A magas szintű politikai figyelem hiánya jelezheti mind a részes, mind pedig a nem részes államok számára, hogy a non-proliferációs export-ellenőrzést nem kezelik prioritásként Európa vezető államaiban, az USA-ban és Japánban. Ennek nyilvánvalóan kontraproduktív eredménye van. Hatással van a hivatalnokok erőfeszítéseire is, akik azon államoknak segítenek, amelyek éppen most fejlesztik ki saját export-ellenőrző rendszerüket.³¹³

A nemzetközi non-proliferációs erőfeszítéseket akadályozhatják azok az államok, melyek szállító vagy tranzit államként bukkannak fel a nemzetközi kereskedelemben, az export-ellenőrző rendszerük azonban még nem eléggé fejlett.³¹⁴ Ez az úgynevezett másodlagos proliferációs probléma, ami miatt a CIA egykori igazgatója, Woosley a leginkább aggódott. A technológia fejlődésével a proliferációra érzékeny termékek és szaktudás szállítói jelentek meg az egész

and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 12.

³¹² BECK, Michael – CRAFT, Cassady – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 14.

³¹³ Ibid.; p. 15.

³¹⁴ WALL, Robert: CIA Details Proliferation Concerns, Other Threats; Aviation Week and Space Technology; Vol. 154, No. 7; 12 February 2001; p. 15.

világon.³¹⁵

További problémát jelent a rezsim részes államai közti konszenzus hiánya a proliferációs veszélyek meghatározásában. Jelenleg a rezsimeknek nem feladata a veszélyekről konszenzus kialakítása, azonban ilyen döntés nélkül sokkal kevésbé lesznek hatékonyak. A legtöbb export-ellenőrző rezsim részes állama egyetért abban, hogy Észak-Korea, Irán – és az ENSZ szankciók által érintett bármely állam – olyan államok, amelyeknek nem kellene átadni fejlett technológiát és fegyvereket.³¹⁶ A további részleteket érintően azonban a konszenzus felbomlik. Például bizonyos európai államok és Oroszország nem feltétlenül osztja USA nézetét, miszerint Irán gonosz állam, melyet export-ellenőrzésnek kell alávetni.³¹⁷

A rezsim tagjai - különösen néhány európai ország - rossz néven veszik az amerikai nyomást az export-ellenőrzés területén. Az USA szabályzatai ugyanis sokkal szigorúbbak, mint más részes államé. Ennek eredményeként az Egyesült Államok ellenőrzését túlzónak látják és eszköznek arra, hogy fenntartsa a már különben is vezető technológiai fölényét. Ezért néhány állam külön utakat kezdett keresni arra, hogy aláássa az amerikai export-ellenőrzését és a rezsimet saját politikai céljaira használja.³¹⁸ Beszámolók rávilágítottak, hogy Németország és Svédország elektron sugárnyaláb gépek (számítógép chipok gyártásához szükséges) exportját engedélyezte Kínába a SMIC cégnek annak ellenére, hogy az USA nem engedélyezi saját cégeinek e termékek exportját a SMIC-nek a proliferációtól való félelemből.³¹⁹ Az Egyesült Királyság és Franciaország régóta hagyományos fegyverszállítók Indiába és Pakisztánba.³²⁰ Amerikai cégek egyre jobban tiltakoznak

³¹⁵ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 8.

³¹⁶ BENCE, Balázs: A tömegpusztító fegyverek elterjedésének aktuális kérdései, különös tekintettel a nukleáris fegyverekre. A non-proliferációs intézkedések befolyása a biztonsági környezetre; Doktori (PhD) értekezés; Budapest; 2007; pp. 1-152.; pp. 57-75.

³¹⁷ BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); p. 93.

³¹⁸ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

³¹⁹ READ, Richard: U.S. Trade, Security Interests Clash Over Tech Exports to China; Oregon Live; 3 February 2003 in BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 1.)

³²⁰ BBC News: UK's Arms Exports to India and Pakistan; online: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2012620.stm (2010. október 9.); valamint AsiaTimes

amiatt, hogy versenyezniük kell más nemzet cégeivel a globális piacon.³²¹

Az ipar kulcsfontosságú szektor az export-ellenőrző erőfeszítésekben, mert a cégen belüli egyeztetések jelentik az első lépést, hogy ellenőrizzék a veszélyes termékek és technológiák kereskedelmét.³²² Sok esetben azonban a nemzetközi ipar nincs tisztában az export-ellenőrzés jelentőségével, abban saját felelősségével. A probléma különösen akut a kis cégek esetében, mert kevés számú alkalmazottja nem ért e szakterülethez. Ha egy érzékeny technológiákat szállító exportőr nem veszi figyelembe a nemzeti export-ellenőrzést (vagy nem tud róla), sokkal valószínűbben fog exportálni proliferációra érzékeny termékeket.³²³

4.4. Részkövetkeztetések

A negyedik fejezet számba vette a működés és hatékonyság szempontjából legfontosabb belső és külső hiányosságokat, amelyekkel a rezsimek rendelkeznek. E hiányosságok a történelmi körülményekből, a környezetből és a helytelen működési mechanizmusokból és politikai döntések meghozatalából adódnak.

Világossá vált: a rezsimeket a nemzetközi közösség nem megfelelő módon kezeli, mert sokan azt hiszik, hogy ezek egyedül képesek megelőzni a WMD-hez szükséges anyagok elterjedését. A valóság ezzel szemben: ezek az intézmények csak egy eszközkategóriát jelentenek a non-proliférációs eszközök között, ami más intézmények támogatását is igényli annak érdekében, hogy valóban hatékony legyen. Mostanában a terrorizmus megakadályozását is a rezsimek feladatai közé sorolják. Ezért felróták számukra, amiért nem állították le az indiai, pakisztáni és izraeli nukleáris programot. A jelenlegi rezsimek azonban alkalmatlanok ezekre.

A kormányoknak és az iparnak együtt kell dolgozniuk, hogy létrehozzanak egy új, integrált export-ellenőrző rezsimeket, ami segíteni fogja a WMD proliferációjának megelőzését.³²⁴ Ahelyett, hogy folytatjuk a belsőleg gyenge

Online: Al-Qaeda vs France, Or India vs Pakistan?; online: <http://www.atimes.com/ind-pak/DE11Df01.html> (2011. február 4.)

³²¹ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 1.)

³²² LUNDBO, Sten: Nonproliferation: Expansion of Export Control Mechanisms; Aussenpolitik; Vol. 48, No. 2; August 1997

³²³ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 22.

³²⁴ Ibid.; pp. 23-25.

intézmények megfoltozását, merészen kell cselekednünk egy teljesen új intézmény létrehozásával. Ez a létrejövő szuperrezsím megbirkózik a proliferációs veszéllyel, lépést tart a gyors kereskedelmi és a technológiai változással³²⁵, tehát megoldással szolgál a fejezetben bemutatott hiányosságokra.

³²⁵ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 24.

5. A MULTILATERÁLIS NON-PROLIFERÁCIÓS EXPORT-ELLENŐRZŐ REZSIMEK JÖVŐJE: EGY SZUPERREZSIM LÉTREHOZÁSÁNAK IDŐSZERŰSÉGE, LEHETŐSÉGEI

„ (...) az elmélet gyakorlat nélkül nem létezhet.”³²⁶
A. P. CSEHOV

5.1. Bevezetés

Az ötödik fejezet tézise, hogy a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimeket jellemző problémák, hiányosságok egy integrált szuperrezsim létrehozásával oldhatóak fel. A szuperrezsim az alábbi feltételek harmonizálása révén hatékonyabban teljesítené a jelenlegi rezsimek céljait: a formalitás természete, a tagság és a döntéshozatal kérdései, az információ-megosztás, a politikai figyelem és források összpontosítása, az ellenőrzés területén alkalmazott elvek azonos értelmezése és végrehajtása a gyakorlatban, a másodlagos proliferáció és az informális engedély-kérelem megtagadásának egységesítése, valamint az amerikai nyomásgyakorlás és az ipar jelentőségének azonos értelmezése az ellenőrzés folyamatában. A szuperrezsim létrehozásának alapvető feltétele a jelenlegi export-ellenőrző rezsimek politikaformálóinak a változással kapcsolatos attitűdje. Hangsúlyozni szükséges, hogy a szuperrezsim keretein belül kezelhetőek a globalizáció által megjelenő új biztonsági kihívások, mert új struktúra és működési mechanizmus jön létre.

5.2. Az újjászervezés irányelvei

Az elemzés célja, hogy szorosabb együttműködést hozunk létre a különböző export-ellenőrző rezsimek és azok lehetséges integrációjához, mely a jövőben egy egységes multilaterális mechanizmusban működhet. A létező rezsimek céljai hasonlóak, az ilyen integráció végrehajtása felszámolná a felesleges duplikációkat és alacsonyabb kiadásokat tenne lehetővé a végrehajtáshoz.

Egy újjászervezett multilaterális export-ellenőrző szuperrezsimet a következő

³²⁶ Idézetek – elmélet; online: <http://www.citatum.hu/szo/elm%E9let> (2011. április 30.)

elvek és célok szerint kellene működtetni³²⁷:

A szabályalkotási kérdések a legfontosabbak közt szerepelnek az export-ellenőrző rezsimek integrálásának folyamatában. Számos állam nem kívánja elhagyni a konszenzus szabályt. Még közülük is egyetértettek azonban abban, hogy míg a konszenzus néhány esetben politikailag szükséges lenne, nem kívánatos akkor, amikor új export-ellenőrző sztemdeket alkotunk meg. Különbséget kell tenni az eljárási és a lényegi ügyek között úgy, hogy néhány döntést továbbra is konszenzussal hozzanak meg.³²⁸ Például a jogorvoslatok megszületéséhez elegendő lehetne a többségi döntés, míg új tagok felvételére csak konszenzussal lenne lehetőség.

Világos és egységes irányelvek meghatározása szükséges, hogy mely feltételeknek kell megfelelnie egy tagságra pályázó jelöltnek. Ezzel egyidejűleg azt is szabályozni kell, hogy milyen körülmények között lehet megvonni a tagságot egy-egy részes államtól. Ezek után pontosan meg kell határozni a részes államok kötelezettségeit és felelősségeit, valamint formálissá tenni a szuperrezsim működését. Például a leendő tagok vállaljanak kötelezettséget arra, hogy rezsimek döntéseit a nemzeti törvényhozásukba meghatározott időtartam alatt átvezetik.³²⁹

Egy olyan mechanizmus bevezetése szükséges, ami lehetővé tenné a részes államok közti kollektív vitát a rezsim szabályainak megsértéséről. Annak a részes államnak pedig, amely megszegte azokat, lehetőséget biztosítana arra, hogy elmagyarázza viselkedését. Fontos, hogy ilyen esetekben a folyamat végi kollektív döntés minden tagra nézve kötelező érvényű legyen.

A rendszernek az „ellenőrizhető” termékekre és technológiákra kell koncentrálnia. Ez megkívánja a technológia széles diffúziójának és gyors fejlődési sebességének felismerését, követését. Az export-ellenőrzési rendszernek segítenie kell, hogy csak azokat a termékeket és technológiákat ellenőrizzük, amik nem

³²⁷ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

³²⁸ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

³²⁹ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

ellenőrzött forrásokból széles körben elérhetők.³³⁰

Erősíteni kell az „alá nem ásás” előírását, valamint egységes sztenderdek kidolgozását. Létre kell hozni engedélyezési és végrehajtás irányelveket, hogy minden részes állam ugyanazokat az exportokat engedélyezze (vagy tiltsa).³³¹ Olyan irányelveket kell létrehozni tehát, amelyek minden egyes rezsim-tagra nézve kötelezőek.

Az információ-megosztás fokozása érdekében szükséges, hogy ne csak a megtagadott engedély-kérelmekről szóló értesítéseket küldjék meg az országok a többi részes állam számára, hanem a jóváhagyott engedélyeket is. E logikát követve fontos a végfelhasználókról szóló, részekre osztott lista létrehozása. Az első szint az elutasított felek listája lehetne, ami olyan végfelhasználókból állna, mint terrorista szervezetek, fegyver-kereskedők, stb. Erre a listára felkerülni minden tagállam egyetértése alapján lenne csak lehetséges. A második szint az érzékeny felek listáját tartalmazná, amelyen olyan végfelhasználók és célszágok szerepelnének, amiket proliferációra érzékenynek tartanak. A listán szereplő entitások számára az export engedélyezéséhez a részes államok többségének jóváhagyása lenne szükséges. A harmadik szint egy információs lista lehetne. E jegyzéken szereplők számára az export engedélyezése nemzeti mérlegelésen alapulna, de a részes államoknak egyet kellene érteniük abban, hogy megosztják az ilyen tranzakciókról szóló információkat a rezsimmel, miután jóváhagyták az exportot ezeknek a szereplőknek.³³²

A jobb információ-menedzselés érdekében az export-ellenőrző rezsimnek nem nélkülözhetnek egy központi adatbázist, amely a jelenlegiek integrálásával születne. Ez az egyesült adatbázis felhasználóbarát lenne, valós időben működne, meglenne a képessége ahhoz, hogy alkalmazkodjon az egyéni felhasználókhoz, továbbá a kisebb hivatalokhoz, és egy olyan információ-menedzsment rendszerrel rendelkezne³³³, ami automatikusan csoportosítja a többszörös forrásokból származó adatokat. Fő fejezetei

³³⁰ Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; Technology CEO Council; January 1994; online: <http://www.techceocouncil.org/reports/57-perspectives-on-export-control-policy-the-need-for-fundamental-reform-> (2011. február 4.)

³³¹ Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf> (2011. február 4.); pp. 27-28.

³³² BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

³³³ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

lennének a végfelhasználó, annak székhelye, az exportálandó termékek jellemzői, azok rendeltetése.

Jelentősen növelné az együttműködést és átláthatóságot, ha létrehoznának egy végrehajtó bizottságot, egy közös szervezetet, melybe minden részes állam delegálhatna egy képviselőt. A bizottság rendszeresen ülésezne annak érdekében, hogy egyrészt felülvizsgálja az exportokat a második szinten lévő entitásokra vonatkozóan, vagyis hogy megossza az információkat a végfelhasználókról, másrészt hogy feltérképezzen olyan új rezsim politikákat, mint a „legjobb gyakorlat”, melyeket az éves plenáris ülésen megvitatnának. Mindezzel párhuzamosan csökkenne az aláásás veszélye és lehetősége is.

A létező export-ellenőrző rezsimek plenáris üléseinek közös megtartása több előnnyel járna. Először, elősegítené a rezsimek közti párbeszédet az olyan, minden rezsimet érintő ügyekben, mint a tranzit, az ITT ellenőrzése, az érintett végfelhasználókról szóló információ-megosztás, a „legjobb gyakorlat”, és a harmonizált export-dokumentáció. Másodszor, segítene az erőfeszítések megkettőzésének elkerülésében, mert a stratégiák, amik az összetett ellenőrzési ügyekkel és a problémás végfelhasználókkal foglalkoznak, hasonlóak, ha nem ugyanazok. Harmadszor, pénzt spórolnánk vele. A kívülállók a plenáris üléseket gúnyosan csak „diplomáciai turizmusnak” hívják³³⁴, mert például 2010-ben a négy rezsim plenáris üléseit Christchurch (NSG), Rio de Janeiro-ban (MTCR), Párizsban (AG) és Bécsben (WA) tartották.

A szorosabb politikai figyelem és kontroll elengedhetetlen. Ma az export-ellenőrzést, mint non-proliferációs eszközt, nem minden esetben használják megfelelően. Ellentmondásosan értelmezi ezeket a közvélemény, a politikaformálók, sőt még a non-proliferációs specialisták is, akik közül sokan látszólag azt hiszik, hogy a WMD ellenőrzése egy egyszerű fizikai biztonsági kérdés. Gyakran nem értékelik a tényt: azok az országok, amelyek szert tettek WMD-re, törvényes eszközökkel vásárolták meg az összetevő részeket, technológiákat és anyagokat. Nem ismerik fel annak a szerepét, amit a nyugati szállítók játszanak a konfliktusra hajlamos régiókban a felek felfegyverzésében. Ha a multilaterális export-ellenőrző erőfeszítéseket központosítanák, magasabb szintű politikaformálók valószínűbb,

³³⁴ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

hogy látogatnák a plenáris üléseket és látnák az együttműködő nemzetközi ellenőrzés jelentőségét.³³⁵ Az ő részvételük mobilizálhatná a forrásokat és a politikai tőkét, ami elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy folytassák a négy rezsím szerkezetátalakítását. Meg kell oldani az export-ellenőrző rezsimek bizalmas volta, ugyanakkor az átláthatóság dilemmáját.

Szükséges, hogy a rezsimek a döntéshozatal megreformálásával gyorsabb, operatívabb válaszokat tudjanak adni a technológiai változásokra. Ez azt jelentené, hogy az újonnan megjelenő termékeket és technológiákat hamarabb vonnák ellenőrzés alá, ugyanakkor a széles körben elérhetőeket levonnák az ellenőrzési listákról. Ehhez kimondottan szükség lenne a kormányok és az ipar partnerségére, hogy támogassák nemzeti szinten is az export-ellenőrzést.³³⁶

A leendő részes államok megsegítése céljából nemzetközi szakértői csoport létrehozása lenne szükséges, amely export-ellenőrző tréningeket tartanak a nemzeti hivatalnokoknak. Ilyen alkalmakkor a rezsím sztenderdjeit, szabályait magyaráznák el, továbbá segítséget nyújtanának a tagjelölt részes állam export-ellenőrző rendszerének kidolgozásában.

Természetesen minden részes államnak egyet kellene értenie a javasolt változtatásokkal, valamint ezek után világosan újra meg kellene erősíteniük tagságukat az új szuperrezsimben, például annak alapító szerződésének aláírásával, és ezt meg kellene kívánniuk az új belépőktől is.³³⁷

Egy ilyen rezsím tagságának nyitottnak kellene lennie azon államok számára, amelyek már részt vesznek bármely export-ellenőrző rezsimben, illetve amelyek képesek stratégiaileg jelentős termékek, vagy technológiák exportálására, vagy újra-exportálására, és készek, hogy egyértelműen hozzájáruljanak a non-prolifерáció céljához általában, és különösen a rezsimek célkitűzéseikhez. Minden részes állam, régi és új, értékelné mind az elkötelezettségét, mind pedig a képességét, hogy végrehajtsa az export-ellenőrző előírásokat.³³⁸

Az új mechanizmus szabadabb kereskedelmet helyezne kilátásba olyan

³³⁵ Ibid.

³³⁶ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

³³⁷ MINTÁL, Noémi: Egy szuperrezsim létrehozásának lehetőségei a fegyverzet-ellenőrzés területén; Nemzet és Biztonság; 2010. évi 2. szám; pp. 20-28.; p. 23.

³³⁸ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

termékek és technológiák esetében, amik a tagállamok közös biztonsági érdekét szolgálják. Ez a közös érdek a termékek differenciált kezelése: szigorúbb ellenőrzés alá vonni a proliferációra veszélyeseket, míg szabadon kereskedni azokkal, amelyek nem járulhatnak hozzá WMD elterjedéséhez. Az új rezsim jövőbeni tagjainak szintén demonstrálniuk kellene a közös érdeket a védelmi együttműködés elősegítése és erősítése érdekében.³³⁹

A katonailag érzékeny technológiák ellenőrzésére létrehozott jelenlegi megközelítés nem elég hatékony, mert nem tud teljesen alkalmazkodni a globális gazdasági rendszer átalakulásához. A jelenlegi rendszer reformja ezért nem odázható tovább. A reform erőfeszítéseket az vezeti, hogy létrehozzanak egy olyan rendszert, ami hatékony, rugalmas és dinamikus. Annak érdekében, hogy sikeres legyen, átfogó megközelítésre van szükség. Most még nem túl késő.³⁴⁰ A körülmények múlandó lehetőséget teremtettek a világ államai számára.

Csak egy egységes, következetes, globális politika fog működni. Egy olyan politika, ami minden esetben szembe helyezkedik a proliferációval, és ami a biztonságot a profit fölé helyezi. Ha az USA a profitot prioritásként kezeli, minden más állam is így fog tenni. Mindig is az amerikaiak voltak a világ vezetői a non-proliferáció területén. De egy állam sem rendelkezhet hegemoniával a kereskedelemben, és nem várhatja el a többi államtól, hogy azt gondolja, nem veszi komolyan a proliferációt. Miért van szigorúbb ellenőrzésre szükség? Mert minden olyan állam, melyek miatt aggódunk, kapcsolatban áll egymással, és ha nem vagyunk hajlandóak bátran szembeszállni közülük eggyel, nem leszünk képesek a többiekkel sem.³⁴¹

5.3. A létrehozandó szuperrezsím jellemzői

Egy új, integrált, multilaterális export-ellenőrző szuperrezsímre van szükség, amely átfogja a téma teljes spektrumát, hatékonyabb választ ad a veszélyes termékek kereskedelmének megakadályozására, és a technológiai fejlődésre, valamint jobban

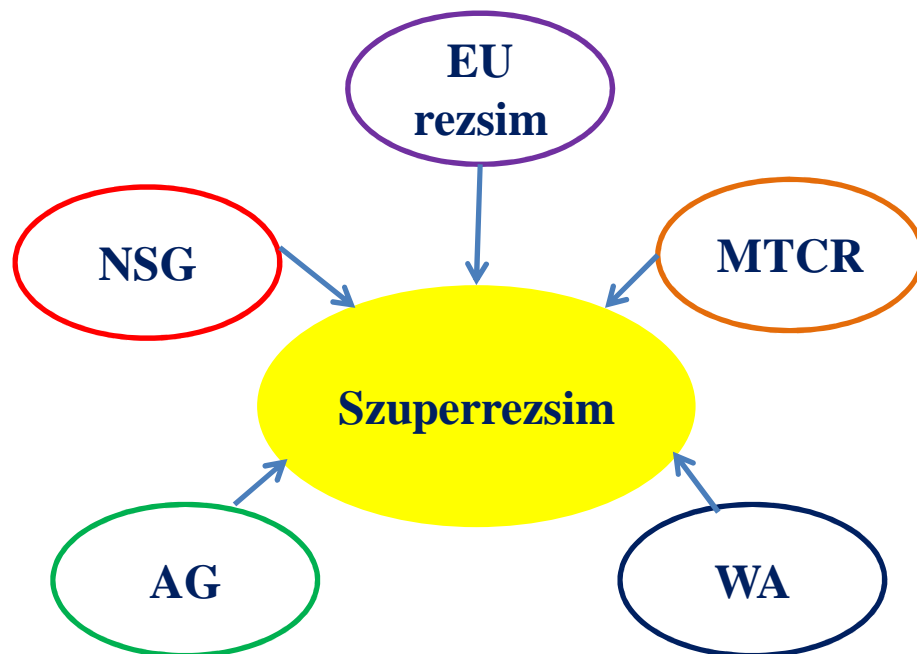
³³⁹ Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for US National Security; Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. február 4.); p. 32.

³⁴⁰ Ibid.; pp. 42-43.

³⁴¹ Testimony of Gary Milhollin Professor; University of Wisconsin Law School and Director; Wisconsin Project on Nuclear Arms Control Before the Senate Committee on Governmental Affairs Permanent Subcommittee on Investigations; March 20, 1996 <http://www.wisconsinproject.org/pubs/testimonies/1996/3-20.html> (2011. február 3.)

képes lépést tartani a stratégiai kereskedelem trendjeivel. Az új, egyesített export-ellenőrző rezsím eredményesebb koordinációt tesz lehetővé a politikák között, magasabb szttenderdeket az export-ellenőrzésben, és elősegíti a nagyobb ipari teljesítést. A non-proliferációs rendszerek különbözőségei eltűnnek, a nemzetközi biztonság fokozódik.³⁴² A reformprogram alapján egy olyan rendszert kell alkotnia, amely alkalmazkodik a 21. század követelményeihez, s ami olyan termékek ellenőrzésére fókuszál, amelyek ténylegesen hatással vannak a biztonságra, és ami sokkal hatékonyabb és átláthatóbb az üzleti élet szereplői számára.³⁴³

Az amerikaiak szerint: „Ha elvégezzük ezeket a javításokat, az egész világon képesek leszünk fellépni a proliferáció ellen. A múlt tapasztalatai világossá tették: a multilaterális együttműködések hozzájárulnak a sikerhez. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek jelentőségét.”³⁴⁴ E munka fontosságával számos részes állam is egyetért.

5. ábra: A szuperrezsim létrehozásának sematikus ábrája; készítette: a szerző

³⁴² GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 12.

³⁴³ US industry calls for modern export control regime; Defence&Security News; March 20, 2007; online: <http://www.defencetalk.com/us-industry-calls-for-modern-export-control-regime-10857/> (2011. február 1.)

³⁴⁴ Ibid.

A fenti célok érdekében non-prolifерáció területén létrehozandó új szuperrezsimek³⁴⁵:

- nemzetközi szerződésen alapuló szervezetnek kell lennie annak érdekében, hogy tagállamai szankciókkal élhessenek a szuperrezsimek szabályait megsértőkkel szemben;
- magába kell foglalnia az összes jelenleg létező non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek célját;
- ki kell töltenie a non-prolifерáció területén meglévő réseket;
- „egy mindenkiért, mindenki egyért” elvet kell alkalmaznia a hatékony végrehajtás érdekében;
- ki kell egészítenie a nemzetközi non-prolifерációs szerződések (az NPT, a BTWC és a CWC) célkitűzéseit;
- hozzá kell járulnia a nemzetközi biztonsághoz és a non-prolifерáció céljaihoz azzal, hogy közös politikákat és szabályokat hoz létre a hagyományos fegyverek és a kettős felhasználású termékek exportjának szabályozására, valamint az olyan termékek, anyagok és technológiák kereskedelmére, amik használhatók WMD előállításához;
- meg kell akadályoznia a terrorista szervezeteket és csoportokat, egyéneket és az azokat támogató államokat abban, hogy hozzáférjenek a WMD-hez, a WMD-hez kapcsolódó anyagokhoz és technológiákhoz, valamint a fejlett hagyományos fegyverekhez;
- támogatnia kell a koordinált, átlátható és hatékony nemzeti export-ellenőrző rendszerek létrehozását, ezzel is segítve, hogy a szuperrezsimek elérje a céljait anélkül, hogy megakadályozná a legális kereskedelmi tranzakciókat;
- a tagállamok között alapvetően csak a különösen érzékeny termékek esetében kell az ellenőrzés eszközével élnie. Ez az elv hatalmas gazdasági előnyt jelent a tagállamok számára (úgy, mint az EU-ban);
- meg kell akadályoznia a harmadik államokat abban, hogy olyan technológiát, termékeket, anyagokat és szakértelmet építsenek ki és tartsanak fenn, amik szükségesek a WMD gyártásához.

³⁴⁵ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 13.

Egy új szuperrezsimek magába kellene foglalnia³⁴⁶: 1) azokat a nagyobb szállító államokat, melyeknek célja a WMD elterjedésének megakadályozása; 2) döntéshozatali eljárásokat, melyeknek célja, hogy kötelező érvényű multilaterális követelményeket hozzanak létre; 3) megállapodást azokról a szereplőkről, melyek proliferációra adnak okot, ezért nem szerezhettek meg érzékeny, katonaihoz kapcsolódó termékeket; 4) eszközöket annak biztosítására, hogy más tagok is betartják az egyértelmű sztenderdeket és irányelveket, valamint 5) ösztönzéseket, hogy megosszák a kritikus információkat a fegyver-proliferáció megelőzésének sikere érdekében.

A javaslat alapján a szuperrezsime gyakorlatát az EU kettős felhasználású termékek kereskedelmére, míg szervezetét a WA infrastruktúrájára kell építeni, aminek állandó titkársága van Bécsben.³⁴⁷ A szuperrezsime követelje meg a tagállamoktól, hogy állapodjanak meg a kötelezettség-vállalásokban és a politikákban. Az alapító okirata gondoskodjon hivatalos mechanizmusról, mely korlátozza ugyan, de nem semmisíti meg a tagállamok vétő-hoz való jogát.

Mindezek alapján formális, jogilag kötelező szerződésen alapuló szervezetben folytatódjon a munka. A szuperrezsime közös intézményi struktúrája egy kötelező érvényű alapító okiraton alapuljon, ami hivatalos előírásokat és eljárásokat követeljen meg az aláíróktól. Lehetséges, hogy az ilyen megközelítés politikailag kevésbé lesz elfogadható, mint egy informális megközelítés³⁴⁸, különösen azon kormányok számára, melyek aggódnak a proliferáció szempontjából stratégiai jelentőségű termékek multilaterális szabályozása miatt. Magyarország megfontolhatja a vezető nemzeti szerep felvállalását a szuperrezsime létrehozásában, hiszen a non-proliferáció a világ összes állama számára kiemelt terület, ezért siker elérése esetén óriási nemzetközi elismertséget, politikai hasznot hajthat hazánk számára.

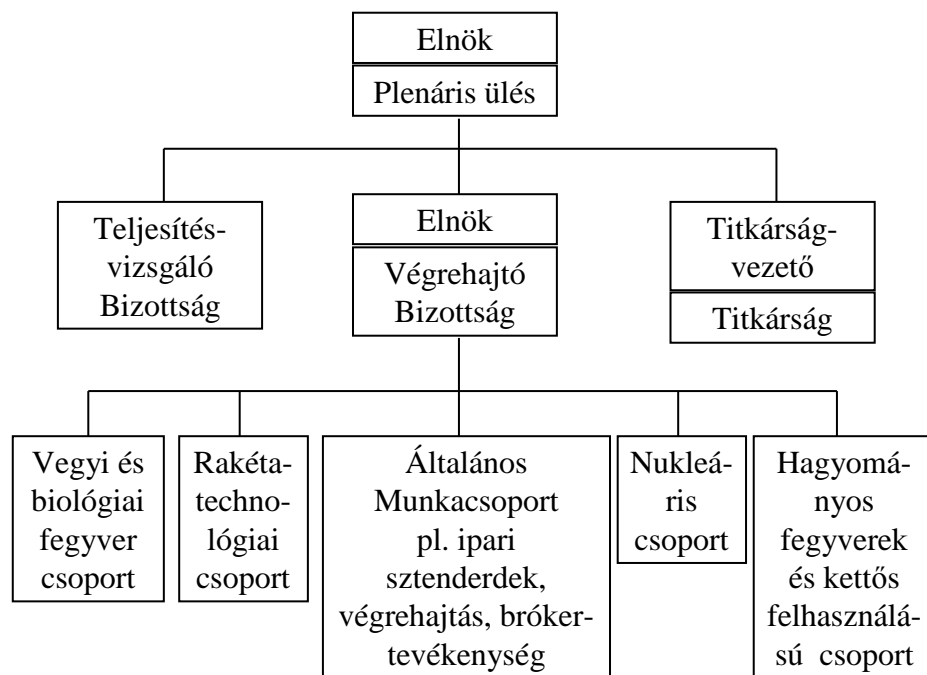
Ahogy a meglévő export-ellenőrző rezsimek, a szuperrezsimek is évente

³⁴⁶ BECK, Michael – CRAFT, Cassady – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 24.

³⁴⁷ Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for US National Security; Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf> (2011. február 4.); p. 26.

³⁴⁸ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); pp. 14-15.

kellene egy plenáris ülést tartania, mely a szuperrendszer legmagasabb szintű döntéshozó entitása. A plenáris ülésen minden egyes tagállam képviselője jelen van. A plenáris ülés irányítaná a szuperrendszer működését és olyan stratégiákat, politikákat hozna létre, amik megállapítják a szuperrendszer hatáskörébe eső termékek minden (al)kategóriáját. A plenáris hozná létre a Rezszer elveit, melyek magukba foglalják annak célkitűzéseit, szervezeti struktúráját, és azokat a szabályokat és eljárásokat, amelyek segítenek lépést tartani az új veszélyekkel és feltételekkel. A plenáris olyan ügyek esetében járna el, melyekre az alárendelt szervek hívták fel figyelmét. Az ellenőrzési listák aktualizálása, új tagok felvétele, esetleg mások kizárása természetesen a plenáris ülés hatáskörébe tartozna. A tagállamok rotációs alapon elnökölnék a plenáris ülést. Minden plenáris ülést a szuperrendszer főhadiszállásán tartanának.³⁴⁹ A szuperrendszer soros elnöke a tagállamok felhatalmazása alapján irányítaná a Rezszer nemzetközi kapcsolatait.

6. ábra: A javasolt szuperrendszer szerkezeti felépítése; készítette: a szerző³⁵⁰

Létre kellene hozni egy Végrehajtó Bizottságot, mely a plenáris ülésnek van alárendelve. Feladata, hogy 1) kidolgozza és aktualizálja a problémás végfelhasználók listáját; 2) megossza az információkat a végfelhasználókról, valamint a proliferációra okot adó fejlesztésekről; 3) megtárgyalja azokat az ügyeket,

³⁴⁹ Ibid.; p. 15.

³⁵⁰ Ibid.; p. 14.

amiket a plenáris üléseken is napirendre tűznek; 4) megalkossa a szállítási politikát és annak irányvonalát; 5) koordinálja a tagállamok proliferációs politikáit; 6) elősegítse az export-ellenőrző sztenderdek kialakítását, az engedélyezési és végrehajtási gyakorlatokat.³⁵¹ A Végrehajtó Bizottság az összes tagállam egy-egy képviselőjéből állna. Bécsben a képviselők állandó delegációként szolgálnák a szuperrezsimit. A Végrehajtó Bizottság hetente, de legalább kéthetente ülésezne. Elnökét a plenáris ülés választaná többségi szavazással. Az elnök felelőssége a Bizottság üléseinek elnöklése és a plenárisnak szóló éves jelentés összeállítása. A jelentés ajánlásokat fogalmazzon meg az ellenőrzési listák, és a szállító politikák javasolt módosításaira.³⁵²

A Végrehajtó Bizottság valódi döntéshozatali erőt képviselne, ami magas (nagyköveti) szintű tagállami képviselőt élvezne. Az állandó érintkezés az ilyen bizottságban segítene harmonizálni a nézőpontokat vitás ügyekben. Szintén fontos, hogy a senior szakdiplomataik részvétele a multilaterális export-ellenőrzésben hathatós erőt képviselne a nemzeti kormányokon belül, sarkallva a szükséges változást a nemzeti politikában.³⁵³

A szuperrezsimnek állandó titkársága legyen bécsi székhellyel. A Titkárság felelős 1) a plenáris ülés, a Végrehajtó Bizottság és minden munkacsoport ülésének előkészítéséért; 2) analitikus és adminisztratív támogatást nyújt a szuperrezsimnek; 3) fenntartja és aktualizálja a szuperrezsim információ-megosztó rendszerét; 4) elkötelezi magát a szuperrezsim nemzetközi kapcsolataiban; 5) monitorozza a technológia-kereskedelem trendjeit, ezáltal lehetővé teszi a tagállamoknak, hogy jobban megértsék az ipar igényeit és az új technológiák megjelenését.³⁵⁴

A Titkárság munkáját egy titkárság-vezető irányítja, aki 1) felügyeli a szuperrezsim adminisztrációját és személyzetét; 2) koordinálja a nemzetközi kapcsolatokat a szuperrezsim elnökével és 3) együtt dolgozik azokkal a

³⁵¹ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

³⁵² GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); pp. 15-16.

³⁵³ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

³⁵⁴ BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.mii.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); p. 99.

kormányokkal, melyek csatlakozni kívánnak a szuperrezsimekhez. A titkárság-vezető dolgozik a rezsimek és nem rezsimek szállító politikáinak összehangolásán.

A létező export-ellenőrző rezsimeknek nincs szankcionáló mechanizmusuk. A jelenlegi javaslat szerint létrejön egy Teljesítés-vizsgáló Bizottság, melynek hatósága alatt a tagállamok többsége közösen és nyilvánosan ad ki megrovást annak a tagállamnak, melynek az exportját, vagy a magatartását a szuperrezsimek irányelveivel ellentétesnek ítélték meg.³⁵⁵

A javaslat szerint két munkacsoport jön létre: 1) a jelenlegi négy export-ellenőrző rezsimek különböző fegyverek ellen létrehozott rendszere átalakul egy-egy tematikus munkacsoporttá, melyek feladata az adott fegyverek elleni non-proliférációs politika kialakítása és az ellenőrzési listák aktualizálása, valamint 2) egy Általános Munkacsoport, melynek feladata, hogy új szándékokat alkosson, továbbá tanulmányozza az export-ellenőrzés kihívásait, a nemzetek végrehajtásait, illetve az export-ellenőrzéshez kapcsolódó különböző tevékenységeket. E munkacsoportokat a Végrehajtó Bizottság vagy a plenáris ülés utasítására lehet létrehozni. A Végrehajtó Bizottság felügyeli az összes Munkacsoport munkáját. Technikai szakértők segítik az Általános Munkacsoport munkáját. A létrehozott Munkacsoportok szakértőkből állnak, akik évente kétszer találkoznak, ajánlásait és beszámolóit megosztják a Végrehajtó Bizottsággal és tekintetbe veszik azokat az éves plenáris ülésen.³⁵⁶

Ez a struktúra lehetővé tenné a szuperrezsimek tagállamai számára, hogy gyorsabban és hatékonyabban válaszoljanak az export-ellenőrzési ügyekre, ezzel egy időben az új szuperrezsimek csökkentenék a feleslegeket és a tagság kiadásait³⁵⁷, továbbá segítene abban, hogy a non-proliférációs export-ellenőrző politika ügyeinek hosszantartó figyelmet szenteljen.

A konszenzusos döntéshozatal a reform egyik legjelentősebb akadály, ezért módosítani kell. Néhány esetben többségi, vagy minősített többségi döntés lenne a konszenzus helyett. Kizárólag a legkritikusabb döntések esetén kellene fenntartani az egyhangú szavazást, néhány ritka alkalommal és csak olyan esetekben, amik nem

³⁵⁵ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); pp. 17-18.

³⁵⁶ Ibid.; pp. 16-17.

³⁵⁷ BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf> (2011. február 1.); p. 100.

átruházhatók. Az új szavazási szabályok növelnék a döntéshozás hatékonyságát. Például, ha a szuperrezsím minősített többsége úgy dönt, hogy hozzáadnak egy terméket az ellenőrzési listákhoz, a szuperrezsím tagjainak a tagság feltételeként kötelező legyen teljesíteni és ehhez igazítani hozzá a nemzeti ellenőrzési listáikat. Már nem lenne mód arra, hogy a döntésre hivatkozva ne alkalmazzák a listákat. Ezzel párhuzamosan természetesen az egyes tagállamoknak meglenne a lehetőségük arra, hogy nemzeti szinten további termékekre ellenőrzést vessenek ki még akkor is, ha a szuperrezsím visszautasította az ellenőrzési listák módosítására tett javaslatot.

Az új szuperrezsím számára szintén az egyik legnagyobb kihívás a tagság. Különösen azok a szállító és tranzit államok jelentenek kihívást, amelyek kívül maradnak a szuperrezsímen. A javaslat alapján a tagság feltétele, hogy bizonyos nemzeti sztetenderdeket és objektív tagsági kritériumokat teljesítsenek a jelöltek. Ez alapján a tagsági végrehajtás különbözőségei megszűnnek.³⁵⁸ Az export-ellenőrzést támogatóknak közösen kell foglalkozniuk azokkal a nem tag szállítókkal, melyeknek megvan a képességük, hogy aláássák a szuperrezsím ellenőrzéseit.

Az információ-megosztás javult a multilaterális rezsímekben az elmúlt években, ezért az új szuperrezsím a jelenlegi rendszerben használt információ-megosztási előírásokból indul ki. A tagállamoktól megkívánják, hogy a szuperrezsímnak ne csak a megtagadott engedély-kérelmekről, hanem a *de facto* engedély-kérelmek megtagadásairól is jelentsenek. Ez segíti a többi tagállamnak megfigyelni a lehetséges proliferátor beszerzési módszereit, tendenciákat. Ehhez hasonlóan a WMD-hez kapcsolódó termékek engedély-kérelmének jóváhagyásáról szóló adatokat szintén meg kellene osztani az új szuperrezsímben. A kormányok inkább megbíznak egy integrált rendszerben, mintsem hogy fenntartsanak négy különböző rezsímet. Az egyetlen rendszer lehetővé teszi a tagállamok számára: jobban felismerjék a kapcsolatokat a proliferációs programok és az államok beszerzési stratégiái között, segíti a kormányokat erőfeszítéseik koncentrálásában, és minden tagállamon növeli a nyomást, hogy megosszák ezeket az információkat. Az ilyen rendszer könnyedén nyilvánvalóvá teszi, hogy melyik állam osztja meg időben az elutasításokat vagy jóváhagyásokat. Az új szuperrezsím magába foglal olyan előírásokat, melyek szerint megosztják a nemzeti export-ellenőrző rendszerekről

³⁵⁸ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); pp. 19-20.

szóló információkat is.³⁵⁹

A szuperrezsim elvileg úgy jöhetne létre, hogy az összes rezsimben tag harminc részes állam informálisan találkozik abból a célból, hogy megvitassák a szeuperrrezsim létrehozásának kérdését. A létrehozásról szóló elvi döntés megszületését követően meg kellene állapodni az alapvető kérdések ügyében, amiket fenn tárgyalt a disszertáció, majd elkezdődhet az alapító okirat szövegezése. Annak jóváhagyását, minden állam általi ratifikációját követően hatályba is léphetne a szerződés, így létrejönne a non-proliferációs export-ellenőrző szuperrezsim.

A központosított, nem konszenzusos alapon működő szuperrezsim új szerkezete a következő előnyökkel bírna a jelenlegi export-ellenőrző rezsimekkel szemben³⁶⁰:

- rendszeresebb megvitátást tesz lehetővé, mely elősegíti az export-ellenőrző politikák harmonizálását és koordinálását;
- javítja az állami export-ellenőrző sztenderdekkel azzal, hogy lehetővé teszi a normák gyorsabb egyesülését, és ezzel átláthatóbbá teszi a tagállamok export-ellenőrző gyakorlatát;
- segíti a közvéleményt és az ipart az export-ellenőrzés megértésében és megtanulásában. A kormányok könnyebben el tudják magyarázni egy relatíve egyszerű és robosztus rezsim követelményeit, mint négy kevésbé eredményes rezsimét;
- nagyobb megértésnek örvend az export-ellenőrzés a törvényhozók és a politika-formálók körében, segít több forrás és nagyobb politikai elkötelezettség biztosításában, ami hatással van az export-ellenőrzés végrehajtására;
- a kötelezettség-vállalások segítik annak biztosítását, hogy a tagállamok alapvető szemléletmódot osszanak meg arról, mit nem kell exportálni, és kinek nem kell megkapni ezeket az exportokat;

³⁵⁹ BECK, Michael – CUPITT, R. – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: To Supply or To Deny: Comparing Nonproliferation Export Controls in Five Key Countries; New York: Kluwer International; 2003 in GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); pp. 20-21.

³⁶⁰ GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf> (2011. február 2.); p. 18.

- a titkárság „szervezeti emlékezetet” nyújt, és egy helyet biztosít a rutin tagállami képzéshez és a nemzetközi kapcsolatokhoz;
- költséghatékonyabb.

Ez az új szuperrendszer hatékonyan találkozik az államok biztonsági célkitűzéseivel anélkül, hogy negatív hatással lenne a gazdaságokra.³⁶¹ Ezért egy multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző szuperrendszer egy erősebb rendszert eredményez, hiszen az átszervezés lényege éppen az, hogy növeljük a veszélyes termékekhez és technológiákhoz történő hozzájutás akadályait. Ha az új szuperrendszer lehetséges tagjainak nem sikerül tető alá hozniuk egy, a fenn vázolthoz hasonló megállapodást, egyszerűen megrekednek a *status quo*-n³⁶² és külön-külön törekednek majd arra, hogy tovább tökéletesítsék működésüket.

5.4. Az államok ellenállása a (szerkezet)átalakítással szemben

A kormányhivatalok rendszerint kifogásolják a non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek alapjaiban történő újjáalakításának elképzelését. Szerintük bármilyen kísérlet arra, hogy átstrukturálják, vagy egyesítsék a rezsimeket, kockáztatná, hogy az export-ellenőrző törekvések a közös nevező felé mozduljanak, ezért gyengítené a multilaterális erőfeszítéseket. Néhány szakértő a tagsági problémára mutat rá, s abból arra következtet, hogy egy ellenőrző rendszer létrehozása szinte lehetetlen lenne. Mások állítják, hogy a rezsimek újratárgyalása politikailag túlságosan nagy kihívás lenne, ezért szerintük a *status quo* fenntartása kívánatosabb.

Az Egyesült Királyság szerint az ötlet különösen a kis európai államok számára volt vonzó, amelyek esetében a rezsimekben való képviselet gyakran egy ember, vagy egy nagyon kis csoport felelőssége. Ha lenne egy állandó titkárság, az csökkentené az utazást és más járulékos költséget is.

A britek szerint a rezsimeket alapvetően különböző szándékokkal hozták létre. A fókusz különböző, a tagsági feltételek különbözők (ezért nem lehet Oroszország az AG tagja) és egy rendszer részes állama nem szükségszerűen kíván részes állam lenni másik rendszerben is (Brazília soha nem fejezte ki szándékát,

³⁶¹ Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; Technology CEO Council; January 1994; online: <http://www.techceocouncil.org/reports/57-perspectives-on-export-control-policy-the-need-for-fundamental-reform-> (2011. február 4.)

³⁶² BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

miszerint a WA-hoz kívánna csatlakozni).

A WA Titkársága bázisként történő működése előnyös lenne, de a japánok valószínűleg nem vagy csak nagyon nehezen adnák fel az NSG-ben, a franciák az MTCR-ban, az ausztrálok pedig az AG-ban titkársági szerepüket. Hiszen az állam számára dicsőséget jelent e szerep. A WA plenáris ülését nem lehet a Titkárság épületében tartani, mert az e célra nem megfelelő. Ugyanez vonatkozna a többi rezsimre is. Ez a többletkiadás az összes államot érinthetné (jelenleg nem ez a helyzet, mert az államok egyetértenek a vendéglátásban és fizetnek a plenáris ülésekért).

A konszenzusos döntéshozatalról a többségi szavazásra való áttérés egy két részre osztott szervezetet hozna létre. A rezsimek egy bizonyos szintig gondolkodnak csak hasonlóan, azonban a nézetek sokfélesége és a tagság földrajzi szétszórtsága valószínűleg sokkal fontosabb, mint az, hogy gyorsan haladjanak a döntéshozatalban. Az EU-ban is sok döntés születik többségi szavazással, mégsem halad kellő gyorsasággal.

Svédország alapötlete az volt, hogy legyen egy közös titkárság, olyan, mint WA-ban, és kezeljék az egyes rezsimeket „külön bizottságokként” speciális kritériumokkal, politikával és tagsággal. „Emlékszem, amikor ez az ötlet először felmerült Oxfordban. A teremben, ahol több mint negyven állam vett részt, teljes csönd uralkodott” – jegyezte meg egy svéd kolléga.

Tény, hogy a rezsimek sokat fejlődtek a kilencvenes évek óta. Minden rezsimnek van informatikai rendszere és hálózata, valamint munkafolyamatai és forrásai. WA-nak van egy saját titkársága, a többi rezsim a vendéglátó országok forrásaira támaszkodik. Mégis a német export-ellenőrzésben résztvevő kolléga szerint egy non-proliférációs szuperrezsim létrehozása magas szintű politikai döntés eredménye lenne. Szerinte sok részes állam ellenezné egy ilyen képződmény létrehozását, mert a jelenlegi különböző rezsimek felelősségükről mondanának le.

Az amerikai export-ellenőrző hivatalnokok többsége nem támogatja egy szuperrezsim létrehozását. Azzal érvelnek, hogy minden egyes export-ellenőrző rezsimnek különböző eredete, története és tagsága van. Míg az USA hivatalnokai hajlamosak a proliferációra fókuszálni, gyakran megfélelkeznek arról, hogy ezek a fegyverek nem az egyetlen, kizárólagos fajtái a terroristák és a nyugati világgal

szemben ellenséges nemzetek által használtak eszközöknek.³⁶³

Magyarország úgy véli, hogy egy non-prolifерációs szuperrezsím létrehozása az export-ellenőrzés területén több hátránnyal járna, mint előnnyel. A ma létező négy rezsímet különböző történelmi közegben, teljesen más célokkal és szándékokkal, egymással sokszor nem összevethető termékek ellenőrzésére hozták létre. Ez idáig még azt sem sikerült elérni, hogy az EU összes tagállama részes állam legyen a legnagyobb rezsímben, hiszen például WA-ban Ciprus nem részes állam. Egy létrehozandó szuperrezsím titkári pozíciója magas presztízsű beosztás, melyhez magas fizetés járna, míg a körülötte dolgozó apparátus is meglehetősen nagy lenne. Félő továbbá, hogy az így felálló mamutszervezet olyan hatalmas lenne, amely éppen nagysága miatt lenne viszonylag tehetetlen, rugalmatlan. A jelenlegi négy rezsím titkárságát adó államoknak óriási megtiszteltetés e feladat ellátása, arról nem is beszélve, hogy országuk gazdaságának is jót tesz azzal, hogy vendégül látja a többi állam képviselőjét.

Magyarország szerint óriási munkát jelentene a jelenlegi rezsímeket egy non-prolifерációs szuperrezsímbe tömöríteni. A hazai kormányhivatalnokok szkeptikusak, vajon az erőbefektetés, valamint a várhatóan számtalan politikai konszenzus meghozná-e a várt hasznot.

Ezek az aggodalmak figyelemre méltóak. De valóban megfelelő alapot szolgáltatnak-e arra, hogy ne erősítsük a multilaterális proliferációs ellenőrzést, különösen olyan kihívások közt, amit a globális kereskedelem és a veszélyes fegyvertechnológia elterjedése jelent?

Valójában a rezsímek jelenlegi sokszínűsége már kifejezi a közös nevezőt, ezért egy kis változás is már előrelépést jelentene. Talán a legkomolyabb problémát mégis az üzleti közösségnek az export-ellenőrzés szigorúbb rendszeréhez való hozzáállása jelenti. Ők saját érdekeiket figyelve sokszor nem látják a proliferációs veszélyeket, csak arra koncentrálnak, hogy minél versenyképesebb termékekkel és szolgáltatásokkal maradhassanak ezen a piacon, ezzel is minél nagyobb hasznot szerezve. A kettős felhasználású technológia exportja szintén nagy jelentőséggel bír néhány ipari szektor számára. Sőt, sok fejlett technológiával bíró cég fontos piaca biztonsági gondot jelentő országban van.

A nemzetközi politikai, technológiai és kereskedelmi környezetben

³⁶³ Ibid.; p. 25.

bekövetkezett új fejlődési tendenciák nagyobb figyelmet követelnek meg a hivatalnokoktól, amit már számos országban felismertek.³⁶⁴ Az export-ellenőrzési kultúra azonban szinte országról országra különbözik. Vannak olyan országok, mint az egykori CoCom államok, melyek hosszú történelemmel rendelkeznek a hatékony export-ellenőrző rendszereik terén, valamint egyaránt rendelkeznek évtizedekre visszamenőleg megkívánt szervezeti struktúrával és a szükséges intézményes emlékekkel. Ezzel ellentétben, azok az országok, amelyeknek kevesebb tapasztalatuk van az export-ellenőrzésben, valószínűleg alacsonyabb szintű export-ellenőrző kultúrával rendelkeznek. Klasszikus példát jelentenek az egykori szovjet köztársaságok, melyek általában szállítói vagy tranzit államai a fegyverekhez kapcsolódó anyagoknak és technológiáknak, és csak korlátozott tapasztalataik vannak az export-ellenőrzés területén.³⁶⁵

A reform további korlátja, hogy az export-ellenőrzés túl bürokratikusnak tűnik és technikailag összetett ahhoz, hogy a világ politikai vezetőinek figyelmét lekösse, támogatását megszerezze. Azzal, hogy négy rezsim van, úgy tűnik a politikaformálóknak, hogy ugyanazokkal a dolgokkal foglalkoznak. Ezért érthető a fejlett technológiákkal foglalkozó cégek és ügyfelek panaszai az egymást sok esetben átfedő szabályokról.³⁶⁶

Néhány országban további bürokratikus akadályok vannak. Például nem világos, vajon a kormányhivatalnokok aggodalmai hitelesek, vagy saját személyes szorongásukat fejezik ki a tekintetben, hogy a reform többletmunkával és kevésbé hatékony ellenőrzéssel jár. Néhány esetben a hivatalnokok, akik az export-ellenőrzési programokat menedzselik, vitatják, hogy végre tudják hajtani a rendszer átszervezését és erősítését, mert túl elfoglaltak, hogy megvédjék a létező rezsimeket

³⁶⁴ ALBRIGHT, David: Nuclear Nonproliferation Concerns and Export Controls in Russia; Testimony Before the Senate Governmental Affairs Subcommittee on International Security; Proliferation and Federal Services; June 6, 2002; online: <http://isis-online.org/conferences/detail/nuclear-non-proliferation-concerns-and-export-controls-in-russia/20> (2011. február 3.); valamint ORLOV, Vladimir: Export Controls in Russia: Policies and Practices; Nonproliferation Review 6; No. 4, Fall 1999; pp. 139-151.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/orlov64.pdf> (2011. február 3.); p. 145.

³⁶⁵ NIKONOV, Dmitriy: To Improve Export Controls, Train and Motivate Personnel; The Monitor: Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; Vol. 11, No. 1; Spring 2005; pp. 16-21 in FUHRMANN, Matthew C.: Industry and Nonproliferation: Don't Neglect the First Line of Defence; Disarmament Diplomacy; No. 82, Spring 2006; online: <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82mcf.htm> (2011. február 4.)

³⁶⁶ BECK, Michael – CUPITT, R. – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: To Supply or To Deny: Comparing Nonproliferation Export Controls in Five Key Countries; New York: Kluwer International, 2003 in BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

az ipar képviselőitől. Ki fogja akkor hamarosan végrehajtani a multilaterális ellenőrzés teljes átalakítását? Az is biztos, hogy ha a politikaformálók az egyénekhez fordulnak, hogy végrehajtsák a rezsim átalakítását, azt mondják majd nekik, hogy a négy létező megállapodás átszervezése vagy helyettesítése túl bonyolult lenne, hogy tárgyaljanak róla, nem is említve azok kockázatait.³⁶⁷

A *status quo* megváltoztatásához kapcsolódó idegenkedés miatt egy proaktív konszenzust nem lehet elérni, hacsak a különböző államok politikai vezetői fel nem sorakoznak a reform mögé. Az USA, vagy a G8-ak politikai vezetésének távollétében a jelentős reformnak várnia kell, amíg egy katasztrófa történik, és akkor a rezsimet rá lehet kényszeríteni a politikai megoldásra, változásra.³⁶⁸

5.5. Részkövetkeztetések

Az ötödik fejezet rámutatott: a jövőben lehetőség, sőt mi több, szükség van arra, hogy a jelenleg működő multinacionális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimet egy integrált, úgynevezett szuperrezsimben fejtsék ki hatékony tevékenységüket. Ehhez az alábbi feltételek vizsgálata és harmonizálása szükséges: a formalitás természete, a tagság és a döntéshozatal kérdései, az információ-megosztás hiányosságai, a politikai figyelem és források nem kielégítő volta, az ellenőrzés területén alkalmazott elvek azonos értelmezése és végrehajtása a gyakorlatban, a másodlagos proliferáció és az informális engedély-kérelmek megtagadás problematikája, valamint az amerikai nyomásgyakorlás és az ipar jelentősége az ellenőrzés folyamatában. Hangsúlyoztam, hogy a globalizáció által megjelenő új biztonsági kockázatok kezelhetőek egy szuperrezsim keretein belül, ehhez azonban egy átfogó megközelítésre van szükség. Bemutattam ezen felül a részes államok politikaformálóinak e változással kapcsolatos attitűdjeit is.

Kemény ellenállás várható a javaslattal szemben a multilaterális export-ellenőrzés átstrukturálására. A fent részletezett kifogások egyike sem tűnik azonban leküzdhetetlennek. Amiben mindenki egyetért: a non-proliferációnak és az export-

³⁶⁷ BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regim; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03.asp (2011. február 4.)

³⁶⁸ Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf (2009. december 21.)

ellenőrzésnek továbbra is multilaterálisnak kell lennie.³⁶⁹ Az export-ellenőrzést egy széles körű gazdasági, politikai és diplomáciai stratégia részeként kell alkalmazni.³⁷⁰ Számos külpolitikai ügy van, amik versenyeznek a döntéshozók idejéért és azokért a forrásokért, amiket irányítanak. Itt az idő, hogy nagyobb figyelmet szenteljünk a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrzés erősítésének szükségességére.³⁷¹

A változás szükséges és sürgős, a cselekvés ideje elérkezett. Ha a mostani helyzet változatlan marad, a potenciális veszély államaink biztonságára és gazdasági érdekeire fokozódni fog. Egy integrált szuperrezsím létrehozása csökkentheti a proliferációs veszélyt, növelheti a nemzetközi biztonságot.

³⁶⁹ Improving Multilateral Export Controls and Technology Access For the Developing World; December 2002; Washington, D.C.; Stanley Foundation and Henry L. Stimson Center; pp. 1-5. online: http://vps.stanleyfoundation.org/programs/sns/papers/issues02_panel_discussion.pdf (2011. február 1.); p. 5.

³⁷⁰ Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; Technology CEO Council; January 1994; online: <http://www.techceocouncil.org/reports/57-perspectives-on-export-control-policy-the-need-for-fundamental-reform-> (2011. február 4.)

³⁷¹ BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls; A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf (2011. február 4.); p. 27.

BEFEJEZÉS

„Régi ironikus mondás, de ma is igaz: miközben az ember véres háborúra készül, fennhangon és ékesszólóan élteti a békét. Ez a következetlenség nem a huszadik század találmánya, mégis, ez a század látta e jelenség legszembetűnőbb példáit. Még soha nem ecsetelte az ember a világharmónia iránti vágyát ily meggyőzően, miközben tömegpusztító fegyverek soha nem látott garmadáját halmozta fel. A második világháborút - ahogy tudatták velünk - azért vívtuk, hogy ne legyen több háború. Az atombombát ugyanezen oknál fogva fejlesztettük ki.”³⁷²
Alan MOORE

A tömegpusztító fegyverek elterjedését megakadályozni hivatott nemzetközi export-ellenőrző rendszerek célja ugyanaz, mégis számos esetben különböző módon és eszközökkel igyekeznek elérni azokat. A globalizáció korában hatékonyságuk megkérdőjelezhető, ezért a nemzetközi közösségnek el kell gondolkozni azon, hogyan lehetne fokozottabban és hatékonyabban ellenőrizni a WMD proliferációját.

A disszertációban a kutatásaim eredményeként és személyes tapasztalatom alapján egyfajta megközelítéssel éltem a szuperrezsím létrehozásával kapcsolatban: az EU gyakorlati működési élvére építve kell létrehozni egy új nemzetközi szervezetet, a szuperrezsímet, melyben a tagállamok összefogásával eredményesebben lehetne ellenőrizni a WMD vonatkozású termékek és technológiák exportját.

Őszintén bízom abban, hogy az államok a gazdasági haszonszerzés és politikai befolyás megszerzése fölé helyezik a nemzetközi béke és biztonság megteremtésére irányuló erőfeszítéseket. Ezért javaslom hazánk politikaformálói számára, hogy karolják fel a szuperrezsím létrehozásának elképzelését, mert annak megalkotása óriási nemzetközi elismertséget hozhat Magyarország számára.

³⁷² Idézetek – háború; online: <http://www.citatum.hu/szo/h%E1bor%FA/3?r=5> (2011. április 30.)

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

*„Ha ökölrel támadsz rám, biztos lehets benne,
hogy az én öklöm kétszer olyan gyors lesz, mint a tiéd.
De ha azt mondod, üljünk le, és beszéljük meg a dolgokat,
tisztázzuk a nézeteltéréseket, és ezek okát:
rögtön kiderül, hogy tulajdonképpen nem is különbözik
olyan nagyon a véleményünk, csak néhány pontban
kell megegyeznünk, mert sokban máris egyetértünk.
Ha tehát megvan bennünk az együttműködéshez szükséges
türelem és őszinteség, semmi akadálya az együttműködésnek.”³⁷³*
Woodrow WILSON

A doktori értekezés során az alábbi kérdésekre adtam választ:

- Mely nemzetközi biztonsági tényezők tették szükségessé a multilaterális non-proliférációs export-ellenőrző rezsimek létrehozását?
- Milyen kihívásokkal szembesülnek ezek a rezsimek a 21. század elején?
- Hogyan működik a WMD ellenőrzése szűkebb környezetünkben, az Európai Unióban?
- Van-e realitása annak, hogy a rezsimek tevékenységüket egy szuperrezsimben fejtsék ki?

A kutatómunka célja az volt, hogy a vonatkozó szakirodalom tudományos igényű feldolgozásával tanulmányozzam a multilaterális non-proliférációs export-ellenőrző rezsimek alapvető működését a nemzetközi kapcsolatok rendszerében, valamint olyan szempontrendszer felállítására tegyek javaslatot, amely megoldási alternatívát jelenthet a jelenleg funkcionáló rendszerek problémáinak kiküszöbölésére.

A kutatási cél elérése érdekében tézisként bizonyítottam, hogy a non-proliférációval kapcsolatos kereskedelem ellenőrzése döntő hatással van a nemzetközi békére és biztonságra, ezért az államok részéről kiemelt figyelmet és összefogást igényel. Másként fogalmazva: igazoltam, hogy a kereskedelem-ellenőrzés a globalizálódó gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, valamint a technológia rohamos fejlődésével egyrészt egyre összetettebb - már-már

³⁷³ Ellenszenvvel kapcsolatos idézetek; online: <http://citatum.hu/kategoria/Ellenszenv/13> (2011. április 30.)

megoldhatatlan - feladattá válik, ezért a nemzetközi közösségben szereplő államok összefogása, együttműködése, ellenőrzési politikájuk összehangolása nélkül lehetetlen.

Interdiszciplináris tudományterületként a kifejtett öt terület elengedhetetlenül szükséges a téma megértéséhez, további összetevők vizsgálata is lehetséges azonban, de nem szükséges a megértéshez.

Az **első fejezet összegzett következtetéseként** megállapítottam, hogy a multilaterális export-ellenőrzési rendszerek jelentős szerepet töltenek be a non-proliferációban, valamint értékeltem az export-ellenőrzés jelentőségét a nemzetközi kapcsolatokban a nemzetközi béke és biztonság megteremtése vonatkozásában. Ráműtattam a non-proliferációs export-ellenőrzésben résztvevő multilaterális rendszerek történelmi szükségességére, elemeztem a CoCom létrehozásának és működésének szükségességét. Bemutattam és elemeztem a hidegháború után is létező non-proliferációs rendszerek bizonyos termékek, technológiák körére történő szakosodását, e termékek ellenőrzésének jelentőségét, valamint az export-ellenőrzés leglényegesebb közös elemeit a döntéshozatali és működési mechanizmus és a végrehajtás terén. Bizonyítottam, hogy az export-ellenőrzés maga sem homogén, s annak megértéséhez elengedhetetlen az egyes szereplők behatóbb vizsgálata. Sorra vettem mindazon közös jegyeket, melyek valamennyi, illetve közülük néhány rendszim sajátjai, valamint elemeztem a non-proliferációs export-ellenőrzés sajátos ismérveit.

A **második fejezet összegzett következtetéseként** megállapítottam, hogy a globalizáció korában, így a 21. század elején az export-ellenőrzésnek fokozott jelentősége van a proliferációra érzékeny termékek elterjedésének megakadályozásában. Ennek érdekében egyre nagyobb szükség van nemzetközi összefogásra a non-proliferáció területén. A technológiai fejlődés felgyorsulásával különösen nehézé vált a stratégiaileg érzékeny termékek és technológiák ellenőrzése, valamint azoké is, amiket katonai és polgári célokra egyaránt fel lehet használni. A fejezetben rámutattam a globalizációs, csúcs-technológias világban jelenlevő, releváns kihívásokra, majd elemeztem és állítottam, hogy az ellenőrzéshez jelentős hozzájárulás szükséges a nemzetállamok részéről, hiszen kizárólag azok különböző kormány szervei képesek az illegális kereskedelmet megakadályozni.

A **harmadik fejezet összegzett következtetéseként** megállapítottam, hogy az integrációbarát gazdasági érdekek által dominált nemzetállamoknak szükségessé vált felülvizsgálniuk eddigi erőfeszítéseiket a non-proliferáció terén, valamint

kialakítaniuk közös álláspontjukat. Ennek következtében ma az EU a WMD elterjedésének megakadályozásában a legjelentősebb, széles körű felelősséget vállaló nemzetközi szereplők közé tartozik, amely igyekszik reagálni a világban történő változásokra, valamint szoros kapcsolatot tart az exportőr cégekkel. A kereskedelmi akadályok leépítésének szándéka és az azt megnehezítő engedélyezési kötelezettség közti dilemma jellemzi az EU-tagállamok és a globalizálódó világ relációját. Mivel az Európai Biztonsági Stratégia világossá tette: a szervezet nem hanyagolhatja el a non-proliférációs veszélyeket, ezért célkitűzése, hogy világszerte megelőzze az aggodalomra okot adó proliferációs programokat. Vizsgálati szempontként szolgált továbbá a nemzetközi biztonság megóvása érdekében létrehozott közösségi export-ellenőrző rendszer a kettős felhasználású termékek területén. A harmadik fejezetben bemutattam és elemeztem ezen felül az export-ellenőrző rendszer közös elemeit, elveit, eljárásait, valamint a magyarországi engedélyezési gyakorlatot és annak hatékonyságát az integráció elmélyülésével.

A **negyedik fejezet összegzett következtetéseként** megállapítottam, hogy a gyors gazdasági fejlődés és az új biztonsági kihívások új környezetet teremtenek a multilaterális non-proliférációs export-ellenőrző rezsimek számára. Amennyiben nem tudnak ezek a rezsimek a globalizáció kihívásainak megfelelni, elavultakká válnak. Számba vettem a működés és hatékonyság szempontjából legfontosabb belső és külső hiányosságokat, amelyekkel a rezsimek rendelkeznek. E hiányosságok a történelmi körülményekből, a környezetből, a helytelen működési mechanizmusokból és politikai döntések meghozatalából adódnak. Világossá vált, hogy a rezsimeket a nemzetközi közösség nem megfelelő módon kezeli. Mostanában a terrorizmus megfékezését is a rezsimek feladatai közé sorolják, erre azonban önmagukban, jelenlegi szerkezetükben alkalmatlanok.

Az **ötödik fejezet összegzett következtetéseként** megállapítottam: a jövőben lehetőség, mi több, szükség van arra, hogy a jelenleg működő multinacionális non-proliférációs export-ellenőrző rezsimek egy, úgynevezett szuperrezsimben fejtsék ki hatékony tevékenységüket. Ehhez az alábbi feltételek vizsgálata és harmonizálása szükséges: a formalitás természete, a tagság és a döntéshozatal kérdései, az információ-megosztás hiányosságai, a politikai figyelem és források nem kielégítő volta, az ellenőrzés területén alkalmazott elvek azonos értelmezése és végrehajtása a gyakorlatban, a másodlagos proliferáció és az informális engedély-kérelem megtagadás problematikája, valamint az amerikai nyomásgyakorlás és az ipar

jelentősége az ellenőrzés folyamatában. Hangsúlyoztam, hogy a globalizáció által megjelenő új biztonsági kockázatok kezelhetőek egy szuperrezsim keretein belül, ehhez azonban egy átfogó megközelítésre van szükség. Bemutattam ezen felül a részes államok politikaformálóinak e változással kapcsolatos attitűdjeit is.

Összességében a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrző rezsimek jelentőségének bemutatásával ráirányítottam a figyelmet a WMD elterjedésének megakadályozásának egyik, és talán leghatékonyabb formájára: a kereskedelem ellenőrzésének fontosságára. A működő rezsimek hiányosságainak bemutatását és elemzését követően egy új szuperrezsim létrehozására tettem javaslatot, mely megoldhatja a jelenlegi rezsimek problémáit. Hangsúlyoztam, hogy egy olyan korban, amelyben terroristák és támogatóik veszélyes technológiákat és fegyvereket keresnek, a szállítók gazdasági érdekei nem lehetnek fontosabbak az ország nemzeti biztonsági érdekeinél.

Remélem, hogy a fenn nevezett javaslatok „visszaköszönnek” a non-proliferációs rezsimek átfogó reformjáról szóló jelenlegi vitában és segítenek újra napirendre tűzni az export-ellenőrzés alapvető megújításának ötletét. Az innováció volt egyszer a multilaterális export-ellenőrző rezsimek ismertetőjegye, és talán újra az lehet.

A KUTATÓMUNKA ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

A multilaterális non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek kutatásával az alábbi tudományos eredményeket értem el:

1. feltártam, hogy a multilaterális non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek különböző tagsága és eltérő felelősségi területei következményeképpen folyamatos kompetencia-problémák, fokozódó ellenérdekek és szabályozatlan területek keletkeznek;
2. bizonyítottam, hogy a technológiai fejlődés, a liberalizálódó nemzetközi kapcsolatok, a növekvő gazdasági verseny, de leginkább a WMD roszsziszemű felhasználóinak bővülése, s ebből kifolyólag a veszélyeztetettség növekedése miatt megkerülhetetlen a jelenlegi non-prolifерációs export-ellenőrző rezsimek átfogó megközelítése és komplex újraszabályozása;
3. igazoltam, hogy a béke és a biztonság megőrzése érdekében elengedhetetlen a nemzetközi együttműködés a non-prolifерációval kapcsolatos export-ellenőrzés terén, ezért – egységes nemzetközi normák szerint – tovább kell erősíteni az államok összefogását;
4. kidolgoztam egy alternatív globális non-prolifерációs export-ellenőrző szuperrezsim alapvetéseit, amely szerint a jelenlegi rezsimek, részes államaikkal együtt egyesülnek, s az újonnan létrejövő globális, integrált, nemzetközi jogilag kötelező érvényű szuperrezsim által egységesen és hatékonyabban ellenőrizhető a proliferációra érzékeny termékek és technológiák kereskedelme.

TOVÁBBI KIMUNKÁLÁST IGÉNYLŐ FELADATOK

Miután megszületett a politikai döntés arra vonatkozóan, hogy a multilaterális export-ellenőrző rezsimek részes államai hozzanak létre egy ún. szuperrezsimet, számos megoldandó kérdésre kell megtalálni az adekvát válaszokat.

Javaslom, hogy az utánam jövő doktoranduszok, kutatók vizsgálják meg részletesebben, lépésről lépésre, hogyan lehetne létrehozni a nevezett szuperrezsimet. Részletesen kidolgozandó kérdések:

- a jelenlegi rezsimek jövője hogyan alakul az új szervezet felállításának függvényében,
- mely államnak vagy nemzetközi intézménynek kellene a vezető szerepet felvállalnia az átalakítás folyamán,
- milyen lesz a szuperrezsim kapcsolata más, a multilaterális non-proliferációs export-ellenőrzés területén fontos nemzetközi szervezetekkel?

AJÁNLÁS

A kutatási eredmények elfogadása esetén javaslom, hogy a kül- és biztonságpolitikával, a nemzetközi tanulmányokkal, valamint a rendvédelemmel foglalkozó oktató- és kutatóintézetek felhasználhassák az értekezés tartalmi elemeit, további munkájukhoz.

A disszertáció – komplexitásánál fogva – segítheti a biztonságpolitika e területén dolgozó szakértők és politikai döntéshozók felkészítését, továbbképzését.

A téma interdiszciplináris jellegénél fogva számot tarthat a szélesebb olvasóközönség figyelmére is, amely követi a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására irányuló nemzeti és nemzetközi biztonságpolitikai, gazdaság- és kereskedelempolitikai, rendvédelmi, valamint tudományos és technológiai törekvéseket. Javaslom ezért, hogy mint nyílt forrás, korlátozás nélkül, interneten is elérhető legyen.

Tekintettel arra, hogy a tömegpusztító fegyverek proliferációjának export-ellenőrzése még mindig számos nyitott, a tudomány által nem vizsgált területet ölel fel, – a proliferáció hatékony megakadályozása célzatával – ajánlom a jövő kutatói és doktoranduszai figyelmébe a téma teljes egészét, valamint a fejezetekben tárgyalt részleteket.

Az értekezés tézise és a szuperrezsím létrehozásának alapvetéseit tárgyaló 5. fejezet képezze megfontolás tárgyát a szakirányú magyar szervek és a politikaformálók számára. Pozitív tudományos, szakmai és kormányzati döntés esetén, az illetékes hazai szervek ténylegesen megvizsgálhatnák a szuperrezsím létrehozásának körülményeit, lehetőségeit, esetleg Magyarország vezető szerepének felvállalását.

*„A tudományos kutatásnak mindig az a vége,
hogy hirtelen több probléma is felbukkan ott,
ahol korábban csak egy volt.”³⁷⁴*

Norman MAILER

³⁷⁴ Idézetek – hirtelen; online: <http://www.citatum.hu/szo/hirtelen/2?r=1> (2011. április 30.)

FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

Nyomtatott források

1. ADLER-KARLSSON, Gunnar: Western Economic Warfare, 1947-67: A Case Study in Foreign Economic Policy; Stockholm; Almqvist and Wiksell; 1968
2. Agence France Presse: US wants watchdog group to rally members behind arms embargos; 13 December 1996
3. ANTHONY, Ian - DE GEER, Anna – KOKOSKI, Richard – STOCK, Thomas: Multilateral weapon-related export control measures; SIPRI Yearbook 1995
4. ANTHONY, Ian – ZANDERS, Jean Pascal: Multilateral security-related export controls; SIPRI Yearbook 1998: Armaments, Disarmament and International Security
5. ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2001: Armaments, Disarmaments and International Security; pp. 615-639.
6. ANTHONY, Ian: Multilateral weapon and technology export controls; SIPRI Yearbook 2000: Armaments, Disarmament and International Security; Oxford University Press; Oxford 2000; pp. 667-687.
7. BECK, Michael – CUPITT, R. – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: To Supply or To Deny: Comparing Nonproliferation Export Controls in Five Key Countries; New York: Kluwer International; 2003
8. BABOS, Tibor: The Five Central Pillars of European Security; NATO Public Diplomacy Division, Brussels; Strategic and Defense Research Center, Budapest; NATO School, Oberammergau; Chartepress, Budapest; 2007; pp. 1-191.
9. BAKER, John C.: Non-Proliferation Incentives for Russia and Ukraine; Adelphi Paper No. 309; International Institute for Strategic Studies; London; Oxford University Press; 1997
10. BENEC, Balázs: A tömegpusztító fegyverek elterjedésének aktuális kérdései, különös tekintettel a nukleáris fegyverekre. A non-proliférációs intézkedések befolyása a biztonsági környezetre; Doktori (PhD) értekezés; Budapest; 2007; pp. 1-152.
11. BERTSCH, Gary K. - GRILLOT, Suzette (szerk.): Arms on the Market: Reducing the Risk of Proliferation in the Former Soviet Union; Routledge; 1998; pp. 1-239.
12. BODOR, Zsolt: Magyarország szerepe a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozásában; Budapest; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Kar; szakdolgozat; 2002.; pp. 1-78.
13. BUCHAN, David: Confusion in Shadowy Paris HQ; Financial Times; March 31, 1994
14. CIRINCIONE, Joseph (szerk.): Repairing the Regime: Preventing the Spread of Mass Destruction; New York; Routledge; 2000; pp. 1-326.
15. CORNISH, Paul: The Arms Trade and Europe; Chatham House Papers; Royal Institute of International Affairs; London; Pinter; 1995
16. CORNISH, Paul – HAM, Peter van – KRAUSE, Joachim: Europe and the challenge of proliferation; Chaillot Paper 24; Institutes for Security Studies; Western European Union; Paris; May 1996; pp. 1-71.

17. CUPITT, Richard T.: The Future of Export Controls; *The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st -Century*; Vol. 6, No. 2; pp. 27-30.
18. DEÁK, János: A nukleáris fegyver a 21. században; *Hadtudomány*; 2003. évi 1. szám; pp. 29-40.
19. Defense Science Board Task Force on Globalization and Security, Final Report; Washington, D.C.: Office of the Under Secretary of Defense for Acquisition and Trade Technology, December 1999; pp. 1-137.
20. ÉBERT, László: A fegyverkereskedelem kialakulása, elvei és gyakorlata; *Katonai logisztika*; 2004. évi 4. szám; pp. 273-289.
21. ÉBERT, László: A hadianyagok és a kettős rendeltetésű eszközök és technológiák kereskedelmi engedélyezése során felmerülő egyes „biztonsági” jellegű kérdések vizsgálata; *Szakmai szemle*; 2006. évi 3. szám; pp. 109-120.
22. ÉBERT, László: A speciális anyagok áruforgalmának magyar szabályozása és az Európai Unió követelményeihez való alkalmazkodása; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola; Doktori (PhD) értekezés; Budapest; 2006. november; pp. 1-122.
23. ÉBERT, László: Remarks to the article: Noémi Mintál: Export control of dual-use items during the cold war and in Hungary today publish in *AARMS 7(3) (2008) 397-406*; *Academic and Applied Research in Military Science*; Vol. 8, No. 3; 2009; pp.423-426.
24. EMILIOU, K.: Strategic Export Control; *National Security and Common Commercial Policy*; *European Foreign Affairs Review*; Vol. 1, No. 1.; pp. 55-78.
25. GAHLAUT, Seema – ZABORSKIY, Victor: Do Regimes Have The Members They Need?; *Center for International Trade and Security Working Paper*; Athens; February 2003
26. GAZDAG, Ferenc: Nonproliferciók kérdések az EU politikájában; *Külügyi Szemle*; 2004. évi 3-4. szám; pp. 3-30.
27. GRAND, Camille: The European Union and the Non-proliferation of Nuclear Weapons; *Challiot paper 37*; Paris: WEU Institute for Security Studies; January 2000; pp. 1-67.
28. GREENE, Owen: Launching the Wassenaar Arrangement Challenges for the new arms export control regime; *Saferworld*, London; 1996; pp. 1-10.
29. HOFHANSEL, Claus: The Harmonization of EU Export Control Policies; *Comparative Political Studies*; Vol. 32, No. 2; April 1999; pp. 229-256
30. International Conference on Export Controls; *Proceedings*, St. Hugh's College; Oxford, England; September 28-30, 1999; Washington, D.C.; US Department of Commerce
31. IVANTSOV, Igor: Russia wants no reformed CoCom, but completely new body, *ITTAR-TASS*; March 17, 1994
32. JOHNSTONE, C. B.: Challenges Await Meeting of New Export Control Regime; *JEI Report*; December 15, 1995
33. KELLER, William W.: The Political Economy of Conventional Arms Proliferation; *Current History* 96; April 1997; pp. 179-183.
34. KOUTRAKOS, Panos: *Trade, Foreign Policy and Defence in EU Constitutional Law*; Hart; Oxford; 2001

35. LINDSTROM, Gustav - SCHMITT, Burkard: Fighting Proliferation – European Perspectives; Chaillot Paper, No. 66; European Union Institute for Security Studies; December 2003
36. LUNDBO, Sten: Nonproliferation: Expansion of Export Control Mechanisms; Aussenpolitik; Vol. 48, No. 2; August 1997
37. MASTANDUNO, Michael: Economic Containment: COCOM and the Politics of East-West Trade; Cornell University Press; 1992; pp. 1-353.
38. MEIER, Oliver – QUILLE, Gerrard: Testing Time for Europe's Nonproliferation Strategy; Arms control today; 2005. évi 4. szám; pp. 6-12.
39. MINTÁL, Noémi: Az Európai Unió és a proliferáció elleni küzdelem; Új Honvédségi Szemle; 2007. évi 8. szám; pp. 10-18.
40. MINTÁL, Noémi: Egy szuperrezsim létrehozásának lehetőségei a fegyverzet-ellenőrzés területén; Nemzet és Biztonság; 2010. évi 2. szám; pp. 20-28.
41. MINTÁL, Noémi: Export control of dual-use items during the cold war and in Hungary today; Academic and Applied Research in Military Science; Vol. 7, No. 3; 2008; pp. 397-406.
42. MOLNÁR, István - SZTERNÁK, György Mihály: Az atomfegyverek és technológiák elterjedésének globális veszélyei, a további proliferáció megakadályozásának lehetőségei; Védelmi füzetek 6.; 1992.; pp. 3-74.
43. MÜLLER, Harald: European Non-Proliferation Policy 1993-1995; Brussels; European Interuniversity Press; 1996
44. MÜLLER, Harald: Nuclear Export Controls in Europe: An Introduction in MÜLLER, Harald (szerk.): Nuclear Export Controls In Europe; Brussels; European University Press, 1995
45. New Forum for Export Control by End 1994; Tech Europe; November 4, 1994
46. NIKONOV, Dmitriy: To Improve Export Controls, Train and Motivate Personnel; The Monitor: Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; Vol. 11, No.1; Spring 2005; pp. 16-21.
47. NOMANI, Asra Q.: US lifts Curbs on Exporting Of Computers; The Wall Street Journal, March 31 1994
48. NUNN, Sam: Bank of America Policy Forum; Executive Summary: Globalization, Technology Trade and American Leadership: A New Strategy for the 21st Century; Athens; The University of Georgia; March 2000
49. ORDEN, Geoffrey Van: European Arms Export Controls; in CORNISH, Paul – HAM, Peter van – KRAUSE, Joachim: Europe and the challenge of proliferation; Chaillot Paper 24; Institutes for Security Studies; Western European Union; Paris; May 1996; pp. 64-71.
50. PIERRE, Andrew J. – TRENIN, Dmitri V. (szerk.): Russia in the World Arms Trade; New York: Carnegie Endowment for International Peace; 1997
51. PORTELA, Clara: The Role of the EU in the Non-Proliferation of Nuclear Weapons: The Way to Thessaloniki and Beyond; Peace Research Institute Frankfurt Reports No. 65; 2003; pp. 1-39.
52. Preserving a Healthy and Competitive US Defense Industry to Ensure our Future National Security: Final Briefing; Defense Science Board Task Force; November 2000

53. RÉCSEI, Mihály: A nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzése 1. rész; Szakmai szemle; 2009. évi 4. szám; pp. 23-43.
54. RÉCSEI, Mihály: A hadiipari gyártással és kereskedelemmel, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzésével kapcsolatos eljárási rend 2. rész; Szakmai szemle; 2010. évi 1. szám; pp. 36-60.
55. RÉCSEI, Mihály: A hadiipari gyártással és kereskedelemmel, valamint a haditechnikai eszközök és szolgáltatások legális forgalmának ellenőrzésével kapcsolatos eljárási rend 3. rész; Szakmai szemle; 2010. évi 2. szám; pp. 6-21.
56. REINICKE, Wolfgang H.: From Denial to Disclosure: Dual-Use Trade in a Globalizing Industry; in REINICKE: Global Public Policy: Governing without Government?, Washington, DC; Brookings; 1998
57. SOÓS, Oszkár – VARGA, Zoltán: A magyar exportellenőrzés jelenlegi helyzete és az EU csatlakozás érdekében elvégzendő feladatok; Ipari Szemle; 1997. évi 5. szám; pp. 85-89. és 6. szám; pp. 76-78.
58. TERTRAIS, Bruno: Europe and Nuclear Proliferation; in LINDSTROM, Gustav - SCHMITT, Burkard: Fighting Proliferation – European Perspectives; Chaillot Paper, No. 66; European Union Institute for Security Studies; December 2003
59. TÖRÖK, Tibor: A tömegpusztító fegyverek létéből és elterjedéséből adódó veszélyek; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet; Védelmi Tanulmányok 6.; 1995.; pp. 1-90.
60. Technology and Security in the 21st Century: U.S. Military Export Control Reform; Washington, D.C.; Center for Strategic and International Studies; 2001
61. Testimony of Under Secretary of State for International Security Lynn DAVIS, US Senate, Committee of Banking, Housing and Urban Affairs; The Export Administration Act of 1994: Hearings Before the Subcommittee on International Finance and Monetary Policy; 103d Cong.; 2d sess., February 3 and 24, 1994
62. TULLIU, Steve – SCHMALBERGER, Thomas (szerk.): A biztonság megértése felé; Fegyverzet-ellenőrzési, leszerelési és bizalomerosztési kislexikon; UNIDIR Genf, Svájc; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Budapest; 2003; pp. 1-295.
63. Update: Washington, Moscow Deadlocked on Iran Arms Sales; Export Control News 8; December 30, 1994
64. WALL, Robert: CIA Details Proliferation Concerns, Other Threats; Aviation Week and Space Technology; Vol. 154, No. 7; 12 February 2001
65. WENZEL, Jörg: The European Community's Approach to Export Controls; in HOFHANSEL, Claus: The Harmonization of EU Export Control Policies; Comparative Political Studies; Vol. 32, No. 2; April 1999; pp. 229-256
66. YAMAMOTO, Takehiko: Nonproliferation Export Controls: A Japanese Perspective; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 26-27.
67. ZARA, Pál: A tömegpusztító fegyverek elterjedésének problematikája, a nonproliferációs rendszerek biztonságra gyakorolt hatása; Budapest; Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem; Bolyai János Katonai Műszaki Kat; diplomamunka; 2007.; pp. 1-69.

On-line források

1. A Secure Europe In A Better World, European Security Strategy; Brussels; 12 December 2003; online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>
2. A Secure Europe In A Better World; Javier Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy; European Council; Thessaloniki, 20 June 2003; online: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en /reports/76255.pdf
3. About the OPCW; online: <http://www.opcw.org/about-opcw/>
4. Activities, online: <http://www.australiagroup.net/en/activities.html>
5. Acts Adopted under Title V of the EU Treaty; Council Joint Action 2008/368/CFSP of 14 May 2008 in support of the implementation of United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) and in the framework of the implementation of the EU strategy against the proliferation of weapons of mass destruction; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:127:0078:0083:EN:PDF>
6. ALBRIGHT, David: Nuclear Nonproliferation Concerns and Export Controls in Russia; Testimony Before the Senate Governmental Affairs Subcommittee on International Security; Proliferation and Federal Services; June 6, 2002; online: <http://isis-online.org/conferences/detail/nuclear-non-proliferation-concerns-and-export-controls-in-russia/20>
7. An Introduction; online: <http://www.australiagroup.net/en/introduction.html>
8. ASHBOURNE, Alexandra: The United States and Multilateral Export Controls: The British Perspective; Working Paper No. 8; Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for U.S. National Security; Henry L. Stimson Center; April 2001; pp. 1-38.; online: <http://www.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper6.pdf> (2010. június 1.)
9. AsiaTimes Online: Al-Qaeda vs France, Or India vs Pakistan?; online: <http://www.atimes.com/ind-pak/DE11Df01.html>
10. BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): Nonproliferation Regimes At Risk; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2009. december 21.)
11. Basic Principles for an EU Strategy against Proliferation of Weapons of Mass Destruction; pp. 1-13.; online: http://www.nti.org/e_research/official_docs/eu/eu0603.pdf
12. BBC News: UK's Arms Exports to India and Pakistan; online: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2012620.stm
13. BECK, Michael – CRAFT, Cassidy – GAHLAUT, Seema – JONES, Scott: Strengthening Multilateral Export Controls: A Nonproliferation Priority; Center for International Trade and Security, The University of Georgia; September 2002; pp. 1-36.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Reports/regime_report.pdf
14. BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03
15. BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf>

16. BERTSCH, Gary K. – CUPITT, Richard T.: Nonproliferation in the 1990s: Enhancing International Cooperation on Export Controls; *The Washington Quarterly*; Vol. 16, No. 4; 01 September 1993; pp. 53-70; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a913135121~fulltext=713240930~frm=content>
17. BERTSCH, Gary K.: The Need for New Strategy and Policy; *The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century*; Vol. 6, No. 2; Spring 2000; pp. 1-3.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf
18. BLACKFORD, Jacob: Multilateral Nuclear Export Controls After the A. Q. Khan Network; Institute For Science and International Security (ISIS); January 13, 2005; online: <http://www.isis-online.org/publications/exportcontrol/multilateralexportconrtols.pdf>
19. BÖSE, Wade: GAO Says Multilateral Export Control Regimes Too Weak; *Arms Control Today*; November 2002; online: http://www.armscontrol.org/act/2002_11/gaonov02
20. BÖSE, Wade: Wassenaar Endorses Steps to Deny Terrorists Arms; *Arms Control Today*; January/February 2004; online: http://www.armscontrol.org/act/2004_01-02/Wassenaar.asp
21. Bulgaria Ignored at Post-CoCom Talks; *Pari Daily*; April 5, 1996; online: <http://www.bizwiz.com/cgi-bin/nwstory.pl?terms=96nw9522649>
22. California Institute of Technology, Office of Research Institute; *Export Controls*; online: <http://researchadministration.caltech.edu/export/glossary#Export%20Controls>
23. CEVASCO, Frank: Survey and Assessment: Alternative Multilateral Export Control Structures; Working Paper No. 3; Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for U.S. National Security; Henry L. Stimson Center; April 2001; pp. 1-81; online: www.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper3.pdf
24. Charter of the United Nations; online: <http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>
25. China's Non-proliferation and Export Control Laws and Regulations (1980-2007); Kínai Külügyminisztérium; online: <http://www.mfa.gov.cn/eng/wjb/zzjg/jks/fksflfg/t141341.htm>
26. CoCom - a little list - the Co-Ordinating Committee on Multilateral Export Controls' industrial list of commodities subject to embargo; online: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0REL/is_n8_v90/ai_8803766/pg_1
27. Commerce's Reinsch on Multilateral Export Controls; 12 April 2000; online: <http://www.fas.org/nuke/control/export/news/000412-export-usia2.htm>
28. Communication from the Commission on the review of the EC Regime of Controls of Export of Dual-Use Items and Technology; COM(2006) 829; pp. 1-26.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0828:FIN:EN:PDF>
29. Communication Received from Certain Member States Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment or Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254; February 1978; online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc254.shtml>
30. Communication Received from Certain Members Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology; Annex; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254/Rec.1/Part2; July 1992; online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/infcirc254r1p2.pdf>
31. Communication Received from Certain Members Regarding Guidelines for Transfers of Nuclear-related Dual-Use Equipment, Materials, Software, and Related Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular; INFCIRC/254/Rev.5/Part2; 16

- May 2003; online:
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/2003/infcirc254r5p2.pdf>
32. Communication Received from Members Regarding the Export of Nuclear Material and of Certain Categories of Equipment and Other Material; 3 September 1974; online:
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf209.shtml>
 33. Communication Received from the Permanent Mission of Brazil regarding Certain Member States' Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology; International Atomic Energy Agency; Information Circular, INFCIRC/254/Rev.9/Part1; 1 November 2007; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PDF/infcirc254r9p1-071107.pdf>
 34. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union; Official Journal C 115; 09 May 2008; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:EN:PDF>
 35. Council Common Position 2003/805/CFSP of 17 November 2003 on the universalisation and reinforcement of multilateral agreements in the field of non-proliferation of weapons of mass destruction and means of delivery; online: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2003/l_302/l_30220031120en00340036.pdf
 36. Council Joint Action of 22 June 2000 concerning the control of technical assistance related to certain military end-uses (2000/401/CFSP); Official Journal L 159; 30 June 2000; pp. 216–217.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:159:0216:0217:EN:PDF>
 37. Council Regulation (EC) No 1334/2000 of 22 June 2000 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; Official Journal L 159; 30 June 2000; pp. 1–215.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2000:159:0001:0215:EN:PDF>
 38. Council Regulation (EC) No 3381/94 of 19 December 1994 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use goods; Official Journal L 367, 31 December 1994; pp. 1–7; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994R3381:EN:HTML>
 39. Council Regulation (EC) No 428/2009 of 5 May 2009 setting up a Community regime for the control of exports, transfer, brokering and transit of dual-use items; Official Journal L 134; 29 May 2009; pp. 1–269.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:134:0001:0269:EN:PDF>
 40. CRAFT, Cassidy: Challenges of UNSCR 1540: Questions about International Export Controls; CITS Briefs; Center for International Trade and Security; University of Georgia; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Briefs/CITSBrief_002.pdf
 41. CUPITT, Richard T. – GRILLOT, Suzette – MURAYAMA, Yuzo: The Determination of Nonproliferation Export Controls: A Membership-Fee Explanation; The Nonproliferation Review; Summer 2001; pp. 69-80.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/82cupitt.pdf>
 42. CUPITT, Richard T. – KHRIPUNOV, Igor: New Strategies for the Nuclear Suppliers Group (NSG); Comparative Strategy; Vol. 16, No. 3; 1997; pp. 305-315; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a782390587~fulltext=713240930~frm=content>
 43. CUPITT, Richard T.: Multilateral Nonproliferation Export Control Arrangements in 2000: Achievements, Challenges, and Reforms; Working Paper No. 1; April 2001; pp. 1-51.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/paper1.pdf>

44. Cutting through the transatlantic tangle of defence equipment export control; SDA Monthly Roundtable; 29 January 2007, Brussels; Security & Defence Agenda; pp. 1-24.; online: http://www.securitydefenceagenda.org/Portals/7/Reports/2007/SOD_290107_2.pdf
45. DAVIS, Lynn E.: Arms control, export regimes, and multilateral cooperation in KHALILZAD, Zalmay – WHITE, John P. – MARSHALL, Andrew W. Marshall: Strategic Appraisal: The Changing Role of Information in Warfare; pp. 1-475; online: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1016/MR1016.chap12.pdf
46. DAVIS, Lynn E.: Export Controls and Non-Proliferation Regimes in the Post-Cold War World; Under Secretary of State for International Security Affairs; The DISAM Journal; Spring 1994; pp. 65-69.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA496565&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>
47. DAVIS, Lynn E.: The Wassenaar Arrangement; January 23, 1996; online: http://www.disam.dsca.mil/pubs/Vol%2018_3/Davis.pdf
48. Defense Industry Consolidation: Competitive Effects of Mergers and Acquisitions; Testimony; 4 March 1998; GAO/T-NSIAD-98-112; online: <http://stinet.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA338904&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>
49. DOUGLASS, John W.: Rethinking Export Controls; Testimony Before the Committee on Armed Services United States Senate; February 28, 2000; The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century; Vol. 6, No. 2; pp. 8-12.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf
50. Ellenszenvvel kapcsolatos idézetek; online: <http://citatum.hu/kategoria/Ellenszenv/13>
51. ELLIS, Jason: Beyond Nonproliferation: Secondary Supply, Proliferation Management, and U.S. Foreign Policy; Comparative Strategy; Vol. 20, No. 1; 1 January 2001; pp. 1-24; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~db=all~content=a713839381~fulltext=713240930>
52. EU Code of Conduct for Arms Exports; 8 June 1998; pp. 1-6.; online: http://www.smallarmssurvey.org/files/portal/issueareas/measure/Measur_pdf/r_%20measur_pdf/European%20Union/EUCodeofConduct%20080698.pdf
53. EVANS, Samule A.: Defining Dual-Use: An international assessment of the discourses around technology; Presentation given to the ESRC New Directions in WMD Proliferation Seminar Series; 27 February 2006; pp. 1-7.; online: <http://www.sussex.ac.uk/Units/spru/hsp/Papers/Seminar%203/Evans.pdf>
54. Export Control Helps Prevent WMD Proliferation; ScienceDaily; 4 February 2005; online: <http://www.sciencedaily.com/releases/2005/02/050210003119.htm>
55. Export controls specialist in Export Control Helps Prevent WMD Proliferation; ScienceDaily; 4 February 2005; online: <http://www.sciencedaily.com/releases/2005/02/050210003119.htm>
56. Exportellenőrzési Hírlevél 2009. májusi különszám; Alkalmi kiadvány; Kiadja: Magyar Kereskedelmi Engedélyezési Hivatal Haditechnikai és Exportellenőrzési Hatóság Exportellenőrzési Osztálya; szerkesztő: dr. Stefán László vezető-tanácsos; Szerkesztőbizottság: Kocsis Gyula fősztályvezető, Lillafüredi-Nagy Barbara, Kalmár László, Polgár Anita; pp. 1-6.; online: http://www.mkeh.gov.hu/haditechnika/EU/kettos_felhasznalasu
57. Extreme Vigilance: Sub-set of Tier 2 Items – „Best Practices”; Agreed at the WA Plenary; 1 December 2000; online: http://www.wassenaar.org/publicdocuments/2000/2000_extremevigilance.html

58. Fact sheet Dual-use export controls in the European Union, online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/december/tradoc_145611.pdf
59. Federal Office of Economics and Export Control; Export Control; online: http://www.bafa.de/bafa/en/export_control/index.html
60. Fight against the proliferation of weapons of mass destruction - EU strategy against proliferation of Weapons of Mass Destruction; online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st15708.en03.pdf>
61. Fight against the proliferation of weapons of mass destruction - Mainstreaming non-proliferation policies into the EU's wider relations with third countries; Brussels; 19 November 2003; online: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/st14997.en03.pdf>
62. FUHRMANN, Matthew C.: Industry and Nonproliferation: Don't Neglect the First Line of Defence; Disarmament Diplomacy; No. 82; Spring 2006; online: <http://www.acronym.org.uk/dd/dd82/82mcf.htm>
63. GAHLAUT, Seema – BECK, Michael – JONES, Scott – JOYNER, Dan: Roadmap to Reform: Creating a New Multilateral Export Control Regime; October 2004; Center for International Trade and Security; The University of Georgia; pp. 1-28.; online: <http://www.ga.edu/cits/Resources/Reports/CITS-Roadmap-Report.pdf>
64. GAHLAUT, Seema: Consolidating the Gains in Multilateral Export Control Efforts; The Monitor; Fall 2004; Vol. 10, No. 3; pp. 6-8.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_fa_2004.pdf
65. GRILLOT, Suzette - CRAFT, Cassidy: How and Why We Evaluate Systems of Export Control; Vol. 2, No. 4; pp. 11-15.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_fa_1996.pdf
66. Guidelines for Transfers of Sensitive Chemical or Biological Items; January 2009; online: <http://www.australiagroup.net/en/guidelines.html>
67. HASSAN, Abdiqani: Somali pirates leave Japan-owned ship, crew safe; Reported by Reuters; 12 Dec 2007; online: <http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/L12187866.htm>
68. HIRSH, Michael: The Great Technology Giveaway? Trading with Potential Foes; Foreign Affairs; September/October 1998; pp. 2-9.; online: <http://jya.com/giveaway.htm>
69. History of the NSG; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/01-history.htm>
70. HOVE, Richard Andrew – TERSCH, Eric John von: COCOM and the future of conventional arms export in the former communist bloc; Naval Postgraduate School; Monterey, California; December 1993; pp. 1-283.; online: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA277477&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf>
71. HYMANS, Jacques E. C.: Think Again: Nuclear Proliferation; Foreign Policy; November 2005; online: http://www.foreignpolicy.com/articles/2005/11/14/think_again_nuclear_proliferation
72. Idézetek a háborúról; online: <http://www.citatum.hu/kategoria/Haboru/5>
73. Idézetek – elmélet; online: <http://www.citatum.hu/szo/elm%E9let>
74. Idézetek – hirtelen; online: <http://www.citatum.hu/szo/hirtelen/2?r=1>
75. Idézetek – veszélye; online: <http://www.citatum.hu/szo/vesz%E9lyes/?r=5>

76. Improving Multilateral Export Controls and Technology Access For the Developing World; December 2002; Washington, D.C.; Stanley Foundation and Henry L. Stimson Center; pp. 1-5. online: http://vps.stanleyfoundation.org/programs/sns/papers/issues02_panel_discussion.pdf
77. International Transfer of Scheduled Chemicals under the Chemical Weapons Convention; online: <http://www.opcw.org/our-work/non-proliferation/international-transfer-of-scheduled-chemicals/#c109>
78. JAMIL, Jaffer: Strengthening the Wassenaar export control regime; Chicago Journal of International Law; October 1, 2002; online: <http://www.allbusiness.com/technology/932264-1.html>
79. JONES, Scott A.: EU Enlargement: Implication for EU and Multilateral Export Controls; The Nonproliferation Review; Vol. 10, No. 2; Summer 2003; pp. 80-89.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/102jones.pdf>
80. JONES, Scott A.: Nonproliferation Export Controls: Looking towards the next Century; Symposium Report; 25 May 1999; Washington D.C.; The Monitor: Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; Vol. 5, No. 3; Summer 1999; pp. 23-28.; online: <http://www.nukestrat.com/pubs/Monitor3-99.pdf>
81. JONES, Scott A.: The Evolution of the Ukrainian Export Control System: State Building and International Cooperation in BECK, Michael: Reforming the Multilateral Export Control Regimes; The Nonproliferation Review; Summer 2000; pp. 91-103.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/72beck.pdf>
82. KELLER, William W. – NOLAN, Janne E.: Proliferation of Advanced Weaponry: Threat to Stability; in KUGLER, Richard L. – FROST, Ellen L. (szerk.): The Global Century; Washington, D.C.; National Defence University Press; 2001; Chapter 37; pp. 785-807; online: http://permanent.access.gpo.gov/websites/nduedu/www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/Global%20Century%20-%20June%202001/C37Kelle.pdf
83. KELLER, William W. – NOLAN, Janne E.: The Arms Trade: Business As Usual?; Foreign Policy 109; Winter 1997/98; pp. 113–125.; online: <http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/109/armstrade.pdf>
84. KELLY, Sean: WMD Proliferation Trends and Challenges; Director, Arms Control and Counter-Proliferation Branch; Global Transshipment and Enforcement Seminar: Synergies of Strategic Trade Control Elements; Peninsula Hotel, Bangkok, 18 to 21 July 2006; pp. 1-8.; online: http://www.exportcontrol.org/library/conferences/1379/005_-_WMD_Proliferation_Trends_and_Challenges_-_Sean_Kelly_-_0950-1015.pdf
85. Keynote Address by Kenneth I. Juster; Under Secretary of Commerce for Export Administration; Remarks at the Update 2001 Export Controls and Policy Conference; October 4, 2001; Washington D.C.; online: <http://www.bis.doc.gov/news/archive2001/juster@update2001.htm>
86. KHALILZAD, Zalmay – WHITE, John P. – MARSHALL, Andrew W. Marshall: Strategic Appraisal: The Changing Role of Information in Warfare; pp. 1-475; online: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1016/MR1016.chap12.pdf
87. KNES, Michael: Coordinating Committee for Multilateral Export Controls and the Wassenaar Arrangement; online: <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Con-Cos/Coordinating-Committee-for-Multilateral-Export-Controls-and-the-Wassenaar-Arrangement.html>

88. LATHAM, Andrew – BOW, Brian: Multilateral Export Control Regimes; Bridging the North-South Divide; International Journal; Vol. 53, No. 3; Summer 1998; pp. 465-486.; online: <http://www.jstor.org/pss/40203324>
89. LEWIS: James A.: LOOKING BACK: Multilateral Arms Transfer Restraint: The Limits of Cooperation; Arms Control Today; November 2005; online: http://www.armscontrol.org/act/2005_11/NOV-LOOKINGBACK
90. LIPSON, Michael: Nonproliferation Export Control and World Order: Globalization, Security, and the States; Paper prepared for presentation at the annual meeting of the Midwest Political Science Association; Chicago; Illinois; April 15-18, 2004; pp. 1-35.; online: http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/0/8/4/3/2/pages84325/p84325-15.php
91. LIPSON, Michael: The Reincarnation of CoCom: Explaining Post-Cold War Export Controls; The Nonproliferation Review; Winter 1999; pp. 33-51.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/lipson62.pdf>
92. McCARTHY, Timothy V.: The Missile Technology Controls Regime in BARLETTA, Michael – SANDS, Amy (szerk.): Nonproliferation Regimes At Risk; Monterey Nonproliferation Strategy Group; Center for Nonproliferation Studies; November 1999; Occasional Paper No. 3; pp. 19-21.; online: <http://cns.miis.edu/opapers/op3/mccarthy.htm> (2009. december 21.)
93. Measuring Globalization; Foreign Policy; 1 January 2001; online: http://www.foreignpolicy.com/articles/2001/01/01/measuring_globalization
94. Model Protocol Additional to the Agreement(s) between State(s) and the International Atomic Energy Agency for the Application of Safeguards; INFCIRC/540 (Corrected); online: <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/1997/infcirc540c.pdf>
95. MOODIE, Michael: Beyond Proliferation: The Challenge of Technology Diffusion; The Washington Quarterly; Vol. 18, No. 2; Spring 1995; pp. 181-202.; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a918394682~fulltext=713240930~frm=content>
96. MTCR and Trade; online: <http://www.mtcr.info/english/trade.html>
97. MTCR Guidelines and the Equipment, Software and Technology Annex; online: <http://www.mtcr.info/english/guidelines.html>
98. MTCR Partners; online: <http://www.mtcr.info/english/partners.html>
99. NAYAN, Rajiv: Emerging Frontiers of US Dual-Use Export Control Laws; Institute for Defense Studies and Analyses; Strategic Analysis; Vol. 29, No. 1; Jan-Mar 2005; pp. 131-147.; online: http://www.idsa.in/system/files/strategicanalysis_rnayan_0305.pdf
100. New lines for action by the European Union in combating the proliferation of weapons of mass destruction and their delivery systems; online: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2008/december/tradoc_141740.pdf
101. New measures to fight the spread of Chemical and Biological Weapons; 3-6 June 2002; Paris; online: http://www.australiagroup.net/en/agm_june2002.html
102. Nuclear Suppliers Group Plenary Meeting; Press Statement; Paris, 22-23 June 2000; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PRESS/2000-Press.pdf>
103. NUNN, Sam, Co-Chairman: Nuclear Threat Initiative; 50th IAEA General Conference Special Event; New Framework for the Utilization of Nuclear Energy in the 21st Century;

- Assurances of Supply and Nonproliferation; Vienna, Austria; September 19, 2006; pp. 1-4.; online: http://www.nti.org/c_press/speech_Nunn_IAEAFuelBank_FINALlogo.pdf
- 104.Objectives of the Group; online: <http://www.australiagroup.net/en/objectives.html>
- 105.Objectives of the MTCR; online: <http://www.mtcr.info/english/objectives.html>
- 106.ODESSEY, Bruce: Key Issues Still Undecided on Proposed Export-Control Regime; Global Security; 7 November 1995; online: <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/usa/1995/50644319-50648591.htm>
- 107.ORLOV, Vladimir: Export Controls in Russia: Policies and Practices; Nonproliferation Review 6; No. 4, Fall 1999; pp. 139-151.; online: <http://cns.miis.edu/npr/pdfs/orlov64.pdf>
- 108.OTTOLENGHI, Emanuele: Euro-view: Dual-Use Exports; Security Europe; 25 November 2008; online: <http://www.securitycommunity.eu/modules.php?name=News&file=article&sid=102>
- 109.OZGA, Deborah A.: Strengthening of Export Controls; Paper presented at the UN Conference on Disarmament Issues: “Arms Control Disarmament and Their Future” Sponsored by the UN Department for Disarmament Affairs; Osaka, Japan; 19-22 August 2003; <http://disarmament2.un.org/rcpd/pdf%20Osaka/Osaka%20Ozga.pdf>
- 110.Perspectives on Export Control Policy: The Need for Fundamental Reform; Technology CEO Council; January 1994; online: <http://www.techceocouncil.org/reports/57-perspectives-on-export-control-policy-the-need-for-fundamental-reform->
- 111.Plenary Meeting of the Missile Technology Control Regime; Ottawa, Canada; 25-28 September 2001; online: <http://www.mtcr.info/english/press/ottawa.html>
- 112.Plenary Meeting of the MTCR 2000; Press Release; Helsinki, Finland; 10-13 October 2000; online: <http://www.mtcr.info/english/press/helsinki.html>
- 113.Proposal for a Council Regulation (EC) setting up a Community regime for the control of exports of dual-use goods and technology; COM/98/0257 final; Official Journal C 399; 21 December 1998; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:51998PC0257:EN:HTML>
- 114.Proposal for a Council Regulation amending Regulation (EC) No 1334/2000 setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; Brussels; 16 December 2008; COM(2008) 854 final; pp. 1-26.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0854:FIN:EN:PDF>
- 115.Proposal for a Council Regulation setting up a Community regime for the control of exports of dual-use items and technology; COM(2006) 829 final; pp. 1-290.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0829:FIN:EN:PDF>
- 116.Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare; Signed at Geneva: 17 June 1925; pp. 1-2.; online: http://www.un.org/disarmament/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf
- 117.QUENTIN, Michel: The European Union Dual-Use Export Control Regime; Esarda Bulletin; No. 40; December 2008; pp. 41-45; online: http://esarda2.jrc.it/db_proceeding/mfile/B_2008_040_10.pdf
- 118.READ, Richard: U.S. Trade, Security Interests Clash Over Tech Exports to China; Oregon Live; 3 February 2003 in BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: BECK, Michael – GAHLAUT, Seema: Creating a New Multilateral Export Control Regime; Arms Control Today; April 2003; online: http://www.armscontrol.org/act/2003_04/beckgahlaut_apr03

119. REINSCH, William A.: Export Controls in the Age of Globalization; Nonproliferation, Demilitarization, and Arms Control; *The Monitor*; Summer 1999; Vol. 5, No. 3; pp. 3-6.; online: <http://www.nukestrat.com/pubs/Monitor3-99.pdf>
120. REINSCH, William A.: The Role and Effectiveness of U.S. Export Control Policy in the Age of Globalization; *The Monitor, Trade, Technology, and Security in the 21st Century*; Vol. 6, No. 2; pp. 6-8.; online: http://www.uga.edu/cits/Resources/Monitor/monitor_sp_2000.pdf
121. REINSCH, William A.: US Dual-Use Export Controls; Under Secretary of Commerce for Export Administration; *USIA Electronic Journal*; Vol. 2, No. 4; September 1997; online: http://encryption_policies.tripod.com/us/reinsch_0997_dual.htm
122. Report of the Workshop on Restructuring Multilateral Export Controls: A New Regime for the 21st Century; Center for International Trade and Security; Copenhagen, Denmark; November 10-11, 2003; online: http://www.uga.edu/cits/documents/pdf/Copenhagen_Report_final.pdf
123. Report to the European Parliament and the Council on the Application of Regulation (EC) 3381/94 setting up a Community System of Export Controls regarding Dual-Use Goods; pp. 1-20.; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0258:FIN:EN:PDF>
124. RUSSELL, James A.: WMD Proliferation, Globalization, and International Security: Whither the Nexus and National Security; *Strategic Insights*, Vol. 5, No. 6; July 2006; pp. 1-11.; online: <http://edocs.nps.edu/npspubs/institutional/newsletters/strategic%20insight/2006/russellJul06.pdf>
125. SANGER, David E.: The Khan Network; Conference on South Asia and the Nuclear Future; Stanford University; 4-5 June 2004; pp. 1-12.; online: http://iis-db.stanford.edu/evnts/3889/Khan_network-paper.pdf
126. SAUER, Tom: The "Americanization" of EU Nuclear Non-proliferation Policy; *Defense and Security Analysis*; Vol. 20, No. 2; June 2004; pp. 113-131.; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~db=all~content=a714038112~fulltext=713240930>
127. SCHLOSSER, John: Multilateral Nonproliferation Treaties and Regimes; US Department of State; Remarks to the Transshipment Enforcement Conference for Middle East States; Barcelona, Spain; May 20, 2002; online: <http://www.state.gov/t/np/rls/rm/10546pf.htm>
128. SCHMITT, Burkard: A common European export policy for defence and dual-use items?; *Occasional Paper*; No. 25; May 2001; pp. 1-33.; online: <http://www.iss.europa.eu/uploads/media/occ025.pdf>
129. SHCHERBA, Anatoliy: Ukraine's participation in multilateral export control regimes; Conference "Export Control in the context of security sector reform"; *National Security & Defence*; Vol. 42, No. 5; 2003; pp. 26-28.; online: http://www.razumkov.org.ua/eng/files/category_journal/NSD41_eng.pdf
130. SOKOLSKI, Henry: What Post-Cold War Proliferation Controls Require; Testimony Presented Before a Hearing of the Senate Governmental Affairs Committee; „The Wassenaar Arrangement and the Future of Multilateral Export Controls”; April 12, 2000; pp. 1-90.; online: <http://ftp.resource.org/gpo.gov/hearings/106s/64899.pdf>
131. Stanford University; Office of the Vice Provost and Dean of Research; *Research Policy Handbook*; Export Controls; online: <http://rph.stanford.edu/10-2.html>
132. State Dept.'s Holum on Multilateral Export Controls; 12 April 2000; online: <http://www.fas.org/nuke/control/export/news/000412-export-usia1.htm>

- 133.Strategy Needed to Strengthen Multilateral Export Control Regimes; United States General Accounting Office; Report to Congressional Committees; GAO-03-43 Nonproliferation; October 2002; pp. 1-50.; online: <http://www.usembassy.it/pdf/other/d0343.pdf>
- 134.Strengthening Measures to Prevent the Spread of Weapons of Mass Destruction; 2-5 June 2003; Paris; online: http://www.australiagroup.net/en/agm_june2003.html
- 135.STRULAK, Tadeusz: The Nuclear Suppliers Group; The Nonproliferation Review; Vol. 1, No. 1; 1993; pp. 2-10.; online: <http://www.informaworld.com/smpp/ftinterface~content=a790409035~fulltext=713240930>
- 136.Study Group on Enhancing Multilateral Export Controls for US National Security; Final Report; April 2001; pp. 1-71.; online: <http://beta.stimson.org/exportcontrol/pdf/finalreport.pdf>
- 137.SUZUKI, Kazuto: Between Trade and Security: Eu's Export Control Regime and Its Globale Role; Paper for EUSA Tenth Biennial International Conference; May 17-19, 2007; Montreal, Canada; pp. 1-16.; online: <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/suzuki-k-04f.pdf>
- 138.TENET, George: Unclassified Report to Congress on the Acquisition of Technology Relating to Weapons of Mass Destruction and Advanced Conventional Munitions; 1 January - 31 December 2004; pp. 1-11; online: http://www.dni.gov/reports/2004_unclass_report_to_NIC_DO_16Nov04.pdf
- 139.Testimony of Gary Milhollin Professor, University of Wisconsin Law School and Director; Wisconsin Project on Nuclear Arms Control Before the Senate Committee on Governmental Affairs Permanent Subcommittee on Investigations; March 20, 1996 <http://www.wisconsinproject.org/pubs/testimonies/1996/3-20.html>
- 140.The Australia Group Participants; online: <http://www.australiagroup.net/en/participants.html>
- 141.The National Academies of Sciences and Engineering: Finding Common Ground: US Export Controls in a Changed Global Environment; The DISAM Journal; Summer 1991; pp. 1-16.; online: http://www.disam.dsca.mil/pubs/Vol%2013_4/Finding%20Common%20Ground%20U%20S%20Export%20Controls%20in%20a%20Changed%20Global%20Environment.pdf
- 142.The National Security Strategy of the United States of America; Washington D. C.; September 2002; pp. 1-35.; online: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>
- 143.The NSG – strengthening the nuclear non-proliferation regime; NSG Plenary Meeting; Göteborg, Sweden; 27-28 May 2004; pp. 1-2.; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/PRESS/2004-05-goteborg.pdf>
- 144.The Origins of the Australia Group; online: <http://www.australiagroup.net/en/origins.html>
- 145.The State University of New York, The Research Foundation; Export Controls Definitions; online: <http://www.rf.buffalostate.edu/research-compliance/export-controls/glossary.html>
- 146.The Wassenaar Arrangement at a Glance, Arms Control Association; online: <http://www.armscontrol.org/factsheets/wassenaar>
- 147.The Wassenaar Arrangement on the Export Controls for Conventional Arms and Dual-use Goods and Technologies (successor to COCOM), Inventory of International Nonproliferation Organisations and Regimes; Center for Nonproliferation Studies; Last Update: 29 January 2010; pp. 1-7.; online: http://www.nti.org/e_research/official_docs/inventory/pdfs/wass.pdf

148. Transcript: Davis Press Briefing on Wassenaar meeting; Vienna, December 13, 1996; online: <http://www.atnet.at/am-delegation/davis.htm>
149. Tudományos idézetek; online: <http://www.citatum.hu/kategoria/Tudomany/2>
150. UN Charter; Chapter VII: Action with respect to threats to the peace, breaches of the peace, and acts of aggression; online: <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter7.shtml>
151. United Nations Office of Disarmament Affairs; Nuclear Weapons; online: <http://www.un.org/disarmament/wmd/Nuclear/index.shtml>
152. United Nations Security Council Resolution 1540 (2004) on Non-proliferation of weapons of mass destruction; 28 April 2004; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement>
153. United Nations Security Council Resolution 1887 (2009) on Maintenance of international peace and security: Nuclear non-proliferation and nuclear disarmament; 24 September 2009; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/523/74/PDF/N0952374.pdf?OpenElement>
154. United Nations Security Council Resolution 1929 (2010) on Non-proliferation; 9 June 2010; online: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/396/79/PDF/N1039679.pdf?OpenElement>
155. US Congress; Office of Technology Assessment; Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Assessing the Risks; OTA-ISC-559; Washington, DC: US Government Printing Office; August 1993; pp. 1-127.; online: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ota/9341.pdf>
156. US industry calls for modern export control regime; Defence&Security News; March 20, 2007; online: <http://www.defencetalk.com/us-industry-calls-for-modern-export-control-regime-10857/>
157. WALKLING, Sarah: Wassenaar Members Resolve Most Differences During July Plenary; Arms Control Today 27; 1 July 1996; pp. 23-28.; online: <http://www.armscontrol.org/node/2262>
158. Wassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies; Guidelines&Procedures, including the Initial Elements; December 2009; pp. 1-14.; online: <http://www.wassenaar.org/guidelines/docs/Initial%20Elements%20-%202009.pdf>
159. Wassenaar Arrangement; Participating States; online: <http://www.wassenaar.org/participants/index.html>
160. Weapons of Mass Destruction; North Atlantic Treaty Organisation; online: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50325.htm
161. Welcome to the Homepage of the Zangger Committee!; online: <http://www.zanggercommittee.org/Seiten/default.aspx>
162. What are the activities of the NSG?; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/04-activities.htm>
163. Who are the current NSG participants?; online: <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/member.htm>
164. WMD411: Export Controls; Produced by Monterey Institute's Center for Nonproliferation Studies; Updated August 2010; online: http://www.nti.org/f_wmd411/f1b4.html

165. YAMAMOTO, Takehiko: Structural and Functional Vulnerabilities in Multilateral Export Control Regimes: A Japanese Perspective; pp. 1-4.; online: <http://www.jaif.or.jp/english/npsympo/yamamoto.pdf>
166. YASUHARA, Yoko: The Myth of Free Trade: The Origins of COCOM 1945-1950; The Japanese Journal of American Studies; No. 1991; pp. 127-148.; online: <http://wwwsoc.nii.ac.jp/jaas/periodicals/JJAS/PDF/1991/No.04-127.pdf>
167. Zangger Committee and NPT; online: <http://www.zanggercommittee.org/NPT/Seiten/default.aspx>
168. 2004. évi CXI. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól; 33.§ (1); online: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0400140.tv×hift=1
169. 25 Myths about Export control; Wisconsin project on Nuclear Arms Control; March 1994; online: <http://www.wisconsinproject.org/pubs/reports/1994/myths.html>
170. 50/2004. (III. 23.) Korm. Rendelet a kettős felhasználású termékek és technológiák külkereskedelmi forgalmának engedélyezéséről; online: http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400050.KOR
171. 94/942/CFSP: Council Decision of 19 December 1994 on the joint action adopted by the Council of the basis of Article J.3 of the Treaty on European Union concerning the control of exports of dual-use goods; Official Journal L 367, 31 December 1994; pp. 8–163; online: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31994D0942:EN:HTML>
172. 1009/2009. (I. 30.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról, online: http://www.honvedelem.hu/files/9/13818/nemzeti_katonai_strategia_feher_konyv.pdf
173. 2073/2004. (III.31.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról; online: http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/0AA54AD7-0954-4770-A092-F4C5A05CB54A/0/bizt_pol_hu.pdf

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AG	Australia Group	Ausztrália Csoport
BT	Security Council	Biztonsági Tanács
BTWC	Biological and Toxin Weapons Convention	Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezmény
CBW	Chemical and Biological Weapons	vegyi és biológiai fegyverek
CFSP	Common Foreign and Security Policy	közös kül- és biztonságpolitika
CIA	Central Intelligence Agency	Központi Nyomozóiroda
CoCom	Coordinating Committee for Multilateral Export Controls	Multilaterális Export-ellenőrzést Koordináló Bizottság
CWC	Chemical Weapons Convention	Vegyifegyver Tilalmi Egyezmény
EBESZ	The Organization for Security and Co-operation in Europe	Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet
ENSZ	United Nations	Egyesült Nemzetek Szervezete
EU	European Union	Európai Unió
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade	Árszabásokról és Kereskedelemről Szóló Általános Megállapodás
IAEA	International Atomic Energy Agency	Nemzetközi Atomenergia Ügynökség
ITT	Intangible Technology Transfer	nem megfogható technológiák átadása
MTCR	Missile Technology Control Regime	Rakéta-technológiai Ellenőrzési Rendszer
NATO	North Atlantic Treaty Organisation	Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NPT	Nuclear Nonproliferation Treaty	Atomsorompó Egyezmény
NSG	Nuclear Suppliers Group	Nukleáris Szállítók Csoportja
OPCW	Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons	Vegyifegyver Tilalmi Szervezet
PSI	Proliferation Security Initiative	Proliferációs Biztonsági Képzeményszerzés
USA	United States of America	Amerikai Egyesült Államok
VSZ	Warsaw Pact	Varsói Szerződés
WA	Waassenaar Arrangement on Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies	Wassenaari Megállapodás a hagyományos fegyverek és a kettős felhasználású termékek és technológiák export-ellenőrzéséről
WMD	Weapons of Mass Destruction	Tömegpusztító fegyverek
WTO	World Trade Organisation	Világkereskedelmi Szervezet

PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉK

2010. dec. Fegyverkereskedelem és nemzetközi biztonság; Hadtudomány; 2010. évi 4. szám; pp. 30-38.
2010. márc. Egy szuperrezsím létrehozásának lehetőségei a fegyverzetellenőrzés területén; Nemzet és Biztonság; III. évfolyam 2. szám; pp. 20-28.
2008. okt. Export control of dual-use items during the cold war and in Hungary today; AARMS; Year 2008; Volume 7 Issue 3, pp. 397-406.
2008. okt. A kettős felhasználású és haditechnikai termékek kereskedelmének ellenőrzése; Nemzet és biztonság; I. évfolyam 10. szám; pp. 59-66.
2007. A semleges európai államok nemzetközi kapcsolatai; Társadalom és Honvédelem; XI. évfolyam 2. szám; 2007; pp. 167-183.
2007. aug. Az Európai Unió és a proliferáció elleni küzdelem; Új Honvédségi Szemle; LXI. évfolyam 8. szám; 2007. augusztus; pp. 10-18.
2006. dec. Magyarország és a semlegesség koncepciója; ZMNE Egyetemi Központi Könyvtár, Kéziratolvasó KV 517
2006. máj. Az Európai Unió katonai képességeiről szóló viták; Új Honvédségi Szemle; LX. évfolyam 5. szám; 2006. május; pp. 52-63.
2005. Az Európai Unió katonai képességei: vita és realitás; XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia pályamű
2004. Az európai védelem biztosításának szervezeti oldala: a haderő; Parlamenti ösztöndíjasok 2003/2004; pp. 212-234.